

LUND UNIVERSITY

Att starta ett program. Första stegen i arbetet med SiS-Komet.

Ponnert, Lina; Svensson, Kerstin

2008

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Ponnert, L., & Svensson, K. (2008). *Att starta ett program. Första stegen i arbetet med SiS-Komet.* (SiS följer upp och utvecklar; Vol. 4/08). Statens institutionsstyrelse.

Total number of authors:

2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Första stegen i arbetet med SiS-Komet

Att starta ett program

Lina Ponnert

Kerstin Svensson

Författarpresentationer

Lina Ponnert är fil dr i socialt arbete och verksam vid Socialhögskolan i Lund. Hon undervisar på socionomprogrammet. Hennes forskningsintressen rör framför allt barn- och ungdomsvård, människobehandlande organisationer samt förhållandet och interaktionen mellan rättssystemet och den sociala barnavårdspraktiken.

Kerstin Svensson är docent i socialt arbete och verksam som lärare och forskare vid Socialhögskolan i Lund. Hennes forskning och undervisning handlar framför allt om det sociala arbetets organisering, kunskapsbas och utförande. Hon har i sin forskning fokuserat prevention, tvångsvård, skola, socialtjänst, kriminalvård och frivilligt socialt arbete.

Förord

Komet är ett manualbaserat föräldraträningsprogram som började utvecklas hösten 2002 vid Stockholms stads dåvarande FoU-enhet. Komet är en förkortning av KOMmunikationsMETod. Programmet är baserat på kognitivt beteendeterapeutiskt tänkande och en utgångspunkt är därmed att föräldrars beteende påverkar barnets beteende. Dess syfte är att bryta negativa beteendemönster hos barn genom att få föräldrar att stärka det som barnet gör bra och genom att lära föräldrar att kommunicera bättre med barnet och ge mer beröm. Ursprungligen riktade sig programmet till föräldrar med barn i åldern 3 till 12 år.

Inom SiS pågår ett arbete att anpassa en version av Kometprogrammet som är avsett för tonåringar, kallad UngdomsKomet. Tanken med projektet, som denna rapport avser, var att på SiS uppdrag utvärdera SiS-Komet, såväl vad gäller dess implementering som programmets effekter. Programmets anpassning till SiS målgrupp har emellertid visat sig svårare och mer tidsödande än förväntat. Rapporten beskriver processen med att ta emot ett nytt program i ett nytt sammanhang och avgränsar sig till perioden när programmet lanseras, personal utbildas och programmet prövas.

Ponnert och Svensson lyfter upp ett antal områden som bör diskuteras inom SiS inför programmets anpassning till verksamheten. Bland dessa nämns SiS-ungdomars familjer som ofta har många problem och därför andra förutsättningar än familjerna i tidigare kometprogram har haft. Ett annat område är att en stor del av SiS-ungdomar har utländsk bakgrund och föräldrarna inte alltid behärskar svenska språket. Ett ytterligare område är föräldrars möjligheter att träna på programmet när deras ungdom bor på institution. Programmet är avsett att bedrivas i grupp och frågan är hur man kan bilda föräldragrupper till SiS-ungdomar med tanke på avstånd mellan den unges institution och föräldrars bostad och eventuella språksvårigheter. Den förälder som deltog var oftast mamman, vilket är ytterligare ett område forskarna tar upp. Hur bör det hanteras? Och sist, föräldrars motivation att delta, vilket har visat sig ha betydelse för utfallet.

Vi på SiS hoppas att rapporten skall kunna utgöra grund för såväl inspiration som eftertanke, både i det fortsatta utvecklingsarbetet med SiS-Komet och i andra, kommande program.

Ewa Persson Göransson
Generaldirektör

Innehållsförteckning

Förord	3
1 Introduktion	7
Rapportens utgångspunkter, syfte och material	8
Första steget i en process	9
Organisatoriskt perspektiv	10
Samlande frågeställningar	14
Rapportens disposition	14
2 Kometprogrammet	15
Programmets utveckling	15
Utbildning av gruppledare och handledare	17
FöräldraKomet	18
SkolKomet	19
Förstärkt Komet	20
UngdomsKomet	21
SiS-Komet – Komet i ett nytt sammanhang	23
3 Forskning och utvärdering om Komet	25
Forskning och utvärdering om föräldraträningsprogram	25
Utvärdering av FöräldraKomet	27
Utvärdering av SkolKomet	29
Utvärdering av UngdomsKomet	30
Förutsättningarna för UngdomsKomet inom SiS	31
4 Komet inom SiS	33
Föräldrarna och de särskilda ungdomshemmen	33
Erfarenhet av programverksamhet	34
Komet kommer till SiS	37
5 Handledarna	39
Erfarenheter av programmet	39
Föräldrarnas förutsättningar	40
Ungdomarnas roll	42
Organisationens betydelse	43
Krav på personalen	44
Summering	45

6 Gruppledarna	47
Erfarenheter och motiv för deltagande	48
Åsikter om programmet	49
Åsikter om implementering	50
Åsikter om utvärdering	55
Summering	57
7 Föräldrarna	59
Tidigare erfarenheter och förväntningar	60
Erfarenheter av och tankar om programmet	62
Summering	66
8 Ungdomarna	69
Kunskap om SiS-Komet och information	69
Erfarenheter av och tankar om programmet	70
Summering	72
9 Att implementera	73
Ny målgrupp och nytt sammanhang	74
Återinbäddning	75
Organisationers tröghet	79
Problem och lösning – höna eller ägg?	80
10 Att utvärdera	83
Allmänna önskemål om utvärdering	83
Föräldrars upplevelser och deltagande	85
ADAD som utvärderingsinstrument för SiS-Komet?	87
Summering	87
11 Centrala teman och viktiga områden	89
Vem är SiS-Komet till för och mot vilka föräldrar bör den riktas?	89
Hur skall Kometutbildningen bedrivas inom SiS?	91
Checklista	94
Referenser	97
Bilaga 1 Frågor till projektledare/handledare	101
Bilaga 2 Enkät om SiS-Komet	103
Bilaga 3 Frågor till föräldrar	107
Bilaga 4 Frågor till ungdomar	109

I Introduktion

Denna rapport handlar om att implementera ett program vid ungdomshemmen inom Statens institutionsstyrelse, SiS. Programmet är Kometprogrammet, som vänder sig till föräldrar, och i detta fall till föräldrar vars barn befinner sig på SiS särskilda ungdomshem. Rapporten beskriver och analyserar den första fasen av implementeringen, när personal utbildas och programmet börjar bli känt inom verksamheterna. Vi som skrivit rapporten, Lina Ponnert och Kerstin Svensson, har fått uppdraget att arbeta fram en utvärdering som kan integreras i programmet. För att göra det krävs att vi följer implementeringen och bygger upp utvärderingen i samspel med hur programmet etableras. Det är alltså fråga om två projekt som löper parallellt och som ska samordnas: vårt utvärderingsprojekt och implementeringsprojektet där Kometprogrammet byggs upp inom SiS.

Denna rapport är en beskrivning av det första steget i båda dessa projekt. Vi analyserar utgångspunkterna och förutsättningarna för programmet, något som har betydelse både för hur implementeringen och utvärderingen kommer att utformas. Vi skriver här utifrån just Kometprogrammet, men vi har också lagt oss vinn om att särskilt betona sådana faktorer som är relevanta även vid implementering av andra nya program, arbetssätt eller metoder.

Rapporten är författad av oss tillsammans med Lina Ponnert som huvudansvarig för kapitlen 2, 3, 7, 8 och 10 (föräldrar, ungdomar och utvärdering) och Kerstin Svensson för kapitlen 1, 4, 5, 6 och 9 (personal, SiS och implementering). Kapitel 11 har vi författat gemensamt. Vi har naturligtvis läst och kommenterat varandras kapitel.

Vi vill här rikta vår tacksamhet till alla dem som gjort denna del av projektet möjlig. Framför allt till Tove Pettersson, som stöttade oss i att söka en ny vinkling av projektet och som givit värdefulla kommentarer på arbetet och texten, och Eva Hallberg, som i sin roll som projektledare för Komet har bistått oss med såväl information som praktisk hjälp för att kunna samla in material. Det är många andra som möjliggjort denna rapport: handledarna för gruppledare i Kometprogrammet, alla gruppledarna som utbildades 2007–2008, de föräldrar och de ungdomar som medverkat i intervjuer samt övrig personal inom SiS som bidragit antingen direkt i intervjuer, eller indirekt genom att möjliggöra vår insamling av uppgifter. Vi vill också tacka personal inom Kometprogrammet och inom utvärderingar av Komet för att de bidragit med information. Innan rapporten slutfördes presenterades den vid ett seminarium där vi fick många konstruktiva kommentarer av deltagarna. Fil dr Lars-Henry Gustle

var kommentator och förtjänar ett särskilt tack liksom Tarja-Liisa Leiniö som gjorde en noggrann läsning av texten.

Rapportens utgångspunkter, syfte och material

I introduceringen av Kometprogrammet var man angelägen om att forskning skulle knytas till projektet tidigt. När utvärderingsprojektet startade hösten 2007 var den första gruppen gruppleddare under utbildning och formerna för att organisera projektstrukturen var ännu inte klara. Programmet som man utbildades i var fortfarande under revidering, manualen var inte helt klar. Utvärderingen var därför inte möjlig att introducera än, vilket gjorde att det blev möjligt att i stället fördjupa förståelsen för hur det går till när ett program förs in i verksamheten. I januari 2008 reviderades projektplanen för utvärderingen och tillsammans med representanter för projektledningen och SiS FoU kom vi överens om att vi skulle följa arbetet med uppläggning av projektet för att se vilka aspekter som var centrala i implementeringen av programmet. Vi skulle också intervjua involverad personal, föräldrar och ungdomar för att deras erfarenheter av introduktionen av programmet skulle lyftas fram, samt fördjupa oss i den kunskap som fanns om andra Kometprogram och -utvärderingar. Detta kom på så sätt att bli en studie av implementeringens första fas. Kometprogrammet inom SiS går nu, hösten 2008, över i nästa fas och arbetet med att lägga upp utvärderingen kommer att fortsätta. I projektet har arbetet med att implementera programmet och att finna former för utvärdering kommit att löpa parallellt.

Syftet med denna rapport är att ge en beskrivning av Kometprogrammet, hur det introducerats i SiS verksamhet och framför allt att med stöd i erfarenheterna från dem som varit involverade beskriva, analysera och förstå processen med att ta emot detta program i ett nytt sammanhang. Vi avgränsar oss till perioden när programmet lanseras, personal utbildas och programmet prövas.

Vi har valt att skriva rapporten på ett sådant sätt att den, trots att den handlar specifikt om föräldraprogrammet Komet, skall vara av intresse även för andra som är i färd med att introducera nya program och nya sätt att arbeta. De erfarenheter som har gjorts här skall på så sätt kunna gagna kommande arbete, såväl med detta program som med andra. Med denna ambition kan man därför säga att vi också har ett övergripande syfte där vi vill såväl ge stöd i andra implementeringsprocesser som att ge grund för kritisk reflektion över både möjligheter och svårigheter i att "göra nytt".

Rapportens utgångspunkt är de erfarenheter som gjorts i de första stegen med implementering av Kometprogrammet. Vi har följt arbetet med introducering av programmet, utbildning och de första försöken att tillämpa det genom att först intervjua de tre personer som genom sin roll som handledare för gruppleddare under utbildning varit de som haft bäst överblick över det arbete som skett. Därefter har vi låtit de 17 personer som utbildades som

gruppledare under 2007–2008 besvara en enkät. Vi har också intervjuat fem föräldrar och fyra ungdomar och vi har gjort gruppintervjuer med behandlingspersonal vid tre institutioner. Därtill kommer att vi genom olika texter har fördjupat oss i såväl programmet som tidigare studier av det och vi har haft kontakt med såväl programmakare som -utvärderare.

Alla som är direkt aktiva i Kometprogrammet, handledarna och gruppledarna, har fått komma till tals i vår studie. I urvalet av ungdomshem för gruppintervjuer utgick vi från vilken relation de hade till Kometprogrammet och valde två centrala kriterier: personal utbildad i Kometprogrammet och institutioner inom Västra regionen där Komet först planeras att implementeras. Med det som bas valde vi ett ungdomshem i Västra regionen med utbildad personal och ett där personal ännu inte utbildats samt ett ungdomshem utanför Västra regionen, men med utbildad personal. På så sätt strävade vi efter en variation i förutsättningar för de olika ungdomshemmen. Urvalet av föräldrar och ungdomar har utgått från dem som haft erfarenhet av programmet och bland dessa har personal vid SiS-ungdomshem förmedlat kontakt. Vi har alltså inte haft något direkt inflytande på vilka som har bjudits in till dessa intervjuer.

Under perioden som vi arbetat med denna rapport har vi haft tre möten med projektledningen för SiS-Komet. De två första har varit av förberedande och diskuterande karaktär, medan det tredje innebar en redovisning av vad som framkommit utifrån vårt material. Genom det material vi har menar vi att vi på ett bra sätt täcker upp de erfarenheter som har gjorts i introduktionen av detta program. Våra överbåganden om materialet från de olika källorna kommer att beskrivas närmare i samband med att vi presenterar vad som framkommit från de olika källorna.

Första steget i en process

Implementeringsforskning är ett relativt begränsat forskningsområde och ett område som kanske mer handlat om programmen än om de sammanhang de implementeras i. Vi kommer i denna rapport att ha fokus på sammanhanget, men innan vi går in på det vill vi ytterligare tydliggöra den fas i implementeringsprocessen som vi har i blickfånget. Det finns många som har skrivit om de olika steg och faser som en implementeringsprocess består i. Lars-Henry Gustle (2007) beskriver faserna utifrån bland annat de psykologiska och psykoterapeutiska begreppen diffusion och dissiminerig. I en av de modeller för implementering som han lyfter fram handlar de första stegen om att "skapa en agenda" och "matcha problemet till den relevanta förnyelsen". I en annan handlar det om en "marknadsanalysfas" och en "marknadssegmenteringsfas", dvs. en period där man undersöker möjligheterna och avgör var implementeringen skall ske. Och i en tredje används terminologin "fastställandefasen" och "design- och implementeringsfasen" för samma moment. Karin Alexandersson (2006) menar, med stöd i statsvetaren Bo Rothstein, att implemente-

ringsforskningen är full av triviala checklistor, men att analysen sällan lyfter till någon mer övergripande slutsats om varför vissa saker fungerar i vissa sammanhang. Det vi gör i denna rapport är att stanna upp vid första steget och analysera vad som sker, men också förutsättningarna för det som sker, vilket gör att man kan analysera vilka konsekvenser de steg som nu tas kan tänkas ha för det som kan säga något om resultaten.

Triviala eller ej, de modeller och checklistor som finns tar som första steg genomgående upp att man skall undersöka förutsättningar och behov. Karin Guldbrandsson (2007) ställer, efter en genomgång av implementeringsforskning, samman en checklista som inleds med två påståenden: "Det finns lokalt definierade behov" och "Den föreslagna metoden kan möta behoven". Till båda frågorna finns svarsalternativen ja, nej och vet inte. Utgångspunkten för denna rapport är att svaret inledningsvis är "vet inte" och vi skall nu gå vidare för att dessa påståenden skall kunna besvaras.

Organisatoriskt perspektiv

För att förstå de processer som sker när ett program introduceras och implementeras och för att ta både programmet och sammanhanget i beaktande behöver man anlägga ett organisatoriskt perspektiv. Man behöver se de processer som sker i organisationen. Vi kommer därför att söka stöd i några organisationsteoretiska aspekter som vi här kort skall introducera. Det handlar om översättning, tröghet och det som kallas för "soptunnebeslut".

Översättning

När ett program som är skapat i ett sammanhang skall introduceras i ett annat sammanhang sker en översättning. Att denna översättning sker under en implementering är något som de flesta inser och man kan enas om att det innebär någon form av förändringsprocess. Men vad är det som förändras? För att förstå implementeringen av ett program i en organisations verksamhet behöver man förstå både programmet och sammanhanget. Programmet kommer att påverka och förändra det sammanhang det kommer in i, liksom att det påverkas och förändras av sammanhanget. Det blir en ömsesidig påverkan.

Inom nyinstitutionell organisationsteori talar man om "idéspredning" när man studerar hur specifika organisationer tar emot former att arbeta från andra organisationer (Johansson 2002). Idéerna som sprids kan vara idéer om hur arbetet skall utformas, till exempel att man genom att arbeta i programform kan möta föräldrar, men också mer konkreta idéer om *hur* det skall göras, idéer om konkreta program. Man skulle kunna diskutera hur idéer om att arbeta i programform har kommit att spridas, eller hur idéer om att fokusera föräldramedverkan utvecklats, eftersom båda är produkter av senare tids utveckling inom det sociala arbetets organisationer. I detta sammanhang är vårt fokus dock mera på hur Kometprogrammet spridits till just SiS och hur man kan förstå den översättningsprocessen.

Liksom inom implementeringsforskningen talar man om idésprednings- och översättningsprocessen i olika faser eller steg. Grovt skisserat kan man se relationen mellan programmet som följer:

1. Avkontextualisering/urbäddning

Programmet är skapat utifrån vissa förutsättningar. När det får uppmärksamhet och börjar användas i andra organisationer frikopplas det från det sammanhang det skapats i. Man kan tala om att det avkontextualiseras, eller "urbäddas" när det frigörs från sitt sammanhang och börjar "leva sitt eget liv" (Czarniawska 2005). Idén om Kometprogrammet utvecklades som ett verktyg för det som Ferrer-Wreder m fl (2005) kallar universell prevention, dvs. det riktades mot föräldrar i allmänhet, inte mot några specifika problem eller förhållanden. Nu har det fått "eget liv" och förs vidare till ett sammanhang med en grupp föräldrar och ungdomar med andra förutsättningar.

2. Spridning inom ett organisatoriskt fält

Idéer sprids inom ett avgränsat område, ett så kallat organisatoriskt fält (Johansson 2002). Ett organisatoriskt fält består av organisationer med liknande uppgifter och målgrupper. Det handlar alltså om organisationer som uppfattas höra samman. Eftersom socialtjänsten är den organisation som gör utredningar och föreslår placering av ungdomar på SiS särskilda ungdomshem är det naturligt att se dessa organisationer som tillhörande samma organisatoriska fält. Man kan också säga att skolan tillhör samma fält eftersom de också har ungdomar som målgrupp och eftersom skola finns både ute i kommuner och inom SiS. Det innebär att de människor som är verksamma inom detta organisatoriska fält är överens om att de, åtminstone i vissa avseenden, har gemensamma mål och uppfattningar. Organisationerna uppfattas som lika, vilket är en utgångspunkt för att vara öppen för att ta emot idéer från andra organisationer på fältet. För att den skall anammas behöver den också passa in i organisationen så att den inte hotar rådande strukturer.

3. Standardiserad idé

Den idé som sprids behöver vara begriplig. Därför antar idéer ofta mer eller mindre standardiserade former. På samma sätt som att organisationer inom ett fält antar liknande form antar verksamheten inom dessa organisationer liknande form. I vårt sammanhang kan vi se att Kometprogrammet just är ett program, en form som organisationer inom det sociala området på senare år utvecklat som en standardform. Dessutom är den knuten till vetenskap, också en viktig aspekt att uppmärksamma. Vetenskapligheten ger legitimitet åt idén och möjliggör att den kan anammas.

4. Återinbäddning

I den nya organisationen med dess nya förutsättningar återinbäddas idén i ett nytt sammanhang. Medan det var likheten mellan organisationerna som möjliggjorde att idén fördes vidare är det olikheten som kommer i fokus när den skall förverkligas i det nya sammanhanget. Det specifika i det nya sammanhanget blir tydligt när den övertagna formen skall förverkligas och bli en del av den nya organisationen.

Vi har återinbäddningen i fokus, steget när den frikopplade, standardiserade idén möter en annan organisation. En organisation som förvisso finns på samma organisatoriska fält, men som har specifika kännetecken för sin verksamhet. För att förstå återinbäddningen behöver vi därför veta något om Kometsprogrammet i andra sammanhang och även om SiS verksamhet i övrigt.

Tröghet

Den organisatoriska trögheten är en given del i hur organisationer fungerar (Ahrne & Papakostas 2002). Trögheten gör att en organisation inte förändras snabbt, utan kan kännas igen från ett tillfälle till ett annat. Det betyder inte att de är helt oföränderliga, men att förändring går långsamt. Samtidigt som det ger trygghet genom att man förstår organisationen är det just trögheten som ofta kritiserar av människor både inom och utom organisationen. Detta har av J. D. Thompson kallats "den administrativa paradoxen". Paradoxen är att man söker stabilitet och flexibilitet samtidigt (Ahrne & Papakostas 2002). Det innebär också att en organisation alltid kan kritiserar både för att vara alltför oföränderlig och alltför föränderlig. Trögheten reglerar detta genom att balansera stabilitet och flexibilitet, inte vara helt oföränderlig, men låta förändringar komma långsamt.

Det är två centrala mekanismer som upprätthåller trögheten: ovilja och oförmåga. Ahrne och Papakostas (ibid) menar att oförmågan är mer avgörande än oviljan, men också att den kommer av ett samspel mellan flera faktorer. Både oviljan och oförmågan finns i organisationen, men eftersom organisationen upprätthålls av människor är det också i människornas agerande man kan se dessa mekanismer. *Ovilja* kommer ur de värderingar som råder inom organisationen, men också från rädsla hos individer i organisationen. Det handlar om rädsla att förlora makt, inflytande eller trygghet. *Oförmåga* handlar om de resurser som finns tillgängliga, beslutsprocesser och en "organisatorisk blindhet", att inte kunna se behov eller möjligheter klart. De resurser man arbetar med sätter ramarna för vad som är möjligt. I SiS fall handlar det till exempel om att varje särskilt ungdomshem måste utgå från att de bedriver sin verksamhet just i de byggnader och på den geografiska plats där de finns. Beslutsprocesserna kan innebära att man inom ungdomshemmen har vissa aspekter som skall beaktas vid beslut, och till dem hör inte primärt den unges relation till föräldrarna, vilket gör att idén om att arbeta med föräldrar möter

tröghet i beslutsprocesserna. Det kan också ta sig uttryck i att man inte "ser" de behov som finns, hos föräldrar, ungdomar eller andra, eftersom det ligger utanför de gängse sätten att bedöma och besluta. Oförmågan, oviljan och trögheten är alltså organisatoriska fenomen, även om de i diskussioner ofta tillskrivs enskilda personer.

"Soptunnebeslut"

Den sista organisatoriska aspekten som vi skall ta upp här är vad som kallats "soptunnebeslut" eller "garbage can". Det handlar om att problem, lösning, beslut är löst kopplade till varandra och kommer i olika ordning. I våra tankar ser vi oftast framför oss en given kedja där ett problem uppmärksammas, en lösning söks och finnes och slutligen ett beslut om denna lösning fattas. I praktiken är det dock inte alltid så organisationer fungerar. Inte sällan finns det lösningar som sprids, beslut om att använda dem fattas och först därefter söker man efter vilken målgrupp som kan vara lämplig, eller vidgar eller förändrar målgruppen. Det vill säga problemen som lösningen skall lösa kopplas på sist i kedjan. Det var Cohen, March och Olsen (1972) som uppmärksammade denna anarkistiska ordning i organisationer som till synes agerar rationellt. De beskriver beslutsprocessen som uppbyggd av tre faktorer. Den första är att organisationer ofta har illa definierade ordningar. Saker och ting sker för att de brukar ske, det är handlingarna i sig som sätter ramarna, mycket är outtalat och odefinierat. Det andra är att det ofta saknas tydlighet i de teknologier, metoder, som används. Organisationens medlemmar förstår inte alltid själva riktigt varför man gör som man gör. Det tredje handlar om att deltagandet i beslutsprocesserna är flytande och varierar från beslut till beslut. Olika personer fattar beslut på olika grunder. Dessa tre faktorer; oklar ordning, otydliga metoder och oklart beslutsfattande, visar sig ofta i organisationsstudier, särskilt i studier av människobehandlande organisationer. Det finns därför anledning att fundera över dem i detta sammanhang.

Cohen, March och Olsen (1972) använder metaforen soptunna när de ska förstå hur beslutsprocesser fungerar, när inte kedjan av handlingar är den som förväntas. Just "soptunna" kommer från att de betraktar beslut, problem, lösningar och den energi deltagarna lägger i processen som fyra komponenter som lagts i denna tunna. När de sedan studerar beslutsprocesser finner de att de fyra komponenterna kan komma i varierande ordning, som om de en efter en hämtas upp, utan att de följer en rationell struktur. När ordningen av beslut, problem och lösning inte är den förväntade krävs mer energi av dem som deltar i processen, de behöver ägna tid och kraft åt att förstå det som sker. Cohen, March och Olsen menar att det i perspektivet av att organisationer skulle vara rationella ter sig som om de organisationer där "soptunnemodellen" råder är patologiska. Dock är det så att studier av organisationers praktik visat att det är mycket vanligt att beslutsordningen är oklar och energin går

åt till annat än själva processen. "Soptunnorna" är mer eller mindre centrala i de flesta organisationer.

Utan att gå allt för djupt i beslutsprocessen inom SiS kring Kometprogrammet kommer vi att diskutera en del kring hur detta program, som en lösning, kommer in i verksamheten. Är det ett svar på ett uttalat problem, och i så fall av vem och hur formulerades detta problem, eller kom det in på något annat sätt?

Samlade frågeställningar

Det som hittills presenterats om implementering och om rapportens syfte, material och perspektiv kan samlas i några konkreta frågeställningar:

- Vad är Kometprogrammet?
- Vilka möjligheter och svårigheter finns med att implementera det inom SiS?
- Hur har implementeringens första steg fungerat?
- Vilken vilja/ovilja och förmåga/oförmåga finns i organisationen?
- Hur ser beslutsordningen ut, är den rationell eller av "soptunnemodell"?
- Vilket/vilka problem är Kometprogrammet lösningen på?

Med dessa frågor som ledstjärnor skall vi i rapporten bit för bit analysera och reflektera över att starta ett program, med förhoppningen att det skall vara till gagn för det fortsatta utvecklingsarbetet.

Rapportens disposition

Efter denna inledande beskrivning av tankarna bakom och underlaget för rapporten följer i kapitel 2 en beskrivning av programmet och de olika former av Kometprogram som förekommer. Vi tar därefter upp den forskning och de utvärderingar som hittills finns av programmet. Därefter presenteras hur programmet kommit in i SiS verksamhet och vilka förväntningar som finns där.

I kapitel 5–8 återges i tur och ordning vad som framkommit ur intervjuer med handledare, enkäter med gruppledare samt intervjuer med föräldrar och ungdomar. Vi har valt att presentera materialet utifrån respektive källa och knyter i varje kapitel ihop de centrala aspekterna från respektive kategori. I kapitel 9 och 10 återknyter vi till dem när vi inför det fortsatta arbetet diskuterar dels implementeringen och dels hur möjligheterna att utvärdera programmet ser ut. I dessa två kapitel presenterar vi också vad som framkommit i de gruppintervjuer vi gjort med behandlingspersonal.

Slutligen, i kapitel 11, sammanfattar vi och lyfter fram det som vi sett som centralt utifrån det material vi arbetat med och vi för också här diskussion om två teman; att implementera program, och då särskilt Kometprogrammet, och att utvärdera, och då särskilt att ha utvärdering integrerad i det löpande arbetet.

2 Kometprogrammet

Kometprogrammet har funnits i cirka sex år och de första utvärderingarna har börjat presenteras. Dessa utvärderingar handlar om Komet i andra sammanhang än SiS och ännu har ingen studie slutförts som kan visa att just det program som implementeras inom SiS har de effekter man avser. För att få ett sammanhang till varför Kometprogrammet å ena sidan har ett gott rykte, å andra sidan inte kan sägas vara utvärderat så att det är evidensbaserat, behöver man förstå de olika former som utvecklats under programmets korta levnad. I detta kapitel skall vi därför presentera programmet, dess utveckling och de former det nu antar.

Programmets utveckling¹

Komet är ett manualbaserat föräldraträningsprogram som började utvecklas hösten 2002 vid Forsknings- och Utvecklingsenheten i Stockholms stad. Utvecklingsansvaret av Komet övertogs sedan av preventionscentrum Stockholm (Precens). Efter att det hade utvecklats och prövats under hösten 2002 beslöt Länsstyrelsen våren 2003 att finansiera implementeringen av Komet till Stockholms stadsdelar. Charlotte Skawonius från Precens var projektledare och 2003 anställdes två psykologer för att utbilda och handleda gruppleddare (Martin Hassler och Hanna Scwan). Hösten 2004 ersattes dessa av två nya psykologer, Anna Mautner och Fredrik Livheim.

Rekryteringen av gruppleddare för Kometprogrammet gick till så att Charlotte Skawonius gick ut med en förfrågan till samtliga barn- och ungdomschefer om att delta i projektet och en förutsättning för att få delta var att det fanns minst två eller fler i personalen som var intresserade av att bli gruppleddare samt att det fanns intresserade föräldrar. Det var i första hand socialsekreterare, kuratorer, familjebehandlare och förskollärare som anmälde sig för att bli gruppleddare och stadsdelarna ansvarade själva för rekrytering av föräldrar. En första gruppleddarutbildning startade hösten 2003 och därefter har en gruppleddarutbildning startats varje termin. Våren 2005 var 17 av 18 stadsdelar i Stockholm involverade i projektet. Idag finns Komet i samtliga Stockholms stadsdelar samt i ytterligare 46 kommuner.

Komet är en förkortning för KOMmunikationsMETod och det huvudsakliga syftet är att bryta negativa beteendemönster hos barn genom att få föräldrar att förstärka det som barnet gör bra och genom att lära föräldrar att kommu-

¹ Källor i detta avsnitt är Sundell et al. 2005, s. 7–12, Kling et al. 2006 s. 7–11, Kling & Sundell 2006 s. 7–11, samt Kometprogrammets hemsida: www.kometprogrammet.se

nicera bättre med barnet och ge mer beröm. Programmet är ursprungligen en utbildning riktad till föräldrar med barn i åldern 3 till 12 år. Det har sedan utvecklats vilket innebär att det numera också finns Kometprogram som riktar sig till föräldrar med tonåringar och till lärare, samt en förstärkt version av Kometprogrammet där det utöver själva programmet även utförs andra insatser.

Komet är baserat på kognitivt beteendeterapeutiskt tänkande och en utgångspunkt är därmed att föräldrars beteende påverkar barnets beteende. Metoden man använder i Komet bygger på inläringsteori och praktisk träning och har influerats av de strukturerade och evidensbaserade program som utvecklats i USA sedan 1970-talet. En samlingsbeteckning på den här typen av föräldraprogram är "Parent Management Training" (PMT).

Kazdin (2005, s. 17–18) menar att PMT baseras på fyra huvudkomponenter. För det första är den begreppsmässiga utgångspunkten i PMT *inläringsteori och forskning*. Mer specifikt utgår PMT från en typ av lärande som kallas för "operant betingning" där lärande och erfarenheter används som utgångspunkter för att förändra ett beteende. Kazdin (a.a.) menar att det är fråga om ett socialt lärande eftersom lärandet sker i en kontext där flera personer interagerar såsom till exempel familj, terapeut/utbildare, lärare och andra. PMT inkluderar för det andra ett antal *principer och generella påståenden* beträffande relationen mellan barn och föräldrar, och lär ut hur föräldern via olika tekniker kan uppnå andra beteenden hos barnet. En nyckelprincip handlar om att förstärka barnets positiva beteenden snarare än att kritisera barnet. För det tredje får föräldrarna möjlighet att utveckla sina förmågor genom *aktiv träning i praktiken*, men också i utbildningen genom rollspel och feed-back från utbildaren när de praktiska momenten diskuteras. För det fjärde *integrerar* PMT *bedömning och utvärdering med behandling*, eftersom ett mål med behandlingen är att ändra barnets negativa beteende.

Det finns flera variationer av PMT, bland annat tar olika program sikte på olika funktioner och riktar sig till olika åldrar. De tre mest utforskade och etablerade PMT-programmen har utvecklats av Webster-Stratton ("The Incredible Years"), Patterson ("Oregon-modellen") samt Forehand och McMahon ("Helping the Noncompliant Child") (Kling m.fl. 2006, s. 8). I Sverige har Webster-Strattons program tidigare spridits och kallas här för "De otroliga åren". Webster-Strattons och Pattersons program har en hel del gemensamt med varandra. Båda programmen utgår från att föräldrar får utbildning och stöd i att stödja sitt barn och utgår från en strukturerad manual med olika teman som kretsar kring att uppmärksamma och förstärka positiva beteenden, gränssättning, kommunikation och problemlösning, även om de tar sikte på lite olika åldrar. Webster-Strattons program har framför allt riktat sig mot barn i åldern 3 till 8 år medan Pattersons är avsett för barn i åldern 3 till 12 år (a.a.).²

² Se t.ex. hemsidan www.incredibleyears.com för mer information om programmet.

I utvecklingen av Komet har vissa delar av Pattersons och Webster-Strattons program bearbetats och omarbetats till svenska förhållanden. Svenska Komet har också inspirerats av Barkleys program (Barkley 1997), vilket är en föräldraträning för barn med ADHD.³

Kometprogrammet är således framarbetat som en lösning på de problem som föräldrar har i sin föräldraroll, men kanske främst som en lösning på de problem som professionella av olika slag, i till exempel skola och socialtjänst, ställs inför när de skall förmedla lämpliga sätt att vara förälder till de föräldrar de möter. Man kan också uttrycka det som att programformen är en teknik, ett verktyg, som de professionella använder i arbetet med familjer. Det är alltså inget som skiljer Komet från andra program. Även om programmet i högsta grad syftar till att lösa föräldrarnas, familjernas och de ungas problem, är just programformen en lösning som framför allt appellerar till de professionella. Kometprogrammet är därför primärt lösningen på hur de professionella skall arbeta, det strukturerar insatsen som de ger till föräldrarna, vilket i sin tur avser att leda till förändringar för föräldrar och familjer.

Utbildning av gruppleddare och handledare⁴

Kometprogrammet bygger på att det finns utbildade gruppleddare som kan genomföra föräldrautbildningarna. För att få utbildas till gruppleddare i UngdomsKomet krävs att man arbetar med ungdomar, föräldrar eller familjer samt att man har tillgång till en grupp föräldrar att utbilda. Utbildningen löper under två terminer och de gruppleddare som utbildar sig arbetar parallellt med att utbilda föräldragrupper samtidigt som de själva genomgår utbildningen till gruppleddare. Gruppleddarna skall under utbildningstiden utbilda en föräldragrupp under första terminen och ytterligare en under andra terminen. Förutom att hålla dessa föräldrautbildningar är ytterligare ett krav för att bli certifierad gruppleddare i Komet närvaro vid minst sju av åtta utbildnings- och handledningstillfällen, att man skriftligt besvarar ett antal instuderingsfrågor samt visar en filmsekvens från föräldraträffar från båda terminerna.

Gruppleddarna utbildas av särskilt utbildade handledare. Totalt har tre handledarutbildningar genomförts och det finns för närvarande 35 utbildade handledare (Precens 2008). Handledarutbildningen löper under ett år och är förlagd till tio heldagar där man går igenom fyra moment: handledarfärdigheter, handledarrollen, tillämpad beteendeanalys samt programtrohet. I det första momentet (handledarfärdigheter) arbetar de blivande handledarna med praktiska färdighetsövningar utifrån inlärningspsykologiska principer och vid andra momentet (handledarrollen) fokuserar man på hur handledaren genom motiverande samtal (MI) kan motivera beteendeförändringar hos

³ För mer information om dessa program, se t.ex. Patterson & Yoerger 1993, Webster-Stratton 1993, Barkley 1997.

⁴ Källor i detta avsnitt är Kometprogrammets hemsida: www.kometprogrammet.se

föräldrar och gruppleddare. I det tredje momentet (tillämpad beteendeanalys) ingår teori och praktik för att kunna göra beteendeanalys i handlednings- och föräldragruppen.

Syftet med det sista momentet (programtrohet) är att motivera och stötta gruppleddare att tillämpa principerna i Komet. Videoinspelningar används som ett hjälpmedel under kursens gång. För att gå handledarutbildningen krävs att man hållit i minst två Kometgrupper som gruppleddare och har arbetsgivarens samtycke. För att bli certifierad handledare måste man bland annat ha deltagit vid åtta utbildningstillfällen och ha handlett grupper under utbildning vid åtta tillfällen.

Programtroheten, och egentligen utbildningen som helhet, blir ett led i att Kometprogrammet skall överleva översättningen till ett nytt sammanhang och fortfarande vara samma program. Genom att värna om programmets integritet möjliggör man att det kan "transporteras" och oron för att det skall förvanskas blir mindre. Ändå har det redan utvecklats flera olika program utifrån det ursprungliga. Det förekommer nu i åtminstone fyra varianter: FöräldraKomet, SkolKomet, Förstärkt Komet och UngdomsKomet. Vi skall beskriva de fyra lite närmare.

FöräldraKomet⁵

Kometprogrammet för yngre barn är uppbyggt kring elva föräldraträffar och vänder sig till föräldrar med barn mellan 3 och 12 år. Föräldrar till cirka sex barn träffar två särskilt utbildade gruppleddare under cirka 2,5 timmar en gång i veckan. Detta pågår under elva veckor och vid varje träff får de utbildning kring olika teman, vilket innebär att träffarna har olika fokus. Träffarna utgörs av undervisning, rollspel, videovinjetter och skriftligt material till föräldrarna, vilket innebär att olika exempel på vanliga problemsituationer diskuteras samtidigt som föräldrarna får tips på hur dessa kan hanteras. Hemuppgifter är också en central del av utbildningen. Det innebär att föräldrarna får hemuppgifter efter varje träff och vid nästa tillfälle gruppen träffas går man igenom hur de utfallit. Tanken är därmed att föräldrarna mellan träffarna skall applicera sina kunskaper i relationen till sina barn och att man vid nästa träff diskuterar hur hemuppgiften har fungerat. Innehållet i programmet är lösningsfokuserat och syftar till att utbilda föräldrar i ett föräldraskap som gynnar samspelet och relationen med barnet genom att betona möjligheter snarare än problem. Det primära syftet med att verksamheten bedrivs i grupp är inte att föräldrarna skall bearbeta och diskutera individuella problem med varandra. Syftet är istället att de skall lära sig hantera konflikter och bråk mer effektivt.

De första sex träffarna syftar till att förbättra relationen och samspelet mel-

⁵ Källa detta avsnitt: Kling et al. 2006, s. 17–19, Kling & Sundell 2006 s. 12–13, samt Kometprogrammets hemsida: www.kometprogrammet.se

lan barn och föräldrar, därefter introduceras metoder för gränssättning. Fokus för träffarna ser ut som följer:

- 1: Lek och umgänge
- 2: Förberedelse, uppmaning och beröm
- 3: Förberedelse, uppmaning och beröm fortsättning
- 4: Poängsystemet Ormen
- 6: Individuell träff med eller utan förskollärare/lärare
- 7: Ignorera/ Avleda
- 8: Regler och konsekvenser hemma
- 9: Regler och konsekvenser utanför hemmet
- 10: Problemlösning
- 11: Att förebygga framtida problem

De första träffarna handlar om att få föräldrar att umgås med sina barn och vara närvarande i detta, samt att lära sig belöna barnet och uppmärksamma positiva beteenden. Poängsystemet "Ormen" är ett konkret verktyg som introduceras på fjärde träffen och som skall hjälpa föräldrar att genomföra ett belöningsystem för att uppmuntra barnets positiva beteende, vilket vid behov kan utvecklas till att också användas i förskola/skola om det finns problem även där (se träff 6). Eventuellt möte med förskollärare/lärare är dock frivilligt. Om sådant behov inte finns ägnas den sjätte träffen åt att gruppleddare träffar föräldrparet individuellt.

De sista träffarna kretsar kring att utforma regler och konsekvenser i och utanför hemmet, lösa problem och förebygga framtida konflikter. Föräldra-Komet har därmed en tydlig struktur där barnet i första hand skall erhålla samvaro med föräldrar och genom beröm och belöning förstärkas i sitt positiva beteende, innan man går över till att sätta upp regler och konsekvenser kring dessa.

Man arbetar på så sätt med accepterade standardlösningar som är möjliga att föra över från programmets träningsammanhang till hemmets vardag. Idéerna som sprids genom Kometprogrammet är enkla, "common-sense"-förhållningssätt, som just genom den formen lätt kan vinna acceptans och därmed kunna fungera även i de olika familjernas vardag.

SkolKomet⁶

Komet i skolan är en variant av Komet som har utvecklats för att användas av lärare i skolan för årskurs ett till fem som i klassen har något barn med beteendeproblematik. Komet för lärare har utvecklats av den dåvarande FoU-enheten i Stockholms stad i samarbete med Uppsala universitet och

⁶ Kometprogrammets hemsida har använts som källa till detta avsnitt: www.kometprogrammet.se

University of Arizona i USA. Betoningen i utbildningen ligger på ledarskap i klassrummet och lärarna får pröva strategier för konflikthantering och hur man skapar arbetsro och motivation i klassrummet. SkolKomet innefattar även ett moment med samarbetslärande utifrån amerikansk metod, Classwide peer tutoring (CWPT) som skall öka koncentration och inläring, vilket visat sig särskilt betydelsefullt för barn med ADHD. CWPT innebär att barn arbetar med skolmaterial två och två.

Lärarna utbildas i Komet under fem till nio tillfällen och tillämpar mellan träffarna de inlärdade strategierna i klassrummet. Vid ett tillfälle deltar också föräldrar till barnen med beteendeproblem.

SkolKomet finns också för årskurs sex till nio, vilket till skillnad från ovanstående inte utvärderats ännu. Under hösten 2007 har även ett projekt initierats där Komet skall utvecklas till att kunna användas i förskolan och en manual är under färdigställande under vårterminen 2008. Tanken är att sex till tolv handledare skall utbildas i metoden under hösten 2008 och att detta sedan skall utvärderas i en randomiserad, kontrollerad studie.

Idéerna i SkolKomet är desamma som i FöräldraKomet, men det är en annan grupp vuxna man vänder sig till. En grupp med en annan relation till barnen. Eftersom grundtankarna i programmet är enkla och standardiserade har det varit möjligt att med ganska små medel omformulera programmet till en ny målgrupp. I detta fall blir det verkligen en lösning på problemet med hur man skall arbeta, eftersom målgruppen är en yrkesgrupp, inte föräldrar.

Förstärkt Komet⁷

Sedan 2005 finns också en förstärkt version av Komet (ffKomet) som utarbetats av Precens i Stockholm. Här har lösningen kommit att användas på ytterligare en typ av problem genom att ännu en målgrupp har fokuserats, nu är det inte längre den universella preventionen med generellt hjälpsökande föräldrar eller skolpersonal, nu handlar det om en mer specificerad målgrupp. Målgruppen är här familjer med hög social belastning som är i behov av en annan typ av stöd än FöräldraKomet för att kunna tillgodogöra sig hjälpen. Målgruppen är därmed familjer med en komplex social problematik där barnen har allvarliga beteendeproblem samtidigt som föräldrarna har en social problematik i form av t.ex. psykiska problem eller kaosartad livssituation.

Förstärkt Komet bygger på samma principer som FöräldraKomet men gruppstorlekarna är som regel mindre och föräldrarna träffar grupplederen individuellt mellan varje träff. Träffarna sker också glesare och det finns moment som utbildarna kan lägga till om det är motiverat. Programmet som sådant består oförändrat, men med den nya målgruppen adderar man ytterligare insatser parallellt med programmet. På så sätt bevaras programintegriteten

⁷ Källa detta avsnitt: Kams & Seppälä 2007 s. 18–19, 27–28, Kometprogrammets hemsida: www.kometprogrammet.se

samtidigt som programmet blir lösningen på en helt annan sorts problem. Fortfarande, genom sina enkla budskap och standardiserade form, blir det trots det möjligt att "transportera" programmet till nya sammanhang.

UngdomsKomet⁸

Den fjärde formen av Kometprogrammet är UngdomsKomet. Det är en vidareutveckling av FöräldraKomet och riktar sig till föräldrar med ungdomar i åldern 12 till 18 år. Den första utbildningen av gruppleddare till UngdomsKomet påbörjades hösten 2006.

Föräldrarna träffas även här i grupper tillsammans med två gruppleddare, men har en individuell träff med gruppleddare innan programmet startar. UngdomsKomet bygger på färre antal träffar än FöräldraKomet, totalt har föräldrarna åtta träffar med gruppleddarna. Träffarna kretsar kring fyra grundmoment: *samvaro* som ska bygga upp relationen mellan den unge och föräldrar, att skapa en tydlig *kommunikation*, *problemlösning* baserat på förhandling där föräldrarna kan nå överenskommelser med den unge, samt *kontrakt* som syftar till att medföra tydliga förväntningar och konsekvenser. Även UngdomsKomet bygger på att föräldrar skall öka samvaron med sina barn och genom belöningssystemet "Ormen" (som i UngdomsKomet dock ofta kallas för "Uppdraget") förstärka positiva beteenden hos den unge. Den unge och föräldrarna enas om ett antal uppdrag per dag, vilka till exempel kan handla om att äta middag tillsammans och att den unge skall stänga datorn en viss tid, och om uppdragen fullföljs får den unge en belöning.

En stor del av träffarna handlar om att förbättra kommunikationen mellan föräldrar och den unge, genom att t.ex. få föräldern att belöna den unge, att lyssna och bekräfta, påminna och uppmana, att markera utan att ge uppmärksamhet, samt lära sig att stå emot krav och hantera ilska. I slutet av programmet skall föräldrarna göra upp ett beteendekontrakt med den unge som även kan inkludera beteende i skolan och innehålla olika former av belöning om kontraktet följs. De åtta träffarna ser i korthet ut enligt följande.

Introduktionsträff: enskilt mellan gruppleddare och föräldrar. Grundläggande information ges om Komet och familjens situation och förutsättningar kartläggs. Föräldern uppmanas också att informera den unge om utbildningen.

1: *Samvaro 1.* Vid denna träff introduceras bland annat vikten av att föräldern finner tid till en gemensam stund med den unge. Föräldrarna får också ta del av en orsaksmodell där flera faktorer bidrar till att skapa problem som har att göra med t.ex. hälsa, egenskaper hos föräldrar och den unge, livssituation och social situation samt bemötande. Det är bemötandet som går att påverka

⁸ Källa detta avsnitt: Forster & Livheim 2006, Erman & Svensson 2007, s. 13–15, Hultman-Boye 2008, s. 18–23, Kometprogrammets hemsida: www.kometprogrammet.se

genom utbildningen och här ingår både att finna tid tillsammans och att hitta fungerande sätt att kommunicera. Begreppet "förtroendekonto" introduceras vilket syftar till att tydliggöra att det krävs ett konto av positiv samvaro och engagemang från föräldrarnas sida för att kunna ställa krav och sätta gränser som den unge respekterar. Föräldrarna introduceras också i "Uppmärksamhetsprincipen" som bygger på att både positiv och negativ uppmärksamhet förstärker ett beteende, vilket innebär att positiva beteenden bör uppmärksammas snarare än negativa.

2: *Samvaro 2*. Vid denna träff diskuteras bland annat hur föräldern kan hantera avvisanden från den unge, genom att agera vuxet och inte ta det personligt utan fortsätta att finnas där som förälder. Vidare uppmärksammas tillsyn som en viktig skyddsfaktor samtidigt som man som förälder inte ska vara för kontrollerande. Genom att skapa gemensamma rutiner och överenskommelser med den unge kan man finna en balans mellan tillsyn och att visa den unge förtroende.

3: *Kommunikation 1*. Föräldrarna uppmanas att försöka finna och förstärka positiva beteenden och på så vis förstärka dem snarare än att fokusera på tillsägelser och tjt. En regel som kallas "FUB" introduceras och står för att Förbereda (påminna), Uppmana och Berömma beteenden som man vill se hos den unge. Det är ansträngningen snarare än resultatet som ska berömmas. Belöningssystemet "Uppdraget" eller "Ormen" blir ett redskap som ska hjälpa föräldrarna att ge mer beröm åt den unge samt motivera den unge att genomföra vissa sysslor. Föräldern enas med den unge om tre uppdrag som kan handla om exempelvis tidpunkter den unge ska vara hemma. De gör därefter tillsammans upp en spelplan med chanskort innehållande en enklare belöning om uppdraget fullföljs. Föräldrarna får också lära sig att välja sina strider med den unge och att i vissa situationer ignorera ett beteende istället för att trappa upp en konflikt.

4: *Problemlösning*. Föräldrarna får som uppgift att definiera problem och försöka finna lösningar på dessa tillsammans med den unge för att på så vis öva för att bemöta framtida problem. Vid allvarigare problematik diskuteras också hur man kan göra upp säkerhetsplaner. Föräldern får uttrycka sina värsta farhågor och göra upp en säkerhetsplan för hur ett sådant scenario skulle kunna hanteras.

5: *Kommunikation 2*. Vid denna femte träff får föräldrarna öva på att planera saker tillsammans med den unge genom att förbereda, påminna och uppmana. De får också handledning i hur man kan framföra kritik på ett konstruktivt sätt genom att vara konkret, ha ögonkontakt samt genom att inleda med ett så kallat "jag-budskap" där föräldern inleder budskapet med att förmedla

jag + känsla. En metod som kallas "tre-stegslandning" presenteras också för situationer som kräver en tillsägning och denna metod går ut på att 1) säga stopp neutralt, 2) motivera varför genom jag + känsla, 3) säga vad den unge ska göra istället.

6: *Kommunikation 3*. Här lär sig föräldrarna att lyssna och bekräfta den unge genom att t.ex. spegla den unges känslor i ord, genom att bara lyssna, eller ställa öppna frågor och undvika ifrågasättande. Här ingår också ett moment som heter "hantera ilska" som syftar till att agera på ett sunt sätt även när man är arg utan att för den skull ta bort själva känslan, vilket har likheter med ART-träning. Föräldrarna lär sig metoder för att hantera sin ilska innan den går över styr som t.ex. att fokusera på något annat än distraktion, eller att dra sig undan en stund (egen time-out).

7: *Kontrakt*. Vid denna träff får föräldrarna formulera ramar och regler i familjen som ska vara maximalt fem till antalet. Reglerna finns som övergripande och inte förhandlingsbara, förhandlingsbara samt sådana som man kan ha overseende med. Nu upprättas också ett "beteendekontrakt" som är en gränssättningsmetod som är lite skarpare än "Uppdraget". Här kan föräldern reglera t.ex. när den unge skall vara hemma på kvällarna, när datorn skall stängas av och närvaro i skolan. Konsekvenser både i form av förmåner och sanktioner upprättas tillsammans med den unge och eventuellt kan ett poängsystem byggas upp med belöningar. Föräldern tränas också i att låta den unge ta eget ansvar till exempel för saker den förstört.

8: *Avslutande träff*. Vid den sista träffen görs en framtidsplan upp där lämpliga moment och övningar väljs ut för framtiden, samt vid behov individuella säkerhetsplaner vilket tillsammans med namn på stödpersoner i nätverket utgör en individuell plan för familjen. Föräldrarna förbereds också på bakslag och ibland erbjuds en uppföljningsträff några månader fram i tiden.

Liksom i de övriga versionerna av Kometprogrammet bygger upplägget på att man under träffarna förbereder, tränar och återrapporterar hur hemläxan har gått. Det är samma upplägg som återkommer i alla varianter av Kometprogrammet.

SiS-Komet – Komet i ett nytt sammanhang

SiS-Komet är det program som vi följer och det kommer att bli en femte version av Kometprogrammet. SiS-Komet finns ännu inte som ett självständigt program, bara som ett begrepp. Programmet som tas in i SiS organisation är UngdomsKomet. Det innebär att UngdomsKomet nu håller på att implementeras och införs på ett antal särskilda ungdomshem i Sverige. Utbildningen av gruppleddare började hösten 2007 och för närvarande finns tre utbildade handledare och 17 gruppleddare som arbetar med Komet inom SiS. I ett första

skede är det framför allt några av de särskilda ungdomshemmen i Västra regionen som omfattas av Kometprogrammet.

Genom att transportera programmet in i SiS verksamhet genomgår det en förflyttning som inte motsvaras av tidigare spridning av programmet. Nu handlar det om att man kommer in i ett helt annat sammanhang, institutionsvård, där föräldrar och ungdomar lever åtskilda. Dessutom är ungdomarna, vars föräldrar skall delta i programmet, ofta långt komna på en kriminell bana, eller har på andra sätt en uttalad problematik. Detta är också nya förutsättningar. När programmet fortfarande höll på att etableras inom öppna verksamheter skrev Knut Sundell och Martin Forster (2005) "... att erbjuda föräldrarna till en utagerande och högkriminell sjuuttonåring föräldrakomet vore meningslöst" (s. 37). När Kometprogrammet lanseras inom SiS verksamhet är det inte sällan just den ovan beskrivna målgruppen som programmet riktar sig till, vilket skulle kunna tolkas som ett uttryck för kraften bakom en idéspridning. Frågan huruvida programmet kommer att vara meningsfullt i denna kontext beror dock på hur det utformas och genomförs, det är här den stora utmaningen finns.

Tanken inom SiS när man talar om SiS-Komet är att man skall skapa ett program som fungerar utifrån de förutsättningar man har. Det handlar till exempel om att manualen skall anpassas till de särskilda ungdomshemmen och utvärderas, innan programmet eventuellt sprids till flera ungdomshem. De gruppleddare som hittills genomgått utbildningen har utbildats i traditionell UngdomsKomet och manualen har ännu inte omarbetats för de särskilt svåra beteendeproblem som ungdomar som befinner sig på de särskilda ungdomshemmen har.

Detta innebär att föreliggande rapport är en del i att samla de erfarenheter som handledare, gruppleddare, föräldrar och i viss mån också ungdomar hittills har av Komet inom SiS verksamhet, samt personalens generella förväntningar på SiS-Komet, för att vara ett stöd i hur UngdomsKomet kan anpassas till SiS verksamhet och i det fortsatta implementerings- och utvärderingsarbetet av SiS-Komet. Innan vi går över till de erfarenheter som hittills gjorts inom SiS skall vi se till de erfarenheter som generellt gjorts om Kometprogrammet.

3 Forskning och utvärdering om Komet

Forskningen om just Kometprogrammet är naturligtvis begränsad eftersom det är ett nytt program. Men redan när programmet utvecklades hade det en bas i forskning, så det finns anledning att ta avstamp i den generella forskningen om föräldraprogram.

Forskning och utvärdering om föräldraträningsprogram

PMT har på senare år fått starkt stöd av forskning. Kazdin (2005, s. 158–159) menar att PMT i ett flertal randomiserade, kontrollerade studier visat sig ha starkt vetenskapligt stöd för att behandla antisocialt beteende hos barn och unga upp till 17 år, samt att effekterna av behandlingen visat sig vara stabila över en tid som sträcker sig två år efter behandlingen. PMT har också visat sig ha positiva sidoeffekter för till exempel syskons beteende samtidigt som behandlingen minskar föräldrarnas stressnivåer och kan minska förekomsten av depression hos mödrar (a.a.)

Det finns studier som tyder på att PMT är effektivt också för ungdomar då studier har visat på minskad förekomst av brottslighet, missbruk eller skolproblem hos ungdomar (Kazdin 2005, s. 179, med ref till Bank m.fl. 1991; Dishion & Andrews 1995; Farrington & Welsh 2003). Det finns dock brist på studier som fokuserar på ungdomar med uppförandeproblem (Kazdin 2005, s. 178–179). De flesta studier fokuserar på barn mellan 3 och 10 år när föräldrars inflytande och möjlighet att påverka sina barn som regel är större än för ungdomar som i högre utsträckning påverkas och interagerar med sin närmiljö och med vänner (a.a.). Det faktum att PMT inte i lika stor utsträckning har använts på ungdomar och bristen på studier innebär därför att de bevis som finns för PMT:s effektivitet för närvarande endast kan kopplas till barn som inte uppnått tonåren (a.a.).

Faktorer som kan minska behandlingens effekter är grava beteendeproblem och störningar hos barnet eller förekomsten av fler än två psykiatriska diagnoser, samt lässvårigheter och andra skolproblem (Kazdin 2005, s. 162). Problematik förknippad med föräldrarna som kan minska behandlingens effekter är till exempel stress, tidigare eller nuvarande psykiatriska problem och dåliga familjerelationer (a.a.). Forskning har t.ex. visat att föräldrar till yngre barn med beteendeproblem som inte blir hjälpta av PMT som regel har någon form av psykiska problem (Fernandez & Eyberg 2005, Werba m.fl. 2006). Men även socioekonomiska faktorer som låg utbildning, låg inkomst och dålig boendemiljö kan påverka behandlingens effekter i negativ riktning (Kazdin 2005, s. 162)

Merparten av de föräldrar som kommer i kontakt med socialtjänsten, och i synnerhet de vars barn och ungdomar placeras utanför hemmet, har en omfattande psykosocial problematik vilket kan försvåra deras möjligheter att tillgodogöra sig SiS-Komet. I en svensk forskningsöversikt konstateras att när man skall arbeta preventivt med ungdomar som befinner sig i riskzonen, kan det vara bäst att inrikta sig på föräldrarna. Samtidigt lyfts det fram att man bör använda interventionsmetoder som visat sig särskilt effektiva för just högriskungdomar (Ferrer-Wreder m.fl. 2005, s. 102).

Kazdin (1997) har i en artikel lyft fram styrkor och svagheter beträffande fyra lovande behandlingsformer för barn och unga med Conduct Disorder (CD).⁹ En av de behandlingsformer som Kazdin (1997) lyfter fram är föräldraträningsprogram och han konstaterar att effekterna av föräldrautbildning överlag är sämre för familjer där barnen har svåra beteendeproblem och där familjerna även präglas av andra riskfaktorer som t.ex. låg socioekonomisk status, föräldrarnas hälsa och en hög förekomst av splittrade familjekonstellationer (se även Kazdin 2005, s. 162). Kazdin (1997) menar att även om effekterna för PMT överlag har starkt vetenskapligt stöd ställer det också höga krav på föräldrarna, vilket medför att vissa familjer kanske inte kommer att svara på behandlingen. PMT har visat sig ha likartade positiva effekter på barn oberoende om de var mellan 2,5 och 6 år eller mellan 6 och 12,5 år, baserat på efterstudier av de familjer som fullföljde hela utbildningen (Dishion & Patterson 1992).

Föräldrars tendens till avhopp verkar dock öka med barnets ålder (a.a.). Kazdin (2005, s. 179) menar att det saknas studier där både barn och ungdomar ingår för att säkerställa en sådan jämförelse, men konstaterar också att ungdomar som blir föremål för behandling ofta har mer allvarliga och kroniska problem än barn som inte blivit tonåringar ännu. Föräldrar till ungdomar har också svårare att ändra sina mönster för uppfostran och tenderar oftare att inte fullfölja utbildningen, föräldrar till ungdomar med svåra beteendestörningar har dessutom ofta sociala problem och risken för att föräldrarna avbryter behandlingen är högre (Kazdin 1997).

Ovanstående faktorer kan ytterligare komplicera införandet av SiS-Komet inom ramen för särskilda ungdomshem, där de unga ofta har svåra beteendeproblem och där familjerna ofta präglas av en omfattande social problematik. Däremot är det inget som säger att ett sådant program inte kan ha effekt, det enda vi vet är att det ger bättre effekt ju bättre utgångsläget är för såväl barn som föräldrar.

Ytterligare en betydelsefull faktor handlar om föräldrarnas motivation och vilja att över huvud taget delta i föräldraprogram. Folkhälsoinstitutet visar i en

⁹ CD är en diagnos som beskriver ett normbrytande beteende som präglas av aggressivitet, antisocialt beteende, bristande social anpassning och kriminalitet och som är en problematik som är vanligt förekommande för barn och unga som kommer i kontakt med socialtjänsten (Olsson 2007, s. 13).

enkätundersökning från 2003 riktad till 4000 slumpmässigt utvalda föräldrar, att olika former av föräldrastöd mest tilltalar kvinnor, högutbildade samt föräldrar som upplever hög stress i föräldrarollen och intresset för föräldrastöd är högst när barnen är små (Bremberg 2004, s. 117–123). Föräldrar uttrycker framförallt intresse för strukturerade föräldragrupper, information via media och telefonrådgivning (a.a. s. 125). Svarsfrekvensen på enkäterna var dock låg (52%) och män, utlandsfödda och låginkomsttagare var underrepresenterade (a.a. s. 125), vilket i och för sig också kan tolkas som en form av ointresse för frågan eller som en svårighet att tillgodogöra sig materialet.

Skillnaderna i intresse från mammor och pappor avspeglas också i Kometutvärderingar. Av de föräldrar som gick UngdomsKomet i Stockholm HT 2006 var 78 procent mammor, vilket också tyder på en sned könsfördelning bland de föräldrar som genomför utbildningen (Hultman-Boye 2008, s. 38).

Utvärdering av FöräldraKomet

Sundell m.fl. (2005) har publicerat en kortare rapport beträffande föräldrar till barn som var mellan 3 till 12 år, som deltog i Kometprogrammet hösten 2004, totalt 185 familjer. Resultaten baseras på enkäter som föräldrarna besvarat vid utbildningens början och slut. Enligt de deltagande föräldrarnas bedömning var det 70 procent av barnen som hade beteendeproblem vid utbildningens start. Rapporten visar att föräldrarna genomgående var mycket nöjda med Kometutbildningen, både avseende dess genomförande och dess effekter. Merparten genomförde hela utbildningen, endast 22 personer (13%) hoppade av utbildningen. Motiven till avhoppet kunde inte kopplas till programmets utformning. Av deltagarna var det 68 procent av föräldrarna som, när kursen var avslutad, bedömde att problemen hade minskat. 13 procent bedömde att situationen var oförändrad och 19 procent ansåg att problematiken hade ökat.

Två större utvärderingar av Komet för föräldrar till barn i åldern 3–11 har publicerats av Forsknings- och Utvecklingsavdelningen (FoU) Stockholms stad och beskrivs nedan (Kling & Sundell 2006, Kling m.fl. 2006).

Kling och Sundell (2006) har genomfört en verksamhetsutvärdering av föräldrars deltagande och upplevelser av Kometprogrammet. Föräldrarnas barn var mellan 3 och 13 år gamla. Föräldrarna som genomgick Kometutbildningen under hösten 2004 samt våren och hösten 2005 fick vid kursstart och kursavslutning besvara en enkät som utgick från skattningsskalor. Totalt påbörjade 635 familjer Kometprogrammet denna period och de flesta, 550 familjer, genomförde hela utbildningen vilket innebar att 13 procent hoppade av kursen. Intervjuer med dessa visar att avhoppet främst berodde på privata omständigheter som inte har med programmets utformning att göra. Däremot kan man på grundval av dessa resultat väga in i planeringen av program att det kommer att finnas omständigheter som gör att alla inte kommer att fullfölja det.

I 68 procent av fallen var det endast mödrar som deltog i föräldragruppen, i 20 procent av familjerna deltog både modern och fadern och de har då besvarat enkäterna tillsammans. Utvärderingen visar att den rätta målgruppen verkar ha nåtts i stor utsträckning eftersom 77 procent av föräldrarna upplevde att barnen hade någon form av beteendeproblematik, i hälften av familjerna ansågs barnets svårigheter orsaka familjen mycket eller ganska mycket belastning som helhet. Analysen av uppföljningsenkäterna baseras på de 464 familjer som både fullföljt programmet och besvarat uppföljningsenkäten. Dessa visar att föräldrarna genomgående är mycket positiva till Komet och att närvaron under programmet varit mycket hög, framförallt uppskattades mötet med andra föräldrar och innehållet i Komet. Knappt hälften av barnen (44%) som vid kursstarten ansågs av sina föräldrar ha allvarliga beteendeproblem, ansågs inte längre ha problem vid uppföljningsmätningen. I studien konstateras också att föräldrarnas motivation, närvaro på kursen och i vilken utsträckning de gjort hemuppgifterna påverkar i vilken grad barnens beteendeproblem minskar, medan studien inte kunde konstatera att faktorer som barnets ålder, antal syskon eller föräldrarnas utbildning och etniska ursprung hade någon betydelse för barnets problem efter kursens avslut.

Det har även genomförts en randomiserad effektutvärdering av Kometprogrammet för föräldrar med barn i åldern 3 till 11 år (Kling m.fl. 2006). I studien ingår 159 föräldrar som lottats till experiment- eller kontrollgrupper. Tre gruppalternativ fanns som innefattade antingen en ordinarie version av Komet då en grupp föräldrar träffades en gång/vecka vid elva tillfällen, en kortversion av Komet där föräldrar i grupp fick en komprimerad endagsutbildning eller en väntelista där föräldrar fick vänta på att genomgå utbildningen. De metoder som använts utgår från telefonintervjuer, elektroniska intervjuer via Internet samt skriftliga frågeformulär. Data samlades in före interventionen samt efter fyra månader. Beträffande de föräldrar som hade erhållit någon Kometversion samlades data också in efter tio månader. Såväl förändringar i barnets beteende som föräldrarnas attityder och förhållningssätt studerades. Utvärderingen visar att föräldrarna ökade sina föräldraförmågor och programmet lyckades genomföra önskade beteendeförändringar hos barnen. De barn som erhöll någon form av Komet uppvisade en statistiskt säkerställd minskning av beteendeproblem samt en ökning av sina sociala förmågor. Förändringarna var mest markanta i den grupp som fått den ordinarie versionen av Komet och effekterna föreföll stabila eller ökande efter tio månader.

En examensuppsats i psykologi har utifrån en kvasiexperimentell mixad design undersökt vilken effekt Förstärkt föräldraKomet (ffKomet) och Metoder i vardagen (MIV) har på barns beteendeproblem (Kams & Seppälä 2007). 42 barn mellan tre och tretton år med allvarliga beteendeproblem och 52 föräldrar med hög belastning deltog i studien. Resultaten visar att både barns beteendeproblem och föräldrars psykiska hälsa i ffKomet förbättrades statistiskt signifikant jämfört med MIV. Det mått som användes för att komma fram till

resultaten beträffande förändringar i barnens beteendeproblem var Eyberg Child Behaviour Inventory (ECBI) som är en form av skattningsformulär för föräldrar, där föräldrarna uttalar sig beträffande barnets beteende, både utifrån huruvida de uppfattar ett beteende som problem eller inte, samt skattar ett beteendes intensitet på en sjugradig skala. För föräldrarnas psykiska hälsa användes Hospital Anxiety Depression Scale (HADS), ett självskattningsformulär för föräldrar som mäter ångest och depression. De svagheter som lyfts fram i studien handlar bl.a. om att det enbart är föräldrars skattningar som använts för att mäta ungdomarnas beteende, samt att experimentgruppen rekryterades från socialtjänsten och jämförelsegruppen från BUP. Behandlingen i MIV pågick också bara i tio veckor, jämfört med föräldrarna i ffKomet vars program pågick under arton veckor, vilket kan ha givit föräldrarna i ffKomet bättre förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.

En mindre uppsats från Mittuniversitetet, baserat på sex intervjuer med barn mellan sex och nio år vars föräldrar gått Komet 3–11, visar att barnen fick en förbättrad familjesituation som gav dem bättre förutsättningar att vara barn (Rooth 2007).

Utvärderingarna riktas ofta mot frågan om hur barnens beteende förändrats, trots att programmet som sådant vänder sig till föräldrarna. Syftet med att vända sig till föräldrarna är just att få dem att agera annorlunda gentemot sina barn. Därför blir det meningsfullt att utvärdera effekterna, inte på föräldrarna, utan på barnens beteende. När föräldrarna bedömer barnens problem visar det sig att de efter programmet bedömer problemen vara mindre. Man kan diskutera vari förändringen ligger, ligger den i att barnets faktiska situation och beteende har förändrats, eller i att föräldrarna hanterar och uppfattar den på ett annat sätt? Det framgår inte av de befintliga utvärderingarna, men oavsett vilket visar utvärderingarna genomgående på framgångsrika resultat, oavsett om det är en fråga om faktisk förändring eller uppfattning av förändring.

Utvärdering av SkolKomet

Även Komet för lärare har utvärderats. Forster (2007) har gjort en studie av 100 barn på 37 skolor i Stockholm. Lärare fick inledningsvis identifiera barn som de ansåg hade beteendeproblem. Studien innehöll en kontrollgrupp, dvs. vissa skolor lottades till att arbeta utifrån Komet och andra till att arbeta med program som inte arbetar med att minska beteendeproblem. Studien visar att även om det inte fanns några skillnader mellan grupperna direkt efter Kometprogrammets genomförande, visade sig tydliga förbättringar för Kometgruppen efter 14 månader. Lärarna i denna grupp gav 35 procent mer beröm och 70 procent mindre tillsägelser åt eleverna än lärarna i kontrollgruppen, vilket också medförde en förbättring av barnens beteendeproblem och en mer positiv kamratsituation i Kometgruppen med mindre problem och bråk mellan eleverna. Minskningen av barnens beteendeproblem var dock inte

tillräckligt stor för att vara statistiskt säkerställd, till skillnad från de övriga positiva effekterna (a.a.).

Resultaten tyder på att effekterna av Kometprogrammet kanske inte kan mätas direkt efter programmets genomförande, utan att det krävs en viss tid för att programmet ska genomsyra verksamheten och få påvisbara effekter.

I en FoU-studie har behandling av låg- och mellanstadieelever med ADHD, DAMP eller ADD utvärderats (Nylin & Wesslander 2003). Behandlingen baserades på konsultation med lärare och ett poängsystem och undersökningen syftade både till att utvärdera barnens beteende och huruvida lärarnas beteende förändrades i form av ökad uppmuntran. Behandlingen utgick från en modifierad version av enbart motivationsavsnittet i Komet och projektet kallades för ADAM som står för ADHD och DAMP. Syftet var framför allt att minska negativ uppmärksamhet mot eleven. De nitton lärare som ingick i studien hade kontakt med barn med någon av ovanstående diagnoser (18 pojkar och en flicka) och lottades till en kontroll- eller behandlingsgrupp som fick en fyra veckor lång behandling. Behandlingsgruppens utbildning gick till så att lärarna fick besök under några dagar i klassen och fick handledning på plats. För att mäta barnens beteende användes både observationer i klassrummet och skattningar från lärare och elever. För att mäta lärarnas beteende användes observationer i klassrummet. Resultaten visar att behandlingen ökade elevernas koncentration och minskade deras negativa beteende i klassrummet.

Utvärdering av UngdomsKomet

UngdomsKomet har ännu inte utvärderats i större utsträckning beträffande programmets effekter för beteendeproblematiken hos den unge. En randomiserad kontrollerad studie är påbörjad 2008 av Karolinska Institutet och Beroendecentrum i Stockholm.

Det har skrivits några uppsatser där studenter har undersökt programmet utifrån ungdomars, ledares och föräldrars upplevelser. En verksamhetsstudie har också genomförts riktad till samtliga 28 ledare (14 grupper) och 83 föräldrar som deltog i UngdomsKomet i Stockholm under hösten 2006 (Livheim & Hultman-Boye 2007). Ledarna och föräldrarna ombads att fylla i en utvärderingsenkät innan kursen avslutades. Totalt inkom 18 enkäter från ledare och 34 enkäter från föräldrar. Materialet analyserades genom kvantitativ analysmetod på gruppnivå, dvs. inga slutsatser har dragits på individnivå eller beträffande enskilda familjer.

Resultaten visar att programmet gavs högt betyg av såväl föräldrar som ledare även om föräldrarna skattade momenten lite lägre. De hade dock olika uppfattningar om tempot på kursen, ledarna ansåg att tempot var för lågt medan föräldrarna uppfattade det för högt. Såväl föräldrar som ledare kan dock rekommendera utbildningen till andra föräldrar respektive kolleger. Föräldrarna efterfrågade mer tid för diskussion med de andra föräldrarna, vilket egentligen inte är programmets syfte och som ledarna därför ska undvika.

De ville alltså ha något som inte ingick i programmet. Hultman-Boye (2008, s. 39) påtalar att en svårighet när programmet utvecklas handlar om vem som har tolkningsföreträde när man har olika uppfattningar, är det föräldrar, ledare, ungdomar eller programmakare? Hon menar också att det kan vara ett validitetsproblem att föräldrar och ungdomar förmedlats via ledare, vilket kan medföra att främst "nöjda" föräldrar deltagit i undersökningen och att eventuella avhoppare och mindre nöjda föräldrar inte inkluderats (a.a.).

Hultman-Boye (2008) har skrivit en examensuppsats inom ramen för psykologprogrammet där ungdomars, ledares och föräldrars upplevelser av UngdomsKomet i öppenvård beskrivs. Förutom material från ovan nämnd enkätstudie med föräldrar och ledare (Livheim & Hultman-Boye 2007) använder sig Hultman-Boye i uppsatsen också av material från en enkätstudie riktad till ungdomar samt semistrukturerade intervjuer vars föräldrar deltagit i programmet HT 2006 eller VT 2007.

I analysen har 21 ungdomsenkäter (17 pojkar och 4 flickor) och 7 intervjuer (6 pojkar och 1 flicka) med ungdomar analyserats. Enkäterna bestod både av skattningsfrågor beträffande föräldrarnas egenskaper och beteende efter kursen, men det fanns också utrymme för fria kommentarer. Intervjuerna visade att ungdomarna hade svårt att avgöra vilka förändringar som kunde hänföras till Kometprogrammet och de tenderade att uttrycka sig försiktigare än ledare och föräldrar beträffande eventuell förändring. Komet verkar dock ha gjort viss skillnad i hemmet till det bättre och ungdomarna är positiva till att föräldrarna gått programmet. Det som Hultman-Boye här visar är samma som vi tidigare lyft fram: skillnaden mellan faktisk och uppfattad förändring. Det är utan tvivel så att det finns en bred positiv uppfattning av programmet, men studierna av faktiska effekter är få.

Erman och Svensson (2007) har också skrivit en C-uppsats inom området, där sex föräldrars och två gruppledares upplevelser av UngdomsKomet undersöks. Även här är det alltså uppfattningen som undersöks. Uppsatsen är en mindre kvalitativ intervjustudie där föräldrar och gruppledare som deltog i UngdomsKomet under HT 2006 och VT 2007 i Spånga-Tensta upplevde utbildningen. Studien visar att föräldrarna uppfattade grundmomenten och att träffa andra föräldrar med liknande erfarenheter som positivt, även om de kunde uppleva utbildningsmaterialet som svårhanterligt på grund av svåra begrepp och omfattande material. Att utbildningsmaterialet kan vara svårhanterligt för föräldrarna framhålls också av gruppledarna.

Förutsättningarna för UngdomsKomet inom SiS

De utvärderingar och rapporter som finns om Kometprogrammet har således hittills visat på positiva resultat när det gäller föräldrar till barn i åldern 3–11 år. De mindre studier som finns beträffande UngdomsKomet i öppenvård har också visat att föräldrar och gruppledare överlag är nöjda med utbildningen och skulle rekommendera denna till andra föräldrar och kollegor. Föräldrarna

efterfrågar dock mer fria diskussioner och erfarenhetsutbyte med andra föräldrar, vilket inte ingår som programmets huvudsakliga syfte. Även ungdomar tycks ha uppfattat en förbättrad situation i hemmet även om de är osäkra på om detta beror på att föräldrarna genomgått Komet. Någon effektutvärdering av UngdomsKomet har dock inte slutförts ännu.

Att arbeta med föräldrautbildning till tonåringar innebär på många sätt andra utmaningar än när målgruppen är föräldrar till yngre barn. Dels har ofta eventuella relationsproblem inom familjen hunnit "gå längre" och bli allvarligare ju äldre barnet är när utbildningen genomförs, dels är det naturligt att äldre tonåringar i högre utsträckning revolterar mot sina föräldrar vilket kan komplicera införandet av föräldrautbildning under en period som normalt kännetecknas av frigörelse från föräldrarna. Att införa Kometprogrammet inom ramen för de särskilda ungdomshemmen innebär ytterligare utmaningar och svårigheter, eftersom den unges placering på särskilt ungdomshem i sig är tecken på tung social problematik som tar sig uttryck i den unges beteende, och ibland även i den unges hemmiljö. Institutionsplaceringen medför också att det uppstår ett geografiskt avstånd mellan barn och föräldrar som gör att möjligheterna för föräldrarna att öva på sina hemuppgifter i relation till ungdomarna är starkt begränsade i såväl tid som rum, eftersom mötena med den unge är begränsade till när de träffar den unge på institutionen eller i samband med att den unge har permission i hemmet. I nästa kapitel skall vi titta närmare på de förutsättningar som råder inom SiS.

4 Komet inom SiS

Kometprogrammet, som har gott renommé från öppen verksamhet, förs nu över till en verksamhet som på många sätt skiljer sig från den öppna. Om vi stannar vid relationen mellan barn och förälder finner vi redan där stora skillnader. Medan man i öppna verksamheter arbetar med föräldrar som har kontinuerlig kontakt med sina barn arbetar man inom SiS med föräldrar som endast vid vissa tillfällen möter sina barn. Dessa möten sker utifrån beslut som fattas vid ungdomshemmet, och är alltså inramade av de beslutsprocesser som sker där. I stället för att, som i vardagen, vara beroende av varandra är alltså både barn och förälder här beroende av de beslut som fattas av ungdomshemmet, dvs. av representanter för samma organisation som nu leder föräldrautbildningsprogrammet. Samtidigt är ungdomshemmen beroende av föräldrarnas medverkan för att kunna slutföra behandlingen så att ungdomen kan flytta hem, om det nu är återflytt till hemmet som är målet med insatsen.

Utöver det faktum att relationen mellan barn och förälder är annorlunda i detta sammanhang är också förutsättningarna för såväl ungdomarna som föräldrarna annorlunda här. SiS arbetar i stor utsträckning med just de grupper där programmet tidigare gett svagast resultat. Med ungdomar med stora beteendestörningar och med ungdomar vars föräldrar har psykiatrisk problematik, låg socioekonomisk status, låg utbildning osv. Utmaningarna med att ge programmet är därför stora, men det är också en naturlig utveckling av det arbete som tidigare förts inom SiS att nu börja utarbeta föräldrautbildningsprogram utifrån strukturerade modeller.

Föräldrarna och de särskilda ungdomshemmen

När SiS inrättades och tog över ansvaret för ungdomsvården 1994 fanns inget uttalat familjearbete. Kontakterna med föräldrarna skedde i huvudsak när de besökte ungdomarna, eller var med på planeringssamtal tillsammans med socialtjänsten (Kesthely 1999). Under tre år, 1995–98, arbetade man med ett särskilt projekt inom sex ungdomshem inom SiS för att förbättra arbetet med föräldrar och nätverk. Projektet innebar bland annat att både föräldraföreningar och närmaste anhöriga involverades i vården, liksom att ungdomarna, som i och för sig berättade om dålig kontakt med föräldrarna och konflikter i hemmet, värdesatte att föräldrarna kom att vara närvarande vid institutionen. Personalen beskrev att ungdomarna blev lugnare på institutionerna när föräldrarna var involverade. På de institutioner där föräldrarnas involvering blev störst var också ungdomarnas återflytt till föräldrahemmet som störst (Kesthely 1999).

Bangura Arvidsson och Åkerström (2000) har visat att arbetet med anhöriga utvecklats inom SiS sedan mitten av 1990-talet. Redan under senare delen av 1990-talet hade de flesta särskilda ungdomshemmen någon form av antingen program eller riktlinjer för arbetet med anhöriga. Framför allt talade man då om att man arbetade med den unges nätverk och att anhöriga deltog i behandlingsarbetet genom information och kontaktmannaskap. Definitionen av vem som betraktades som anhörig varierade något, men i stort handlade det om biologiska föräldrar och familjehemsföräldrar.

Att arbeta med anhöriga beskrevs av personalen som en förutsättning för att kunna nå resultat med ungdomarna. Ändå framkom en ambivalent inställning till de anhöriga, de kunde lika gärna uppfattas som hinder för behandlingsarbetet när personal beskrev vad som ingick i deras arbete. Å ena sidan sågs de anhöriga som viktiga, å andra sidan förekom tveksamheter om det egentligen var SiS uppdrag att arbeta med de anhöriga (ibid). Personalen har också uppfattningar om i vilka fall de anhöriga är till stöd och i vilka fall de är till hinder. Ofta hänger det samman med om de är att betrakta som bra föräldrar. En bra förälder håller lagom gränser både för barnet och för sin föräldraroll och är konsekvent. De föräldrar som har sina barn på särskilda ungdomshem ses oftast inte som goda föräldrar. När till synes normala familjers barn kommer till särskilt ungdomshem passar inte de gängse kategorier som personalen använder när de talar om de anhöriga, vilket gör att det blir svårare att formulera arbetet med de familjerna (ibid).

Utifrån detta kan man säga att man inom SiS ungdomshem har större erfarenhet av de familjer som har större problematik och att de som i övrigt i samhället är de så kallade normala familjerna inte är normala i SiS målgrupp.

Erfarenhet av programverksamhet

Under senare år har programverksamhet blivit en etablerad del av arbetet vid de särskilda ungdomshemmen. Kometprogrammet handlar i stor utsträckning om att hantera frustration, ilska och aggression för att kunna kommunicera. Ett program med likartat innehåll har sedan tidigare bedrivits på de särskilda ungdomshemmen, med ungdomarna som målgrupp: ART, Aggression Replacement Training. Daleflod och Lardén (2004) har beskrivit hur de vid Sundbo ungdomshem övergick från miljöterapeutiskt arbete till KBT och program. I förordet till deras rapport beskriver Sture Korpi, dåvarande generaldirektör för SiS, arbetet vid Sundbo som ett verkligt pionjärarbete och personalen där som en förtrupp i att utbilda i ART.

När Daleflod och Lardéns arbete med KBT inleddes inom SiS var det många som uppfattade det som "en nagel i ögat" (a.a., s. 7). När de började arbetet hämtade de inspiration dels från forskning och praktik i Storbritannien, dels från ett projekt med en vårdkedjemodell på Backgården i Hedemora. Idéerna till programverksamheten var alltså översättningar från andra organisationer, men samtidigt var det inte just de programmen man införde. Man skapade

en egen verksamhet. Det första steget var att man introducerade en teckenekonomi, ett tydligt uttalat system för belöningar av önskvärda beteenden, och uteblivna belöningar vid icke-önskvärda beteenden. Därefter följde social färdighetsträning, beteendeanalyser, handledning av KBT-kompetenta handledare och nyanställning av personal (Daleflod & Lardén 2004). Sammantaget skapade detta ett sammanhang där ART-programmet föll väl in.

Genom den forskning som bedrivs inom "What Works?" kunde insatser i programform legitimeras, trots att det inte vid första anblicken föll in i personalens vanliga sätt att resonera vid institutionerna. För att tala i termer av översättning och idéspridning kan man säga att eftersom programformen inte var en standardlösning på ungdomshemmen vid denna tid, behövde den legitimeras med stöd i vetenskap för att kunna introduceras.

En faktor som särskilt framkom i forskningen var vikten av programintegritet, eller programtrohet. För att programmen skulle kunna utvärderas krävdes att alla genomförde programmen på samma sätt, därför fanns manualer för genomförandet och personalen utbildades både i användandet av manualen och i vetenskapen att programintegriteten var central. Det markerade ett brott mot den traditionella ungdomsvården där det varit öppet för personalen att finna lösningar i stunden och utveckla lokala traditioner och egna lösningar. Parallellt med att man inom SiS började arbeta i forskningsanknutna program skedde samma utveckling inom kriminalvården och så småningom skulle även socialtjänsten komma att ta till sig detta sätt att arbeta. I mitten av 1990-talet var dock Sundbo ungdomshem tidigt ute.

Verksamheten vid Sundbo strukturerades, måldokument formulerades och personal utbildades. I beskrivningen av hur verksamheten vid ungdomshemmet förändrades under andra halvan av 1990-talet framgår att det ständigt också var yttre förändringar. Parallellt med ambitionerna att förändra den inre verksamheten kom nya yttre aspekter som påverkade. Avdelningar lades ned eller omstrukturerades samtidigt som målgruppen förändrades. Ändå fortsatte ambitionerna att implementera KBT och programverksamhet. Lösningen blev universell och kunde därför användas även på de nya målgrupperna, som egentligen inte var så väsensskilda från den ursprungliga, vilket innebar att ungdomar som dömts till vård enligt LSU kom att bli föremål för det nya sättet att arbeta (Daleflod & Lardén 2004). Kanske gjorde de yttre förändringarna att det också var möjligt att genomföra inre förändringar. Beslutsprocesserna och resurstilldelningen möjliggjorde flexibilitet och motarbetade på så sätt den organisatoriska trögheten.

De aktiva behandlingskomponenterna beskrivs bestå i teckenekonomin, ART-programmet och ett vårdkedjetänkande. Inom ramen för detta finns också interpersonell färdighetsträning, ilskekontroll och moralutbildning. Med detta projekt hade programverksamheten och en form för att organisera arbetet på ungdomshemmen skapats. Den kom att spridas till andra ungdomshem och därför gjordes en effektutvärdering av behandlingsutfallet för de pojkar som

genomgått programmet på Sundbo 1999 och 2000 i jämförelse med pojkar med likartad bakgrund som i stället genomgått behandling på Stigbyskolan eller Långanässkolan. Utvärderingen visade dock att det inte gick att påvisa någon skillnad i utfallet mellan de olika insatserna (Holmqvist, Hill & Lang 2005).

ART-programmet har alltså inte visat några resultat som märkbart skiljer den vården från den tidigare. Däremot har det arbete som lades ned på Sundbo och lanseringen av ART-programmet banat väg för att även andra program och strukturerade, manualbaserade arbetsmetoder kan användas. Man kan till och med tala om att programbaserat arbete är på väg att bli standardmodellen i stället för den tidigare rådande miljöterapeutiska andan. Till skillnad från det miljöterapeutiska arbetet söker det programbaserade arbetet stöd i vetenskapligt baserade uppföljningar.

Utifrån Tore Andreassens (2003) genomgång av forskning om ungdomsvård på institutioner har behandlingsmodellen MultifunC utarbetats. Andreassens forskningsgenomgång visade att de insatser som hade bäst förutsättningar att lyckas var de som inriktades på flera funktioner samtidigt, därav skapades namnet MultifunC, multifunktionell behandling. Program som ART skulle nu inte genomföras som enda insats, utan komma in i ett sammanhang. Man kan också säga att man med MultifunC kom att ytterligare förtydliga det arbete som hade inletts på Sundbo, men nu under ännu mer strukturerade former.

MultifunC har nu implementerats på tre institutioner i Sverige för att utifrån skriftliga manualer och riktlinjer arbeta baserat på tidigare forskningsresultat. Arbetet handlar om att ge en specifik målgrupp specifika insatser och utvärdera utfallet, så att man på sikt också skapar kunskaper om effekterna om det man gör. Modellen bygger på en kombination av social inlärningsteori, kognitiv beteendeterapi och systemteori och är uppbyggd utifrån några centrala principer:

- fokus är både på ungdomen och dennes sammanhang: familj, skola och relationer till jämnåriga, allt enligt existerande forskning
- behandlingen på institution behöver kombineras med stöd för att fungera utanför institutionsmiljö
- familjen skall involveras i arbetet och utflytten från institution planeras redan från intagningen
- personalutbildning skall möjliggöra konsekvent bemötande och minimerande av vinster av utagerande beteende
- ungdomar är den viktigaste källan för påverkan på ungdomar och därför strävar man efter att ungdomarna på institution skall ha så mycket kontakt som möjligt med ungdomar utanför institutionen, t.ex. genom skola eller fritidsaktiviteter (MultifunC 2008).

I MultifunC har således familjearbetet en given roll, och den forskning som visat på goda resultat är PMT, Parent Management Training. Här sammanfal-

ler således utvecklingen av programbaserat arbete, den forskningsbaserade kunskapen och SiS allt mer uttalade ambitioner om att involvera anhöriga i arbetet.

Komet kommer till SiS

I arbetet med MultifunC kom SiS att söka efter lämpliga sätt att involvera föräldrarna i behandlingen. Genom de goda resultat PMT uppvisade generellt och Kometprogrammet speciellt motsvarade programmet den lösning man sökte. Det var vetenskapligt förankrat, det hade sin bas i kognitiv beteendeterapi och det bedrevs i programform, tre faktorer som kommit att bli förutsättningar för att kunna accepteras inom SiS. Att det just blev Kometprogrammet beror, enligt Nils Åkesson, på att det var det PMT-baserade program som bäst mötte de behov man hade inom SiS. FFT, Funktionell FamiljeTerapi, ställer högre krav på att de unga skall vara i hemmet när programmet genomförs. Det används därför bara inom eftervården. I Norge används Pattersons Oregon-modell, men det saknas utbildning till denna på svenska. De två modellerna var alltså inte aktuella. Eftersom målgruppen primärt var tänkt att vara de lite yngre ungdomarna inom SiS och de där föräldrarollen fortfarande har stor betydelse var Komet det program som bäst mötte behoven.

Under 2005 hade utvecklingsdirektören Nils Åkesson kontakt med Precens. Man kom fram till en modell där SiS skulle involveras i utvecklingen av UngdomsKomet och ett särskilt SiS-Komet-program skulle arbetas fram. Martin Forster anställdes för att göra ett utkast till program och man gjorde muntliga avtal för hur det hela skulle organiseras. Hösten 2006 startade en första utbildning i Kometprogrammet med personal från SiS som deltagare. Det var en utbildning i UngdomsKomet utifrån den modell som bygger på nio träffar. Utbildningen riktade sig till både SiS personal och personal från kommunala verksamheter.

Parallellt med att personalen har utbildats har programmet kontinuerligt reviderats. I september 2008 är revisionen av manualen klar och först vid denna tidpunkt, cirka tre år efter att diskussionerna började, finns ett färdigt program att arbeta utifrån. Detta program är dock inte specialutformat för SiS förhållanden, utan är ett generellt UngdomsKometprogram. Det är ej heller vetenskapligt utvärderat och effekterna för dem som genomgått programmet är ännu inte kända.

När Komet kom in i SiS hade tidigare programverksamheter hanterat en stor del av den ovilja som finns i en organisation inför förändringar. Värderingarna inom organisationen hade redan förändrats så att det inte fanns någon utbredd rädsla för något som kom i programform. När detta som kom hade ett gott rykte från tidigare verksamheter underlättade det ytterligare.

Problemet som Komet skulle lösa var alltså till en början att ge ett komplement till de insatser som i övrigt gavs inom MultifunC, eftersom det där behövdes något som riktades mot föräldrarnas roll, ansvar och möjligheter.

Tidigt i implementeringen av programmet, redan när personer valdes ut att utbildas, vidgades dock målgruppen och även personal från ungdomshem som inte arbetar enligt MultifunC blev utbildade. Behoven av att involvera föräldrar fanns nämligen även på andra håll, även om förutsättningarna där såg annorlunda ut.

Eftersom Kometprogrammet är ett program och dessutom i sina tidigare versioner i öppenvård har ett gott rykte, har det bemötts positivt när det kommit till SiS. Det återstår flera faktorer som kan göra att implementeringen kan gå långsamt. Många frågor om resursanvändning, beslutsprocesser och praktiskt genomförande är fortfarande olösta och kan komma att fungera som dämpare i implementeringsprocessen. Vad vi vet är att Kometprogrammet har den form och legitimitet som behövs för att kunna föras in i SiS, men är det så fristående att det kan föras över från sitt tidigare sammanhang? Passar den in i alla de olika sammanhang som finns inom SiS? I de kommande kapitlen skall vi höra hur personal, föräldrar och ungdomar resonerar om programmet och dess möjligheter.

5 Handledarna

Under uppbyggnaden av kompetens i Kometprogrammet har tre personer fungerat som handledare för gruppleddare. En av dessa blev också i ingången av 2008 projektledare för SiS-Komet. De tre handledarna har genom sitt uppdrag och engagemang dels varit föregångare i programmet, dels samlat övergripande kunskap om vilka erfarenheter som hittills gjorts. Vi har intervjuat dessa tre personer. Eftersom de bara är tre är det inte möjligt att anonymisera dem helt, men vi undviker ändå att använda deras namn.

Två av intervjuerna har genomförts av oss båda forskare gemensamt i samband med ett planeringsmöte för projektet och en av endast en intervjuare, Kerstin Svensson, i samband med ett utbildnings-/handledningstillfälle för gruppleddarna. Intervjuerna utgick från en tematiserad frågemanual (se bilaga 1). På grund av förseningar inför den ena intervjun fick den genomföras på endast 15 minuter, medan de andra två tog 45 minuter respektive en timme och tio minuter. Intervjuerna spelades in och transkriberades i sin helhet. I presentationen nedan särskiljs inte svaren från dem och vi har också undvikit att återge sådana utsagor som tydligt kan kopplas till någon av dem som personer. För att i någon mån ge utrymme för lite mer anonymitet knyts inte de citat som används till personen som sagt dem. Det som är viktigt är de erfarenheter som lyfts fram, inte vem av handledarna som säger vad.

Intervjuerna handlade om programmet och dess implementering och presenteras här under fem teman: erfarenheter av programmet, föräldrarnas förutsättningar, ungdomarnas roll, organisationens betydelse och krav på personalen. Utsagorna som presenteras i detta kapitel är de som lämnats av handledarna, det är deras erfarenheter som presenteras. Det är därför viktigt att bara betrakta utsagorna som just erfarenheter ur det perspektiv som handledarna har.

De tre har varierande erfarenhet av arbete inom och utom SiS, men alla tre kommer från Västra regionen och har tidigare mötts i en grupp med beteckningen "Föräldrar i Väst" där man generellt diskuterat föräldrarbete inom SiS. Alla beskriver att de såg Kometprogrammet som en lösning på det de sökt efter och som saknats i deras tidigare arbete med familjer. Lösningen beskrevs alltså som svaret på deras problem att hitta lämpligt sätt att arbeta snarare än svaret på familjernas problem.

Erfarenheter av programmet

Handledarna har dels egna erfarenheter av Komet, dels har de blivit informerade om andras erfarenheter genom sin roll som handledare för gruppleddare. De beskriver idén om programmet som sprungen ur behovet att inom

MultifunC finna former för att arbeta med föräldrar. Det som beskrivs som det huvudsakliga intresset för Kometprogrammet är att det erbjuder ett sätt att arbeta med föräldrarna till de ungdomar som finns på SiS institutioner. De betonar erfarenheten av att insatserna för ungdomarna inte är tillräckliga om inte föräldrarna är involverade i arbetet. Barnen blir annars lätt definierade som problembärare, även om en del i problemet finns i relationerna och kommunikationen i familjen.

En fördel med programmet är att det är konkret och enkelt, "inte speciellt svårt, utan det är avgränsat och kan ge föräldrarna väldigt mycket". Det är vardagsnära och okomplicerat. Men det är inte en ensam insats, en av handledarna sade "För mig är Komet en delmetod, det är en del i familjearbetet". När föräldern går Kometprogrammet finns möjlighet för personalen att parallellt förmedla liknande tankar till ungdomarna och förklara meningen med vissa hemuppgifter. Men det förutsätter att den som arbetar med Komet också möter den unge löpande.

Programmet bär på en del inneboende problem när det förs över i SiS verksamhet. Eftersom det bygger på att föräldrarna tränar på hemuppgifter mellan träffarna behöver de också vara i kontakt med sina ungdomar, vilket inte alltid fungerar i denna situation.

Problemen med programmet är annars framför allt dess förutsättningar, som kommer att närmare beskrivas nedan. Eftersom det har varit svårt att få ihop grupper av föräldrar, och de som varit under utbildning har behövt träna på programmet, har man gjort olika speciallösningar. Någon har genomfört programmet individuellt och någon har tränat på kollegor i stället för på ungdomars föräldrar.

Någon av handledarna menar att man måste se i vilken utsträckning det är möjligt att jobba med programmet individuellt, det skulle kunna göra det mer användbart. Men det finns också moment inom själva programmet som inte fungerar så bra i SiS sammanhang. Det handlar om moment som kan behöva komma i annan ordning och det handlar om justeringar av exempel så att de blir relevanta för den målgrupp man arbetar med.

Men samtidigt betonar handledarna vikten av programtrohet, att inte börja "släppa i ena kanten, då är man snart och har släppt alltihop".

Föräldrarnas förutsättningar

De tre handledarna har alla erfarenhet av att arbeta med föräldrar inom ramen för SiS verksamhet, redan före Kometprogrammet. Ändå menar de att SiS verksamhet inte riktigt har involverat föräldrar tidigare, åtminstone inte på ett strukturerat och gemensamt sätt. Tidigare föräldrarbete har varit mer terapeutiskt inriktat och ganska personal- och kostnadskrävande.

Att få föräldrar att delta i programmet skall egentligen inte behöva vara svårt, menar handledarna. "Det finns de föräldrar som faktiskt skrikit efter hjälp i hela barnens liv egentligen" säger en av dem och en annan säger:

Det handlar lite grand om tajming. När man skall gå in och erbjuda. Jag tror det är mycket, mycket lättare om man gör det från början. Att man talar om att här jobbar vi med det, här finns det. Då blir det inte så hotfullt, eller så skrämmande. Så jag tror mycket på att man skall informera i god tid.

Även om man kan se det som en praktisk fråga om tajming och information är det första steget att avgöra vem utbildningen skall riktas till. Det kan vara föräldrarna, men det kan också vara familjehemsföräldrar, kontaktpersoner eller andra viktiga vuxna som man vänder sig till med utbildningen.

Hur man än arrangerar det menar handledarna att det alltid kommer att finnas föräldrar som inte kan eller vill delta i programmet. Det kan handla om att restiderna blir oöverkomliga, att föräldrarna inte kan få utrymme för programmet genom att de arbetar och har andra barn att ta hand om osv. Det kan också handla om att det finns andra problem hos föräldrarna eller i familjen. Det är inte alltid föräldrarna ser sig själva som en resurs och de kan vara "ganska trötta när ungarna blir placerade". Det finns föräldrar som tänker "Gud vad skönt, nu vet jag var jag har ungen. Låt det nu gå två månader, jag skall sova varenda morgon". Det kan bära emot att bli involverad i behandlingen i ett skede där man som förälder känner sig utarbetad och/eller otillräcklig.

De föräldrar som handledarna bedömer som olämpliga för Kometprogrammet är föräldrar som själva befinner sig i kris, eller t.ex. lider av psykisk sjukdom. De beskriver att det handlar om ganska få personer och extrema situationer. De allra flesta föräldrar har förmåga att delta, om än det i vissa situationer handlar om att gruppledarna får vara lite flexibla och måna om att möta föräldrarna på ett rimligt vis. Ett problem man inte funnit någon lösning på är föräldrar som inte behärskar svenska språket. Man har inte provat att använda tolk och ser det som otympligt att arbeta med tolk i en gruppverksamhet, vilket gör att föräldrar riskerar att komma utanför programmet på grund av språkproblem.

För att motivera föräldrar att delta behöver man i första hand själv tro på idén och inge hopp. "Man måste skapa en allians med föräldrarna och en tilltro att det här är viktigt och att de är en viktig resurs, att inte se föräldrar som problem". För att kunna göra det behöver man kunna ge konkret information och vara öppen för att hitta lösningar. Det finns exempel på att man låtit en kontaktperson till en mamma delta i programmet för att på så sätt både möjliggöra deltagandet och kunna hålla liv i det. När föräldrar vill delta, och deltar, har institutionerna möjligheter att på ett flexibelt sätt underlätta kontakterna mellan föräldrar och den unge. Dels genom den unges hemresor och ledigheter, dels genom att låta föräldern komma till institutionen. Det är däremot inte klart i vilken utsträckning detta verkligen sker i praktiken, även om man i samtalen om programmet betonar att det finns gott om vägar att finna lösningar.

De som är motiverade till att delta sätts samman i grupper. När man sätter samman en grupp för Kometprogrammet behöver man inte, enligt handledarna, ta några särskilda hänsyn till gruppsammansättningen. Gångse rutiner kring att sätta samman grupper gäller här också, t.ex. att inte sätta samman personer som man vet är antagonister. I övrigt har man inte noterat något särskilt som behöver beaktas i gruppsammansättningen utifrån föräldrarnas förutsättningar. Däremot kan gruppens sammansättning ha betydelse för ungdomarna, något vi återkommer till.

Ungdomarnas roll

”För våra ungdomar har det ju gått alldeles för långt i relationsbrott mellan ungdom och förälder”, säger en av handledarna och sätter fingret på den komplexitet som finns i att arbeta med föräldrar till tvångsomhändertagna ungdomar. En av handledarna säger ”Skall vi kunna jobba med den här målgruppen, så måste vi titta på vad forskning och beprövad kunskap säger” och tillägger ”och då är det ju familjearbetet och att engagera föräldrarna som är en av de viktigaste uppgifterna”. På så sätt kan man se föräldrarna som en väg att nå ungdomarna. ”Barnet kan inte bära förändringen självt.”

En av avgränsningarna för vem som kan ingå i Kometprogrammet är åldern på de ungdomar vars föräldrar skall delta. ”Det är svårare att motivera föräldrarna om de känner att barnen är på väg att flytta hemifrån.” För ungdomar som är 18 år eller äldre blir frågan om att arbeta med samspelet mellan förälder och barn annorlunda.

Det finns både för- och nackdelar med att skapa grupper av föräldrar till ungdomar på en och samma institution. En nackdel som lyfts fram är risken för att det som föräldrar talar om i programmet förs vidare till ungdomarna och används negativt i spelet mellan ungdomarna på institutionen. Utsagor som ”din mamma tycker att ...” kan användas på ett kränkande vis ungdomar emellan.

Ungdomarnas vetskap om att personalen arbetar med deras föräldrar kan också ha positiv inverkan på relationen mellan personal och ungdom. En handledare återgav en berättelse där en ungdom sagt till en annan om en personal ”man måste vara juste mot henne, hon jobbar med min morsa”. Handledarna menar också att ungdomarna reagerar på att föräldrarna deltar i program, de ser och reflekterar över föräldrarnas förändrade sätt att agera.

Om Kometprogrammet har god effekt på föräldrarna, och det avspeglas på ungdomarna borde det kunna synas i t.ex. frekvens av depression, sömnstörningar eller liknande hos ungdomarna. Eller mer generellt uttryckt i termer av trygghet och välbefinnande. Andra sätt man skulle kunna se effekter av programmet hos ungdomarna är att se till deras frekvens av hemresor eller hur man mår efter att ha varit hemma.

Ungdomarna kommer dock ofta i skymundan, programmet och föräldrarna är i fokus och ungdomarna blir något av ”tredje part”. Det finns kommentarer

från handledarna som visar på att det finns ett intresse att mera aktivt involvera ungdomarna i programmet, eller att tydligare integrera det som sker i föräldraarbetet med det som sker i arbetet med ungdomarna.

Organisationens betydelse

En av fördelarna för SiS att satsa på Kometprogrammet, menar handledarna, är att det kvalitetssäkrar arbetet och att man kan visa remitterande kommuner att man arbetar evidensbaserat. Men det finns också många problem förknippade med organisationen säger de och syftar på att de värderingar som råder inom SiS inte naturligt involverar föräldrar. "Man har varit så van att jobba med den unge, på beteendet, men inte att lyfta in familjen och omvärlden."

Ett problem som lyfts fram är att föräldrar och ungdomar lever åtskilda, vilket gör att föräldrarna inte har de möjligheter att träna på sina hemläxor som egentligen är önskvärt i programmet. Upplägget av programmet behöver därför arbetas om så att det på ett bättre sätt passar in i de organisatoriska förutsättningarna. En av handledarna säger: "Programvaran är inte anpassad till institutionsvården, utan det är ju ett öppenvårdsprogram. Och det har varit väldigt tydligt att det inte har varit förankrat i organisationen". Handledaren syftar här till olika praktiska problem som förekommit och som varit hindrande.

Ytterligare ett problem tillskrivs de inre organisatoriska förutsättningarna, det handlar om kommunikationssvårigheter. För att det skall kunna fungera att genomföra Kometprogrammet med grupper av föräldrar som har sina ungdomar på olika institutioner behöver kommunikationen mellan institutionernas personal fungera, både mellan institutionerna och inom den enskilda institutionen. Man behöver finna former för att kontaktpersoner skall vara informerade så att de kan vara med och integrera det som sker i Kometprogrammet med det som i övrigt sker i behandlingen. Handledarna menar att detta ännu inte funnit sin form.

Det är inte alla avdelningar som har förutsättningar för att arbeta med programmet, enligt handledarna. Akutavdelningar där den unge är i åtta veckor och MultifunC-avdelningar med lång behandlingstid och omfattande insatser har vitt skilda förutsättningar. SiS-institutionerna beskrivs som traditionellt autonoma, inte bara varje institution, utan även varje avdelning har haft stort självbestämmande, vilket gör att det inte finns så långtgående erfarenheter av brett samarbete. "Jag tror att det handlar mest om ovana", säger en av handledarna och lägger till "det är inget hinder, men det är en svårighet utifrån hur man brukar jobba". Det handlar också om att få en administrativ struktur som fungerar, att t.ex. kunna komma överens om hur kostnader skall fördelas och debiteras. För att kunna hålla programmet levande kommer det att krävas ett samarbete mellan institutionerna, annars kommer man inte att kontinuerligt kunna hålla grupper. Det kräver ett regionalt ansvar och att de lokala cheferna avsätter personal och tid. Vilket ytterst handlar om ekonomiska resurser, dels

i programmet med kostnader för resor och genomförande, dels i form av personalens tid för både genomförande och för- och efterarbete.

För att programmet skall kunna implementeras i den löpande verksamheten på institutionen menar handledarna att det är oerhört väsentligt att det är förankrat i ledningsgruppen. Det är också av vikt att tiden som avsätts räcker till både genomförande och dokumentation.

Det mest komplicerade är kanske att få till stånd möjligheter för umgänge mellan ungdom och förälder på ett sätt som möjliggör träning på momenten i programmet. Det är nämligen inte programmet som avgör hur den unges hemresor sker, i stället används en teckenekonomi "där skall man ha uppnått ett visst antal nivåer och förtjänat ett visst antal poäng, innan man åker hem".

Krav på personalen

Utbildningen i Kometprogrammet ger perspektiv på arbete med både föräldrar och ungdomar. Även om handledarna redan tidigare arbetade med såväl program som med föräldrar beskriver de Kometprogrammet som ett nytt stöd i arbetet. Det ger nya "tankar om hur man kan hjälpa människor". De beskriver också att "det finns ett sug efter att fler vill gå [utbildningen], och fler vill veta vad det handlar om och fler vill kunna använda det". Men efter det att de har genomgått utbildningen behöver de också få möjligheter att hålla liv i de kunskaperna.

Handledarna menar att de flesta i SiS personal kan arbeta med Komet, däremot ser de det som en fördel om man har annan utbildning, utöver programmet. Det underlättar om man har högskoleutbildning och gärna också kunskaper i t.ex. MI (motiverande samtal) eller KBT (kognitiv beteendeterapi). Någon av handledarna säger också "Jag tror ju att man kommer att jobba med Komet på olika sätt utifrån vilken utbildningsnivå man har. Om du är psykolog så jobbar du på ett annat sätt än om du är behandlingsassistent". "Det är också en fördel om man inte har allt för stort behov att framhäva sig själv", säger de och syftar på att man som gruppleddare måste underordna sig programformen. Att arbeta med programmet "kräver att det finns ett engagemang. Att det finns en tilltro till det. Att det finns en nyfikenhet, utav utövarna". "Det innebär att man inte kan räkna med att all personal är lämplig för utbildningen, eller för att bedriva program. Att arbeta med Komet förutsätter ett personligt intresse."

Personalen har inte alltid stöd av kollegor och arbetsledning på sin institution. Det finns exempel på "gruppleddare som blivit ifrågasatta om de --- inte kan göra arbetet på sin fritid". Arbetet med programmet tar tid, i synnerhet i denna fas av implementeringen, och det innebär att tid tas från annan verksamhet, vilket påverkar övriga på ungdomshemmet. Det engagemang som de programaktiva då känner kan alltså av kollegor uppfattas mer som ett intresse och då kommer tankarna om att programmet skulle ligga utanför ordinarie

verksamhet. Detta antyder också att det finns trögheter i organisationen, det finns motstånd bland personalen som kommer att få betydelse när programmet skall lanseras.

Trögheten finns även bland dem som är engagerade i programmet. Att vara engagerad i att genomföra programmet är inte alls liktydigt med att vara engagerad i att integrera utvärdering i arbetet. Frågor om tidsåtgång, prioriteringar och fokus på arbetet kommer upp till diskussion när man börjar diskutera de programaktivas insatser i utvärderingsarbetet. Utvärdering ger inte feedback direkt och handledarna menar att det är oklart hur man skall lyckas motivera dem till att göra denna extra arbetsuppgift som tar tid, men som inte ger något på kort sikt. För att möjliggöra för personalen att kunna arbeta löpande med utvärdering i programmet behöver man därför som ett första steg se till att dokumentationen förenklas.

Summering

De tre handledarna är något av eldsjälur i implementeringen av programmet, men de är också uppmärksamma på de hinder som finns. De beskriver den entusiasm som finns bland personalen inför att gå utbildningen och de talar varmt om programmet utifrån att det är såväl nytt och spännande som forskningsbaserat och enkelt att genomföra.

I deras berättelser finns också en ambivalens, flera faktorer har både positiva och negativa aspekter. Så är t.ex. fallet med programtroheten, som å ena sidan är väldigt viktig, å andra sidan inte möjlig eftersom programmet inte är skapat utifrån SiS förhållanden. På samma sätt är deras förhållningssätt ambivalent till vem som kan bedriva programmet, å ena sidan kan de allra flesta av SiS personal som är intresserade också fungera som ledare av programmet. Å andra sidan påtalar man att de som har högre utbildning kommer att tillämpa programmet annorlunda än de som har lägre utbildning och de som har KBT-utbildning kommer att bedriva programmet annorlunda än de som inte har det. Även i fråga om vem som programmet egentligen riktas till råder ambivalens, å ena sidan ser man ungdomarna som målgruppen, å andra sidan är det i huvudsak föräldrarnas förändring man har i fokus. I detta fall är man medveten om den klivna hållningen och spekulerar lite i huruvida de unga skulle kunna involveras mera.

På andra områden lyfter man upp möjligheter tydligare än hinder. Möjligheterna ligger i att tajma erbjudandet om programmet till rätt tidpunkt, att hjälpa ungdomarna att fördela skuldbördan inom familjen och att arbeta med andra vuxna än föräldrar när det är andra som står närmast barnen. Man ser det också som en möjlighet att arbeta över institutionsgränserna, att hitta nya samarbetspartners för att kunna möjliggöra programmedverkan även om det inte går att skapa grupper på enskilda ungdomshem. Medan möjligheterna beskrivs utifrån programmets sammanhang och genomförande ligger hindren mera i programmet i relation till ungdomshemmen. Det handlar om

att hemuppgifterna är en svår del av programmet under dessa förhållanden, att det är svårt att arbeta med grupper när föräldrarna bor långt borta, att det är svårt att arbeta med föräldrar till ungdomar i 18-årsåldern eller äldre eftersom de kanske inte skall flytta hem, eller när relationen till föräldrarna redan är starkt skadad.

Samtidigt som man ser flera faktorer som möjliggör implementeringen ser man alltså också faktorer som kan komma att verka som tröghetens mekanismer. Det handlar om värderingar hos personal, ovanan att arbeta med föräldrar, ovanan att dela resurser mellan institutioner, eller t.o.m. mellan avdelningar och om hur beslutsfattandet utifrån teckenekonomin kan komma att förhindra möten mellan barn och förälder som hade behövts för att föräldern skulle kunna träna på moment i Komet.

Handledarna har på så sätt tydliggjort både möjligheter och trögheter. De erfarenheter de bygger sina utsagor på är dels de egna, dels det de diskuterat i handledning med gruppledarna. Vi skall nu gå vidare till gruppledarna själva och se vilka aspekter de betonar.

6 Gruppledarna

De personer som under 2007–2008 genomgick utbildning i Kometprogrammet har besvarat en enkät om hur de ser på SiS-Komet. Enkäten lämnades ut i samband med ett utbildningstillfälle. Den besvarades av samtliga närvarande medan en av oss forskare, Kerstin Svensson, fanns i rummet för att kunna besvara eventuella frågor. Två personer var inte närvarande denna utbildningsdag, en kollega till dem tog med enkäter och dessa skickades sedan in besvarade. Det innebär att samtliga 17 personer har besvarat enkäten.

Av kursens deltagarförteckning kan man se att gruppen är sammansatt av personer från Västra regionen och Mälardalsregionen samt personer som arbetar med MultifunC. De institutioner som är representerade är Björkbackens skol- och behandlingshem, Brättegården, Eknäs, Högantorps ungdomshem, Klarälvsgården, Margaretelunds utrednings- och behandlingshem och Råby ungdomshem. Från respektive institution är det en till fem personer som deltar i utbildningen. Tio av gruppledarna arbetar på institutioner för bara pojkar, fyra på institutioner för bara flickor och tre på blandade institutioner.

Den utbildade gruppen har varierande utbildning, anställning och tid i yrket. Elva av dem har högskoleutbildning om tre år eller mer, fyra har examen från en kortare högskoleutbildning och en har gått kurser på högskolenivå medan en helt saknar utbildning på högskolenivå. Av de sjutton som utbildats är det en som har varit anställd inom SiS mindre än ett år och två som varit anställda mer än tio år. Övriga fördelar sig jämnt, så att sju personer har varit anställda mellan ett och fem år och sju mellan fem och tio år.

Enkätens frågor rörde dels enstaka uppgifter om de svarande, deras arbete och deras motiv för att delta i utbildningen, dels åsikter om Kometprogrammet, om implementering av programmet och om utvärdering av SiS-Komet (se bilaga 2). Merparten av frågorna var utformade som påståenden som de svarande skulle ta ställning till och markera på en femgradig skala om de instämde eller tog avstånd från påståendet. Utrymme gavs även för egna kommentarer, dels om förhoppningar och farhågor, dels vad man ansåg viktigt inför kommande utvärdering.

I detta kapitel återges vad som framkommit ur enkäten. Eftersom det är en liten grupp svarande, som dessutom känner varandra, har vi undvikit att göra en analys av svaren i relation till uppgifter om de svarande. Svaren på de olika områdena presenteras genomgående för gruppen som helhet. I den mån citat används är det fritextsvar från enkäterna som återges. Merparten av de givna svaren har återgivits, i de fall vi underlåtit att återge något fritextsvar

är det när det funnits flera liknande skrivningar. Vi har tagit oss friheten att korrigera felstavningar i svaren, men i övrigt återges de ordagrant.

Erfarenheter och motiv för deltagande

Tolv av gruppledarna uppger att de har arbetat med KBT (kognitiv beteendeterapi) i någon form, tio har arbetat med programmet ART (Aggression Replacement Training) och sju arbetar/har arbetat med MultifunC. Det är också fem som uppgett att de arbetat med andra modeller/metoder och nämner systemisk familjeterapi, miljöterapi med inslag av bland annat ART och KBT samt DBT (dialektisk beteendeterapi) och MI (motiverande samtal).

Nästan samtliga deltar i utbildningen utifrån deras arbetsledares initiativ. Det är bara en som säger sig ha tagit eget initiativ och en säger att det var den behandlingsansvarige som tog initiativet. De egna motiven till deltagande varierar, men uttrycks framför allt i termer av intresse och behov i arbetet. Någon talar också om utbildningen som ett led i den personliga utvecklingen och menar att motivet var "Att utvecklas som person o behandlare" (enkät 8). Det finns också de som ser utbildningen som ett led i utvecklingsarbete för institutionen, och de som ser till både den personliga aspekten och samtidigt utvecklingen av arbetet. T.ex. den person som skriver "Att jobba med föräldrar. Det har varit min önskan sedan jag började jobba - - -". Även om merparten motiverar sitt deltagande med behov i arbetet är det femton svarande som helt instämmer i påståendet att det är meriterande att vara Komet-utbildad.

När man lyfter fram behovet talar man ofta också om programmets användbarhet och skriver korta ord om det, som t.ex. "Användbar utbildning". En skriver: "Att ha ett användbart instrument i familjearbete, lätt att hantera, heltäckande, grundläggande".

Fjorton av de svarande har erfarenhet av att arbeta med föräldrar och elva har erfarenhet av att arbeta med strukturerade program. För dem som arbetar med MultifunC är situationen lite annorlunda. Som tillägg till att man går utbildningen på chefs initiativ noterar några att det ingår i MultifunC. En annan uppger sig vara motiverad eftersom det är "ett 'obligatoriskt arbetsverktyg' inom MultifunC" och en annan säger att det var "ett villkor" i tjänsten och en tredje talar om utbildningen som "en förutsättning" för sitt arbete. Det är också någon av de svarande som skriver "Komet är bra och passar ihop med MultifunC".

De som relaterar till programmet som sådant talar om betydelsen av att ha tillgång till redskap i arbetet. En uttrycker det: "Tillämpning utifrån manual, konkret upplägg, 'nya' redskap i arbetet med föräldrarna", medan en annan relaterar till tidigare erfarenheter av andra program.

Sammantaget kan man därför säga att de som genomgått utbildningen dels har haft ett intresse, dels ett behov. Detta grundar sig i såväl egna, personliga och professionella, motiv, som i verksamhetens motiv. De som arbetar med MultifunC förefaller tydligare vara ställda inför kraven att arbeta strukturerat

med familjen, medan övriga mer allmänt är intresserade av att göra det och tror att Kometprogrammet kan bidra till att utveckla arbetet.

Åsikter om programmet

De som besvarat enkäten är i slutet på en utbildning och i början på en satsning att införa ett nytt program i arbetet. Inte förvånande är de också mycket positiva till programmet.

Nästan alla instämmer i att Komet är nytt och spännande, och också i att det kommer att förändra arbetet. Det är en person som tar avstånd från att det skulle förändra arbetet. Det framkommer också starkt stöd från arbetsgrupperna på institutionerna, alla beskriver chefen som positiv till Komet och femton menar att kollegorna är positiva. Nästan alla är också positiva till att Komet kan användas på alla institutioner, liksom att de instämmer i att "det är på tiden att SiS arbetar med föräldrarna". Sexton av de svarande rekommenderar Komet till andra inom SiS.

Däremot är det inte lika starkt positiva svar på frågan om Komet ger mycket för deltagande föräldrar, men fortfarande är det enbart positiva svar. Medan femton personer helt instämde i vikten av att arbeta med föräldrarna är det elva som helt instämmer i att Komet ger mycket. På frågan om Komet är effektivt är det sex personer som instämmer helt, men det är tio som instämmer delvis. Ungefär samma inställning finns till möjligheten för programmet att förbättra för syskon i familjen. I den positiva inställning som finns till alla dessa frågor kan vi alltså se att man är tydligare positiv till att programmet är givande för föräldrar och att det är viktigt att arbeta med föräldrar. Däremot är man lite mer avvaktande positiv till frågan om effekt, vilket inte är underligt med tanke på att det ännu inte finns någon utvärdering av programmet inom SiS. Trots det har man en positiv upplevelse av effekterna, såväl på den ungdom det gäller som på syskon.

Den genomgående positiva uppfattningen om programmet och dess möjligheter avspeglas också i att samtliga svarande instämmer i att gruppleddarrollen är positiv. Sexton av de svarande menar också att utbildningen ger bra stöd för att genomföra Komet, fem av dem också att Komet kan genomföras utan handledning. En skriver dock: "Handledning är nödvändig i början".

Åsikterna om programmet visar att den utbildade gruppen känner tilltro till programmet. De tillmäter det stor betydelse, både i sitt eget arbete, inom SiS generellt och för föräldrar, ungdomar och syskon. Det är bara på en punkt som det uttalas osäkerhet. Det var ingen av de svarande som instämde helt i påståendet "Kometprogrammet måste genomföras exakt". Sju instämde delvis, fem var neutrala och fyra tog delvis avstånd. En person hade inte besvarat den frågan, men i stället skrivit "Programmet kan inte följas exakt för att fungera för oss ... för övrigt behöver naturligtvis manualen följas punkt för punkt, men man måste få lägga mer eller mindre tid på vissa moment, utifrån gruppens behov".

Det finns därför anledning att skilja på hur man uppfattar programmet och hur man ser dess möjligheter i SiS verksamhet och med de specifika förutsättningar som föräldrar till SiS ungdomar har. En av de svarande skriver en kommentar: "Viktigt att anpassa Komet till SiS målgrupp för att dessa familjer ska slippa känna sig 'svåra', 'konstiga', 'dåliga' etc. inte behöva känna sig som ett undantag som så ofta är fallet". En annan påpekar riskerna "att metoden eventuellt förflockas och förenklas så att den inte håller samma kvalitet som den ursprungliga".

Flera påpekar att programmet bara är en del i insatserna som behövs. En skriver "Komet är nödvändig, men inte tillräcklig i SiS klientel". En annan skriver "Komet är mycket bra, men i många fall inte tillräcklig". Båda pekar med detta på att det finns faktorer utanför programmet som måste beaktas.

Åsikter om implementering

Trots bilden av en starkt positiv inställning till programmet är det lite mer osäkert om man anser att programmet passar i SiS verksamhet. Här finns en fördelning av svaren som visar att det finns varierande åsikter. Fortfarande är svaren i större utsträckning positiva än negativa, men vi ser här att en stor del förhåller sig neutrala och att de positiva i många fall endast "instämmer delvis". Bland alla de positiva ståndpunkterna är detta det område där ambivalensen visar sig tydligast. Av diagrammet nedan framkommer variationen.

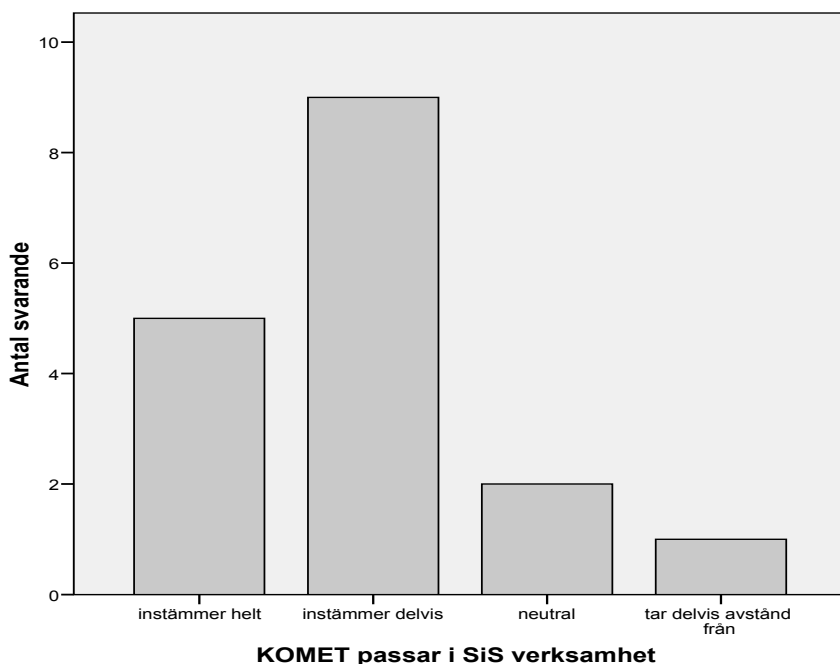

Diagram 1. Uppfattningar om Komet passar i SiS verksamhet

Även om majoriteten är positiva ser man att en person tar avstånd från påståendet, två är neutrala och de flesta (n=9) instämmer bara delvis. I relation till den överväldigande positiva inställningen till programmet som sådant finns det anledning att stanna upp vid dessa svar. De svarande är positiva till programmet, men lite mer tveksamma till om det fungerar just i SiS verksamhet.

Påståendet "Det blir lätt att komma igång med SiS-Komet" möttes bara av ett helt instämmande. Sju personer instämde delvis och sju angav neutralt svarsalternativ, medan två tog delvis avstånd. Än mer varierad blev reaktionen på påståendet "Det blir lätt att integrera arbetet med SiS-Komet i mitt övriga arbete". Detta var det enda påståendet om programmet där samtliga svarsalternativ hade använts.

Detta påstående möts endast av åtta positiva svar, nio av de svarande är neutrala eller skeptiska. Vi skall gå vidare i hur svårigheterna beskrivs och se vad som lyfts fram när det gäller målgruppen, modifiering av programmet, stödet i organisationen och en faktor som många betonar: tid.

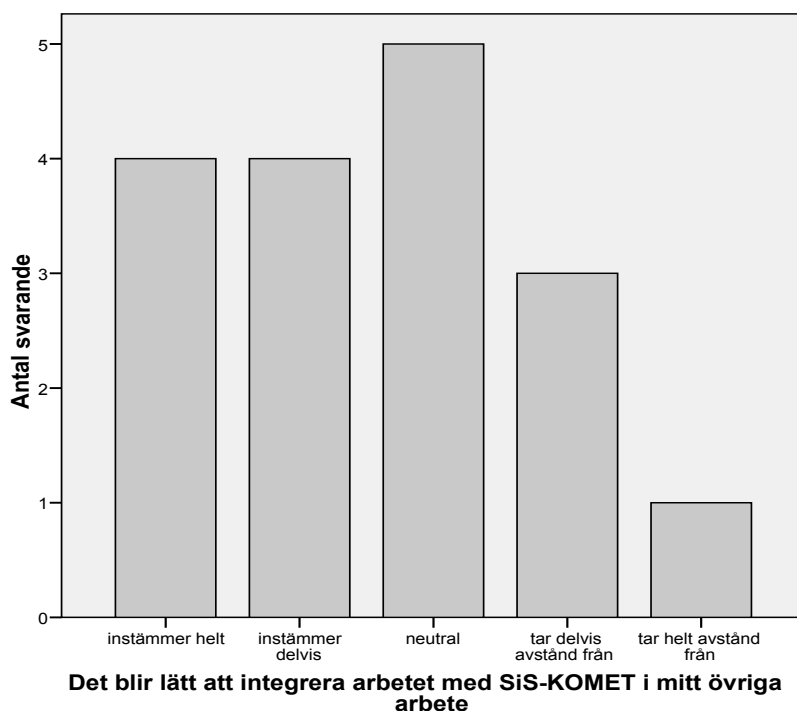

Diagram 2. Uppfattningar om att integrera programmet i övrigt arbete

Målgruppen

Ett annat problem för implementeringen är svårigheterna att rekrytera föräldrar. Det är flera av gruppledarna som nämner detta när de beskriver sina

farhågor. "Att föräldrarna har så många egna problem", "Att det lätt rinner ut i sanden om det inte finns föräldrar som vill gå Komet, eller att avståndet gör att det blir krångligt för föräldrar att komma på möten", "Att föräldrarna har så många egna problem" och "Att föräldrarna inte skall vara motiverade eller kapabla att göra de förändringar de behöver göra" är röster som hörs i svaren. Farhågorna handlar alltså dels om praktiska problem, att arrangera programmet på ett sätt som fungerar för föräldrarna, dels om problem med föräldrarna till SiS ungdomar, att de inte har förmåga att tillgodogöra sig programmet. Förhoppningarna är t.ex. "att vi skall kunna hjälpa föräldrarna i deras relation med den unge samt ge föräldrarna verktyg för att kunna utsläcka den unges negativa beteende. Och förstärka dess positiva beteende", eller "att alla föräldrar som vill skall få möjligheten att delta i hemmet eller på institutionen".

Det är bara en av de svarande som helt instämmer i påståendet "Det blir lätt att rekrytera föräldrar". Åtta instämmer delvis och fyra är neutrala, medan fyra tar delvis avstånd från påståendet. Femton av de svarande menar att föräldrar behöver motiveras för att Komet skall kunna genomföras. Någon ser det som en förhoppning "att vi utvecklar strategier som hjälper oss att motivera föräldrarna". Flera av gruppledarna skriver i enkäterna om problemen med att implementera programmet för föräldrar som har ungdomar med så omfattande problematik. En säger "Absolut måste det skapas en SiS-Komet för den manual som finns nu är alldeles för lam jämfört med de situationer våra föräldrar befinner sig i med sina ungdomar som har LVU, drogproblem, alkohol, självska debeteenden, rymningar osv."

Uppfattningarna om huruvida den unge kan involveras i Komet varierar, majoriteten är positiva, om än bara sex personer instämmer helt. Det är dock bara en som tar avstånd från att involvera den unge. I de fritt skrivna svaren där gruppledarna beskriver sina förhoppningar och farhågor är det få som nämner ungdomarna. Det sker av någon enstaka gruppledare i samband med förhoppningar på resultat. En skriver där att förhoppningen är "att det blir till hjälp och ökar chansen för barnen att klara sig bättre i samhället". I övrigt framstår ungdomarna som "tredje part" i beskrivningar av förhoppningar och farhågor, det är föräldrarna och institutionens behandlingsarbete som i huvudsak nämns.

Modifiering av programmet

Trots eventuella svårigheter att arbeta med programmet ser sexton av de tillfrågade fram emot att starta en SiS-Komet-grupp. Tio instämmer helt i att de ser fram emot det och sex delvis. En är neutral. En brännande fråga är hur programmet skall se ut för att fungera i SiS verksamhet. Sexton av de svarande instämmer i påståendet "Kometprogrammet behöver modifieras för SiS", elva av dem instämmer helt och fem delvis. Detta återkommer också i beskrivningar av förhoppningar och farhågor där man t.ex. kan läsa att någon

”har även förhoppning att Komet blir bättre anpassat till våra föräldrar och ungdomar”.

Det är flera som i sina fria svar har påtalat behovet att modifiera programmet. Det handlar om korta tillägg i marginalen av typen ”när det modifierats till SiS-Komet” och generella förhoppningar som ”Att man hittar ett system/en modell som passar SiS” eller ”Att man kan utveckla detta så att det passar för institutionsverksamhet”. Men det förekommer också mer specifik argumentation som ”Att manualen redigeras och görs mer pedagogisk, logisk och tydlig” och

Att det ska vara anpassat till den verklighet våra föräldrar befinner sig i med sina ungdomar, placerade på institution samt de situationer de tidigare upplevt som inte är ex från manual – inte vill gå att lägga sig – utan hur/vad kan jag som förälder göra/motivera för att mitt barn inte stannar ute halva natten, inte svarar i sin mobil, kommer hem påverkad av alkohol/droger.

De förhoppningar som uttryckts i att få ett specifikt ”SiS-Komet” beskrivs också i termer av farhågor. ”Att det tar lång tid innan vi har en riktig manual till ’institutionsföräldrar’” skriver någon, medan en annan är orolig för ”Att det skall rinna ut i sanden, inte satsas något”. Det finns också de som är undrande över hur programmet skall vara genomförbart i detta sammanhang, och ser som farhåga att ”programmet blir svårt att genomföra – samvaro, hemläxor etc. då elever bor på institution”. Många av förhoppningarna som beskrivs om programmet kan också tolkas som farhågor. När man läser att förhoppningen är ”att vi lyckas planera genomförandet av programmet på ett sådant sätt att vi kan arbeta med föräldragrupper” eller ”att vi får till en bättre struktur, hur man skall arbeta med ungdomar som är på behandlingshem”, så kan man i detta också tolka farhågor för att så inte skall ske.

Samtidigt som gruppledarna är medvetna om vikten av programtrohet framkommer att det finns en risk att programmet inte bedrivs enhetligt. Någon har som förhoppning ”att få klara direktiv från SiS och att alla SiS-Kometutbildningar kommer att se ungefär lika ut. Anpassat för att ungdomen ej vistas i hemmet.” En annan betonar att det är ”viktigt att den information av oss som håller i grupper kommer fram – speciellt i denna nystart vi befinner oss i – så att manualen blir så bra och riktig så att den känns som en trygg bas att förhålla sig till när man har nya grupper framöver”.

Stöd i organisationen

Tidigare redovisades att kollegorna anses vara positiva till programmet, men när det kommer till ”Mina kollegor kommer att ge mig stöd” är inställningen inte längre lika positiv. Tio uppfattade kollegorna som helt positiva, sju instämmer helt i att kollegorna kommer att stödja dem. Trots att man menar att kollegorna är positiva instämmer över hälften av de svarande i att ”Mina

kollegor behöver motiveras för att Komet skall kunna genomföras". Två instämmer helt, åtta delvis. På samma sätt förhåller det sig med uppfattningen av chefens åsikter. Medan man genomgående ansåg att chefen var positiv till programmet är uppfattningarna kluvna till påståendet "Min chef behöver motiveras för att Komet skall kunna genomföras". Tre instämmer helt, fem delvis, en tar delvis avstånd och åtta tar helt avstånd från påståendet.

I beskrivningarna av förhoppningar och farhågor framkommer också aspekter på organiseringen av programmet. Någon uttrycker oro för "att chefer o dyl. inte vet vad det handlar om och inte ser vikten av att tid och kompetens krävs för att kunna göra ett bra arbete", men framför allt handlar det om de eventuella problem som uppstår när institutioner måste samordna arbetet för att ha grupper med föräldrar från flera institutioner. Det möjliggör genomförande av programmet, men innebär också organisatoriska problem. Flera gruppledare tar upp det i sina förhoppningar, men ser också problem, som t.ex. "Att det kommer att bli administrativt/planeringsmässigt svårt att få ihop föräldrar till ungdomar som bor på annan institution än min egen". En annan ser det mera positivt och skriver: "Jag har förhoppningar på att få ett gott samarbete med andra SiS-institutioner för att enklare kunna rekrytera föräldragrupper".

Av detta kan man sluta sig till att de utbildade är mycket tveksamma till vilka möjligheter som ges i det praktiska genomförandet. Stödet från arbetsledning och kollegor uppfattas inte som självklart och måste ses som en tänkbar fallgrop i arbetet med att implementera programmet. Detsamma gäller för den praktiska organiseringen av samarbete mellan institutionerna, där mycket av farhågorna handlar om tid.

Tid

Det är stor samstämmighet i att arbetet med Komet kommer att ta mycket tid, fjorton personer instämmer helt i det påståendet. Om man till det väver in de hinder för implementering som framkommer: att integrera det i arbetet på institutionen, att motivera arbetsledare, kollegor och föräldrar och att hitta en form för programmet som fungerar i SiS verksamhet framkommer det tydligt att de utbildade gruppledarna ser ett stort arbete framför sig.

Tid är också en faktor som återkommer när gruppledarna beskriver sina farhågor. Farhågan att det tar tid har flera innebörder, att det skall ta tid innan man har ett fungerande program, att det tar tid att implementera det och att det tar tid att genomföra varje program. Tiden fram till ett fungerande program i SiS verksamhet beskrivs i samband med oro för att "det skall rinna ut i sanden", att den utbildning de nu genomgått inte skall komma att kunna användas och att det därför inte kommer att bli implementerat i deras löpande arbete.

Den starkaste farhågan handlar dock om tid för genomförande. Om arbetet skall samordnas med flera institutioner leder det till resor som tar tid, någon

uttrycker det: "Om det inte blir någon förändring så kommer resandet att ta så mycket tid att avdelningsarbetet blir lidande och att man då tappar stödet från sina kollegor". När genomförandet av programmet tar mycket tid, tas denna tid från övrigt löpande arbete, ett problem i relation till kollegorna, men också i relation till arbetsledningen. Någon säger att förhoppningen är "Att den tid som krävs för för- och efterarbete verkligen avsätts för dem som även har andra arbetsuppgifter än familjearbete", en annan uttrycker det som "Att det finns angivet hur mycket tid vi får för förberedelser och efterarbete".

Åsikter om utvärdering

Elva av de svarande har erfarenhet av att arbeta med utvärdering integrerat i arbetet. Alla svarande ser dock utvärdering som en självklar del i SiS-Komet. Vad utvärderingen skall innebära är däremot inte självklart.

Påståendet "Utvärderingen skall fokusera föräldrarna" instämmer fjorton svarande i, medan två tar delvis avstånd och en är neutral. "Utvärderingen skall fokusera den unge" instämmer tolv i, tre är neutrala, en tar avstånd och en har avstått från att svara. De som instämmer i dessa påståenden är jämnt fördelade mellan "helt" och "delvis".

Personalens roll i utvärderingen är också osäker. Det är bara fyra som instämmer i att "Utvärderingen skall ta med personalens åsikter om den unge" och sex som instämmer i att "Utvärderingen skall ta med personalens åsikter om föräldrarna". Sex personer tar avstånd från vart och ett av dessa påståenden. Det finns alltså föga stöd för att personalen skall göra några personliga bedömningar av föräldrar eller ungdomar i samband med utvärderingarna. Däremot instämmer tolv i att "Utvärderingen skall ta med personalens åsikter om SiS-Komet", vilket fyra tar avstånd från och en är neutral. Det är således ett större stöd för att personalen skall förhålla sig till programmet än till dem som deltar i, eller är berörda av, det.

Däremot är nästan alla (n=16) positiva till att föräldrarnas motivation skall beaktas vid utvärdering.

Elva av de tillfrågade menar att de löpande kan dokumentera genomförandet av programmet, en tar helt avstånd från det och övriga har avstått från att besvara frågan, eller varit neutrala. Tio menar att de kan dokumentera löpande för varje förälder.

Även om det är övervägande positiva uppfattningar av möjligheterna att dokumentera löpande är variationen stor.

Av diagram 3 framkommer att tio personer menar sig kunna sammanställa dokumentation efter varje träff, medan fyra inte gör det. Lite mer positiv är man till att skriva samman dokumentation efter varje genomfört program. Det är elva som är positiva till det, fyra neutrala och två tar delvis avstånd från det.

Gruppledarna fick möjlighet att i enkäten uttrycka vad de själva tyckte var viktigt att ta med i löpande utvärdering av SiS-Komet. Det var flera områden som lyftes fram: programmet och dess genomförande, betydelse

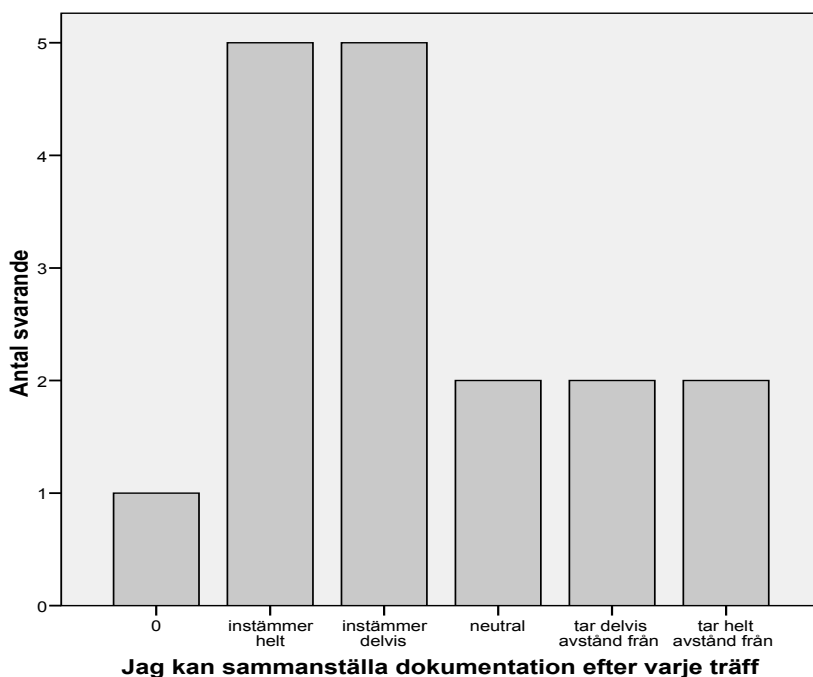

Diagram 3. Uppfattningen av möjligheten att dokumentera efter varje träff

för föräldrarna, personalens möjligheter och mer genomgripande, fördjupad kunskap.

När det gäller programmet var det någon som ville att man skulle lyfta fram "framgångsrika exempel på vad man har modifierat som har fungerat", en annan att utvärdering skall handla om "möjlighet till uppdatering av manualen" och visar med det på risken/möjligheten att modifiera programmet under dess genomförande. "Gör vi det vi skall göra. Används metoden på rätt sätt" uttrycker någon det som. Man vill också veta föräldrarnas åsikter om programmet. Någon tar upp att man vill veta "Deras känsla. Vilka punkter i Komet som betydde mest, minst för dem. Praktiska problem, så som tid, lokaler, upplägg m.m.". Andra vill mer få veta om "barn och föräldrar tycker att det har gett dem något positivt", eller om man har uppfyllt deras förväntningar. Det är bara någon enstaka som nämner intresse av "resultat på ungdomen (förändrat beteende, attityder osv.)".

Personalens roll att genomföra, bedöma utfall av genomförandet och dokumentera är också föremål för önskad utvärdering. Det uttrycks i vitt skilda önskemål, såväl "Ser personalen någon koppling till Komet i förändringar av relationen förälder/barn" som "Får vi tillräckligt med tid för att genomföra förberedelser – genomförande – efterarbete" förekommer. Det handlar också om faktorer utanför själva programmet, om förutsättningarna för programmet.

”Om det används och vilka förutsättningar de handledare som vill få igång Komet ges” är en synpunkt som förs fram. Dokumentationen problematiseras i utsagor som när man önskar utvärdering av ”att alla gruppleddare har ett gemensamt sätt att dokumentera för att sedan kunna sammanställa och använda i forskning. Detta gör även att Komet kan förbättras fortlöpande.” Liksom bland farhågorna återkommer också i önskemålen om utvärdering frågor om tid. En av gruppleddarna skriver att utvärdering bör ta med ”Tidsaspekten, dvs. hur mycket faktisk tid det tar att förbereda inför träffar, ex. boka lokal, få till en grupp, planerade resor till träffar med mera.”.

Den fördjupade kunskap som söks är komplex. En gruppleddare uttrycker det som ”Helhetsbilden, vad alla inblandade tycker, med fokus på den unge” en annan av de svarande skriver:

Hinder, motgångar och svårigheter förstås, för att hela tiden bli bättre. Även det som fungerar. Fördjupade frågor kring HUR; VAD; VARFÖR. Inte bara frågor kring gruppen utan även den organisation, själva sammanhanget vi arbetar i. Om någon frångår manualen, ’svävar ut’, improviserar o dyl., varför händer det i så fall? För att vi fastnar, inte kommer vidare, eller för att vi tappar fokus och har egna problem att arbeta så manualstyrt som vi måste med Komet. Viktigt att skilja på detta eftersom det ännu så länge nästan krävs att vi är flexibla när det inte finns en SiS-Komet.

Till detta kommer de som önskar att man beaktar hur man lyckas motivera och engagera föräldrar att delta, ”Hur man ska få med föräldrar i grupper och hur man ska lösa det rent geografiskt”. I de mer komplexa förslagen på fördjupad kunskap förekommer också önskemål om fördjupad kunskap om ”hur föräldrarna tar till sig budskapen, om de är kapabla (’kan’) och motiveerade (’vill’) att använda dem och om de gör det”.

I stort kan man säga att önskemålen om utvärdering täcker in de flesta möjliga områdena, det finns inget riktigt tydligt fokus i förslagen, det är inget enskilt tema som riktigt dominerar. Däremot är det mycket som knyter an till det som tidigare sagts om tid och som en personal sammanfattar med att utvärderingen inte får vara ”för stor och avancerad – vi har inte mycket tid för utvärderingar (pappersarbete)”. Personalens inställning till utvärdering relateras till deras nuvarande arbetssituation och till deras intressen. Eftersom det är dessa personer som i slutänden kan komma att ha ansvar för dokumentation och utvärdering är det viktigt att beakta deras inställning. Den kan komma att påverka utförandet.

Summering

De utbildade gruppleddarna är engagerade och positiva till Kometprogrammet och många av dem har också tidigare erfarenhet av arbete i program. De har stor tilltro till programmets möjligheter och de ser det som en personlig fördel att ha denna utbildning. Dels ses utbildningen som meriterande, dels

blir den ett led i en personlig utveckling, trots att det vanligen är arbetsledaren som tagit initiativ till deras deltagande i utbildning. Programmet som sådant ser gruppleddarna som positivt eftersom det ger ett instrument för att möta föräldrar, men också för att det är manualbaserat. Både föräldrarbetet och arbete utifrån manualer har nu blivit så etablerat inom SiS att båda aspekterna bär på värderingar som ger stöd för implementering av Kometprogrammet.

Ändå finns det bland de utbildade handledarna skepsis till de praktiska möjligheterna att genomföra programmet. Man beskriver osäkerhet inför stödet från arbetsledning och kollegor och man ser många organisatoriska problem, framför allt i fråga om beslutsfattande och resursanvändning. Resurserna som beskrivs är ekonomiska resurser, men framför allt handlar det om tid. Oro för att man inte skall få tillräckligt med tid för att utöva programmet och att genomföra både för- och efterarbetet. Det avspeglas också i det ambivalenta förhållningssättet till utvärdering där man kan tolka svaren som att de hade varit annorlunda om de svarande hade känt sig mer trygga i vilken tid de hade till sitt förfogande.

Trots att det vanligen är arbetsledarna som valt ut personerna för utbildning ser de fördelarna mer ur ett personligt perspektiv på arbetet och nackdelarna mer som organisatoriska hinder. I deras svar återkommer aspekter på organisatorisk tröghet, men också på att programmet som idé har bas för att få starkt stöd i organisationen eftersom det erbjuder ett verktyg som man har saknat i arbetet. Däremot är det tydligt att man inte tror att det är möjligt att vara programtrogen om programmet inte ändras så att exempel och upplägg anpassas till SiS förhållanden.

7 Föräldrarna

För att få en bild av föräldrars erfarenheter och upplevelser har vi intervjuat ett antal föräldrar som går eller har genomgått SiS-Komet. Kontakten med föräldrarna förmedlades genom en av handledarna för SiS-Komet och deltagandet i intervjuerna var frivilligt. Det har hittills inte skett något strukturerat genomförande av programmet. De gruppledare som utbildats har strävat efter att samla samman en grupp att praktisera de nyfunna kunskaperna på, ibland har det varit möjligt att forma en grupp, men i vissa situationer har det blivit lösningar med individuella program. Flertalet av gruppledarna har bedrivit program med föräldrar till ungdomar på ungdomshemmen, men det har också förekommit att gruppledare bedrivit programmet för kollegor kring deras föräldraskap. Allt för att praktisera kunskaperna från utbildningen. I den situationen är det svårt att säga tydligt hur många föräldrar som hittills varit med om Kometprogrammet inom SiS.

För att föräldrarnas perspektiv skulle vara representerat i denna studie har vi fått namn och telefonnummer via handledare som i sin tur fått dem från gruppledare. Urvalet är inte på något sätt representativt, eftersom vi inte har karakteristika för gruppen som helhet. De intervjuade föräldrarnas utsagor får därför mera ses som "röster" ur praktiken.

Totalt har fem föräldrar intervjuats. Tre av intervjuerna har genomförts i möten med föräldrarna och spelats in på band, medan två av intervjuerna av praktiska skäl eller på grund av föräldrarnas önskemål genomförts per telefon. De bandade intervjuerna tog mellan 35 minuter och en timme medan telefonintervjuerna varade mellan 20 och 30 minuter.

Tre av de intervjuade föräldrarna hade genomgått hela Kometprogrammet vid tidpunkten för intervjun, två hade nyligen påbörjat utbildningen och endast genomfört en respektive två av totalt åtta Komet-träffar vid tidpunkten för intervjun, vilket naturligtvis innebar vissa begränsningar i vilka erfarenheter de hade av programmet. En av dessa har dock kort följts upp via telefonkontakt, och då låtit meddela att han/hon avslutade utbildningen efter ett antal träffar, och då av skäl som ej kan hänföras till någon kritik av programmet.

Fyra av de intervjuade är kvinnor och en är man. Fyra av föräldrarna har genomfört föräldrautbildningen tillsammans med sin partner medan en förälder gått utbildningen på egen hand. Bland de intervjuade ingår ett par, som dock intervjuats var för sig. Två mödrar uttrycker att deras sambo inledningsvis varit tveksam och skeptisk till att påbörja utbildningen, men att de trots allt börjat den tillsammans och att sambon efter att kursen påbörjats ändrat åsikt och kunnat se en poäng med föräldrautbildningen. I samtliga

fall är det döttrar eller styvdöttrar som varit placerade på SiS-institution vid tidpunkten för Kometutbildningen.

Att det främst är mödrar och institutionsplacerade flickor som förekommer i såväl ungdomsintervjuer som föräldraintervjuer, kan delvis förklaras med att urvalet inte är styrt. Vi har erhållit intervjupersoner via kontakter på olika ungdomshem, vilket innebär att endast de som varit intresserade av att delta i studien fått komma till tals. Vi har dock funderat kring könsaspekten när det handlar om urvalet av föräldrar som erbjuds att delta i SiS-Komet, om det främst är mödrar med döttrar som själva önskar delta i programmet. I de flesta studier av Kometprogrammet har det nämligen visat sig att en majoritet av deltagarna i föräldrautbildningen är kvinnor (se t.ex. Kling & Sundell 2006, Kling m.fl. 2006, Erman & Svensson 2007, Livheim & Hultman-Boye 2007, Hultman-Boye 2008). Kan det vara så att SiS-Komet, mer eller mindre medvetet, anses mest lämpat för mödrar med institutionsplacerade flickor? Och handlar det i så fall om programmets nuvarande utformning eller beror det på frånvarande fäder och/eller olika problembilder relaterat till genus? Folkhälsoinstitutet visar i en utredning att olika former av föräldrastöd mest tilltalar kvinnor (Bremberg 2004). Samtidigt visar forskning på att barn och ungdomar som har kontakt med socialtjänsten i hög utsträckning består av barn som har växt upp med en ensamstående förälder, som regel en ensamstående mamma, vilket innebär att detta i sig är en riskfaktor inom den sociala barnvården (se t.ex. Sundell & Egelund 2001 s. 50; Vinnerljung, Sallnäs & Kyhle Westermarck 2001).

Intervjuerna med föräldrarna har genomförts av Lina Ponnert (L). För att undvika identifikation framgår i svaren inte om det är en man eller kvinna och intervjupersonerna skiljs inte åt i texten utan benämns bara som Ip (intervjuperson). Intervjuerna handlade om utbildningens introducering och hur föräldrarna rekryterats och informerats, samt vilka förväntningar och eventuella farhågor föräldrarna hade om utbildningen. Ytterligare ett tema var föräldrarnas tankar om hur utbildningen fungerat rent praktiskt och vad den (hittills) inneburit för dem och för deras barn. Föräldrarna har också givits möjlighet att uttrycka allmänna funderingar och önskemål beträffande SiS-Komet, vad de anser vara viktigt att tänka på i samband med föräldrautbildningar inom ramen för särskilda ungdomshem.

Tidigare erfarenheter och förväntningar

Rekryteringen har i de flesta fallen gått till så att föräldrarna fått erbjudandet och informationen om programmet från SiS, de har fått muntlig information om vad föräldrautbildningen går ut på och somliga minns också att de fått skriftlig information. Två föräldrar uttrycker dock att socialtjänsten varit med och påverkat att de erbjudits utbildningen. Samtliga intervjuade föräldrar är positiva till SiS-Komet och upplevde erbjudandet om att delta i utbildningen som positivt.

L: Men hur fick ni information om den här föräldrautbildningen? Var det av personalen på [ungdomshemmet]?

Ip: Det var ju X (behandlingspersonal) som berättade detta.

L: Ja.

Ip: Och så var det våran socialassistent.

L: Hon var också med?

Ip: Hon ville att vi skulle, att X skulle göra något för oss då.

Samtidigt uttryckte en förälder att han/hon var osäker om han/hon faktiskt skulle ha kunnat tacka nej till erbjudandet, vilket innebär att det indirekt kan uppfattas som något föräldern "måste" göra.

Ip: Men socialförvaltningen *sade* liksom till mig att du kommer att få en föräldrautbildning som heter Komet. Och jag vet ju inte vem det är som tar beslutet om man får delta eller ej. Men det var *själoklart* att jag skulle få det. Så det kändes som att, ja, men vad bra. Alltså, *jag* kände så. Ja, det är bra det här.

L: Men du hade kunnat tacka nej till det om du inte hade känt att det gav dig någonting, eller det vet du inte?

Ip: Det vet jag inte.

L: Nej, okej.

Ip: Men alltså jag känner att jag vill delta i så mycket som möjligt för att det *ska* bli bra.

Vilken huvudman som egentligen styr vilka föräldrar som erbjuds SiS-Komet verkar således i dagsläget vara oklart för en del föräldrar, eftersom föräldrarna kan rekryteras av institutionen men också på direkt inrådan av socialtjänsten.

Två av föräldrarna har tidigare erfarenhet av föräldrautbildning eller föräldrastöd inom kommunen. Detta kan medföra att utbildningen känns som en upprepning av kunskap man redan i viss mån har skaffat sig. En av dessa föräldrar avbröt också utbildningen efter ett antal träffar, utan att ha någon kritik mot själva programmet. Gemensamt för föräldrarna är att de alla ger uttryck för att vara hjälpsökande, vilket också innebär att de betraktar föräldrautbildningen som en möjlighet som åtminstone inte kan förvärra situationen. "Det är värt att prova. Nej, det lät bra. Det är alltid bra med idéer och tips och så. Man kör ju lätt fast i det gamla."(Ip)

Man kan ju säkert lära sig saker och ting där. Men jag vet, alltså jag har nog inga förväntningar över huvud taget *så*. Utan jag tar till mig det som jag känner att, ja men det här kan jag ju testa. Det här kan man se om det funkar. Och liksom ... Ja, jag ser det mer så. Så jag har nog inga *förväntningar*. Jag tror inte att det kan förvandla någonting eller så. Utan det ligger nog väldigt mycket på en *själv*. Men man kan ha det som ett verktyg. Så känner jag.

Hur man såg på det egna behovet av en föräldrautbildning varierade. Någon förälder uttryckte tydligt ett eget behov av en sådan utbildning och uttryckte

att: "Det behövde jag lära mig. Hantera olika situationer" (Ip). En annan förälder ansåg att föräldrautbildningen tagit upp saker som för honom/henne redan kändes självklara.

Erfarenheter av och tankar om programmet

Praktiskt genomförande

Samtliga intervjuade föräldrar/föräldrapar har genomfört SiS-Komet tillsammans med som mest ytterligare två föräldrar, i slutändan har det dock handlat om att bara ytterligare högst en förälder varit med eftersom andra föräldrar enligt intervjupersonerna hoppat av utbildningen efter ett antal träffar. Endast en förälder uttryckte att det kanske hade varit en tillgång om fler föräldrar deltagit samtidigt då man kan känna igen sig i varandras historier och utbyta erfarenheter, samtidigt uttryckte två föräldrar att det också finns fördelar med mindre grupper då man kanske vågar prata mer. "Varför vet jag inte, men jag gillar små grupper. Det är lättare att kommunicera med varandra i en liten grupp än om man är tio stycken eller någonting". Samtidigt kan det kännas skönt att det är ytterligare någon förälder som deltar, då föräldrarna kan känna sig mindre ensamma i sin situation. "Det är det här att kunna utbyta och kunna känna att det inte bara är jag som har det så här, eller har haft det så. Eller, det är inte bara min dotter som gör detta, utan det är oftast ett mönster som finns hos flera."

I studien av Livheim och Boye (2007) efterfrågade föräldrarna mer diskussioner med övriga föräldrar, vilket inte framkommit som önskemål bland de föräldrar som fått komma till tals i denna undersökning. Tvärtom verkar de ganska nöjda med att grupperna är förhållandevis små, vilket möjligtvis kan förstås utifrån att problematiken i dessa fall som regel är allvarigare och kan kännas mer privat än allmängiltiga "tonårsproblem" som kanske karaktäriserar UngdomsKomet i öppenvård.

Alla föräldrar ansåg att SiS-Komet fungerat mycket bra att genomföra rent praktiskt eftersom utbildningen som regel förlagts på ungdomshemmet i samband med planerat umgänge med den unge. Utbildarna har också visat på stor flexibilitet och i vissa fall har någon utbildningsträff kunnat förläggas på annan plats, till exempel i föräldrarnas bostad eller i samband med att föräldrarna haft möte med socialtjänsten.

Ingen förälder anser därför att den unges placering på institution varit ett direkt hinder för att kunna genomföra utbildningen. Inte heller utbildningens praktiska övningar har upplevts som något problem, vilket kan bero på att merparten av föräldrarna hade en relativt hög eller mycket hög umgängeskontakt med sitt barn.

I något fall var umgänget mindre regelbundet, men då hade föräldrarna trots allt kunnat lösa det genom att utföra övningarna på yngre hemma- varande barn. Som en förälder uttryckte det: "Vi har mest övat på yngsta flickan" .

I praktiken kan SiS-Komet därmed ha positiva sidoeffekter och förebyggande effekter för hemmavarande syskon eftersom föräldrarna får nya verktyg i föräldrarollen, vilket naturligtvis kan gagna samtliga barn. Ytterligare en förälder lyfter fram programmets allmänna nytta i flera olika sammanhang och relationer, eftersom programmet innehåller allmängiltiga regler beträffande förhållningssätt, till exempel hur man lyssnar på andra, vilket intervjupersonen menar också kan vara till nytta i relationen mellan vuxna. Positiva sidoeffekter för såväl syskon som föräldrarnas hälsa har också konstaterats i tidigare studier av PMT (Kazdin 2005).

Det bör dock beaktas att utbildningen i sitt nuvarande format är anpassat för barn i åldern 12 till 18 år, vilket innebär att övningarna i första hand är avsedda för denna målgrupp. Man bör därför kanske fråga sig för vilka föräldrar som just SiS-Komet är bäst lämpad och var ansvaret för insatser riktade till föräldrarna med barn placerade på de särskilda ungdomshemmen börjar och slutar. I urvalet av föräldrar är det kanske rimligt att såväl den unges ålder, umgängesfrekvensen med föräldrar, men också vart den unge enligt planeringen skall ta vägen efter avslutad vård, vägs in i bedömningen för vilka som skall erbjudas SiS-Komet för att undvika övervältring av ansvar från annan huvudman. I vissa fall kanske man bör överväga om det är mer rimligt eller lämpligt att till exempel kommunen åtar sig att ge föräldrarna stöd i deras föräldraroll.

Alla ungdomarna befann sig vid tidpunkten för föräldrantervjun fortfarande på behandlingsinstitution och planeringen beträffande var barnet skulle bo efter avslutad vård varierade även om de flesta föräldrar hade någorlunda regelbundet umgänge med sina barn, dvs. minst varannan vecka. I ett fall befann sig barnet i en hemflyttningsfas och hade mycket umgänge med föräldern, en ungdom skulle inledningsvis bo i familjehem efter avslutad vård och därefter eventuellt flytta hem, två av ungdomarna skulle flytta ut i eget boende.

Tankar om programmets utformning

Föräldrarna uttrycker sig generellt mycket positivt kring programmet. Många uppfattar programmet som "konkret" och uttrycker att det givit dem nya verktyg i föräldrarollen. En förälder uttrycker att han/hon lärt sig jättemycket genom SiS-Komet, bl.a. hur man kommunicerar med och bemöter sitt barn och hur man kan bygga upp en relation. När föräldrarna ska lyfta fram vad som varit bra är det framför allt kunskap om hur man kan *kommunicera* på ett bättre sätt som lyfts fram av samtliga föräldrar, samt *bemötandet* och hanteringen av ilska, vilket också är centrala punkter i de träffar som ingår i Komet (se kapitel 2).

Det största problemet här, det är ju ilska vi har haft då. Och det är ju det vi får gå vidare med att tänka på. Och det har vi fått lite tips om nu, men det kommer

ju att komma mycket mer. Och jag vet ju inte vad de andra gångerna kommer handla om heller och vad det kommer att ge, men än så länge så kommer detta med ilska att ge mycket.

L: Är det ilska från er dotters sida eller så? Ip: Mm. L: Hur man hanterar hennes aggressioner eller? Ip: Ja. Så att man själv inte blir arg. För det blir man ju till slut när hon har varit arg en bra stund. Och det hjälper ju inte att man själv blir arg.

En förälder uttryckte dock viss osäkerhet kring vad som faktiskt menades med ilske-kontroll och hade uppfattat det som att det ideala var om varken föräldrar eller ungdomen visade ilska eller aggressioner, vilket han/hon inte tyckte var en rimlig utgångspunkt eftersom "Man kan ju inte stänga av sina känslor". Intervjupersonen menade att det är normalt att känna ilska. Någon uttryckte också att han/hon egentligen inte ansåg sig ha behov av föräldrautbildning då det som hittills framkommit varit ganska basala saker som han/hon redan ansåg sig utgå ifrån i sitt föräldraskap.

För mig känns det lite konstigt att man tar upp sådana här saker som för mig är rätt så självklara. Och att man behöver ensamtid med sina tonåringar. Det är ju det jag har sagt *hela tiden*, liksom (skrattar).

Ytterligare en förälder lyfter fram att det märks att programmet ännu inte anpassats till den kontext som familjerna befinner sig i och den typen av problem som de brottas med, även om personalen försöker anpassa programmet i samtalet med föräldrar.

Men de har sagt att det (programmet) ska ändras om lite. Och de ändrar ju om det när man sitter och pratar. För det är väldigt mycket hemifrån, att barnet bor hemma. /---/ Nackdelen är att alla punkter inte stämmer överens med de problemen man *har*. Men så är det ju alltid, men det är ju ändå bra att få lite tips och idéer. För det kanske kommer sen, med de andra barnen då, de punkterna.

De problem som diskuteras och som förekommer som exempel i manualen för UngdomsKomet avseende kontrakt handlar som regel om enklare vardagsbekymmer eller tonårsproblem som att hantera tider, att vara hemma i tid eller att sköta skolan, medan de ungdomar som befinner sig på särskilda ungdomshem har betydligt allvarigare problem.

Ungdomarnas roll

Föräldrarna var som tidigare betonats hjälpsökande och SiS-Komet uppfattades som ett möjligt hjälpredskap. Även om föräldrarna som regel inte hade några direkta förhoppningar eller förväntningar på att utbildningen på egen hand skulle bidra till en förändrad situation, fanns hos många ändå en förhoppning om att det skulle medföra en bättre relation till ungdomen. Samtidigt betonade många att det inte var tillräckligt med deras eget deltagande

i SiS-Komet utan att det också krävs att den unge själv kommit till insikt om sitt beteende för att en förändring skulle komma till stånd.

Och så säger hon också emellanåt, "Ja, men mamma jag är inte tolv år länge". Nej, du är inte tolv år. "Och jag har faktiskt ändrat mig". Ja, det tror jag. Men hon förstår liksom inte *varför*. Alltså, hon tar det som att jag inte litar på henne. Det är liksom inte det egentligen det handlar om. Det handlar om att hon kan *råka illa ut*. Och det kan hon i och för sig göra mitt på dagen. Men alltså, man *ska* inte vara nere på centrum när klockan är två på natten till exempel.

Ett flertal föräldrar uttryckte också att det skulle kunna vara en poäng att i viss utsträckning involvera den unge i SiS-Komet, till exempel vid någon eller några träffar, som ett sätt att aktivt jobba med att förändra såväl föräldrarnas förhållningssätt som den unges insikt och mottaglighet för nya sätt att kommunicera samtidigt. Trots att SiS-Komet utav föräldrarna uppfattas som förhållandevis konkret och praktisk i sin utformning, tyder vissa uttalanden från föräldrar (och ungdomar, se kap. 8) därmed på att det fortfarande finns ett upplevt "glapp" mellan insatser riktade till föräldrar och till ungdomar och vissa föräldrar uttrycker en önskan om att den unge skulle involveras i föräldrautbildningen.

Men jag funderar, egentligen skulle man haft någon kombination också med föräldrar och barn. /---/

L: Mm. Så nåt pass, att man bjuder in de unga menar du?

Ip: Mm. För de ser ju helt annat på det som man själv ser.

L: Mm. Det är klart. Så nu jobbar hon lite för sig menar du och så jobbar ni för er och sen så ska man mötas.

Ip: Ja, och så har hon sina läxor och vi har våra läxor (skratt). Så det är. Ja.

Tre föräldrar uttryckte på olika sätt önskemål om att ges ökad möjlighet att samtala med den unge tillsammans med personal, kring vad man tycker och känner i olika frågor. En förälder menar att den unge skulle kunna involveras i samtal om till exempel ilska och ilske-kontroll medan en annan menar att det generellt vore önskvärt att som en del i behandlingen få möjlighet att samtala mer tillsammans med den unge och personal kring de problem som har varit.

Alltså, jag menar under X:s behandling, där kan jag känna att jag egentligen hade förväntat mig att vi skulle jobba, alltså X och jag och någon personal. Där man konfronterade varandra med det som har varit svårt och jobbigt. Att X *lär känna mig*, för X har ju inte bott *hemma* hos *mig* på nästan fyra år.

Det avstånd som föräldrarna upplever till sina institutionsplacerade ungdomar är därmed inte enbart geografiskt utan också känslomässigt, där relationen

hunnit ta skada innan den unge placerades, och där ett flertal föräldrar önskar hjälp i hur de ska närma sig den unge igen. Några föräldrar uttrycker på olika sätt att det kanske hade varit bra om de fått den här typen av utbildning i ett tidigare skede, innan det hade hunnit gå så långt. En förälder menar att om de som föräldrar hade fått den här kunskapen i ett tidigare skede så tror han/hon inte att dottern hade behövt bli placerad utanför hemmet över huvud taget, medan en förälder mer allmänt uttrycker att socialtjänsten agerat i ett för sent skede.

Vad tar föräldrarna med sig och har de märkt några effekter?

Eftersom det endast var tre föräldrar som genomgått hela utbildningen vid tidpunkten för intervjun, kunde inte alla uttala sig kring hurvida de märkt några effekter i relationen till den unge. Samtliga var dock positiva och hoppades att det skulle medföra en förbättrad kommunikation och relation till den unge.

En förälder menar att Kometutbildningen framförallt inneburit att de pratade mer med varandra. I något fall upplevde en förälder att relationen mellan dottern och en styvförälder förbättrats på så vis att de umgicks mer än tidigare på ett positivt sätt. En förälder uttrycker att han/hon har lärt sig hur man kommunicerar och hur man kan bygga upp en relation och att de som föräldrar fått en bättre kommunikation med dottern där man undviker att skapa onödiga konfliktsituationer. Ett föräldrapar anser att kursen givit dem användbara verktyg och redskap vilket i viss mån medfört att det fungerar bättre när dottern är hemma på permissioner. En annan uppgav att det som varit mest givande var att han/hon fått en slags bekräftelse i att känna att han/hon inte tänkt fel, samt att få känna att man inte är ensam om sina bekymmer.

Summering

Som helhet är föräldrarna nöjda med utbildningen och positiva till att de fått möjlighet att genomgå den. Flera föräldrar uppgav att de skulle rekommendera den till andra föräldrar, vilket stämmer bra överens med vad som framkommit i tidigare studier av UngdomsKomet i öppenvård (Erman & Svensson 2007, Livheim & Hultman-Boye 2007). På så sätt ser vi alltså en samstämmighet med andra studier. Den gäller dock inte alla områden. De föräldrar som här intervjuats uttryckte ingenting om att de tyckte att utbildningsmaterialet varit svårhanterligt eller någon kritik mot tempot i kursen, vilket framkommit i övriga mindre studier. De intervjuade föräldrarna såg inte de små grupperna som något problem, i stället var det flera som betraktade det som en fördel att vara i små grupper.

De önskemål som framkom från föräldrarna om förändringar i programmet var i huvudsak att vissa föräldrar ville att den unge skulle involveras på något sätt, till exempel vid en utbildningsträff.

Föräldrarna är således, liksom den involverade personalen, generellt positiva. Programmet som sådant får de mest positiva omdömena och den kritik, eller de förslag på förändringar, som finns handlar om organiseringen av programmet. Medan det ur personalens perspektiv handlar om hur programmet integreras i verksamheten på ungdomshemmen handlar det för föräldrarna om hur det integreras i deras relation till den berörda ungdomen och därför kommer förslag om att den unge skall involveras mer. Vi skall gå över till hur några av de berörda ungdomarna själva ser på det.

8 Ungdomarna

Ungdomarna deltar inte i gruppledarnas möten med föräldrar, men de berörs dock indirekt av föräldrarnas deltagande i SiS-Komet, eftersom syftet är att föräldrarna skall få bättre verktyg för att utöva sitt föräldraskap i relation till den unge. Eftersom SiS-Komet också innebär praktiska övningar som den vuxne skall tillämpa i umgänget med sitt barn ville vi också ge ett antal ungdomar vars föräldrar gått/går SiS-Komet möjlighet att uttrycka sina tankar. Kontakt med ungdomarna förmedlades via ett särskilt ungdomshem, samt i ett fall genom en förälder som intervjuats. Även här var deltagandet självklart frivilligt och totalt har fyra flickor mellan 15 och 17 år intervjuats.

Intervjuerna med ungdomarna genomfördes av Lina Ponnert. Tre av flickorna intervjuades på behandlingsinstitutionen och en per telefon. Av naturliga skäl är dessa intervjuer kortare än intervjuerna med föräldrar, eftersom ungdomarna hade varierande och begränsade kunskaper och erfarenheter kring vad programmet faktiskt innebar. De intervjuer som genomfördes på institutionen bandades och varje intervju tog ca 20–30 minuter. Telefonintervjun tog ungefär en kvart.

Intervjuerna handlade dels om vad de unga känner till om Komet och om och i så fall hur de fått information om SiS-Komet, dels de ungas allmänna åsikter om att föräldern/föräldrar deltar i utbildningen och om de på något sätt märkt av detta. Vidare fick de unga uttrycka sina förhoppningar och farhågor om SiS-Komet samt uttrycka allmänna synpunkter och önskemål om vad de anser bör beaktas när en föräldrautbildning ska genomföras inom särskilda ungdomshem.

Alla fyra ungdomar har genomgått eller går minst ett program för egen del (t.ex. ART). Endast en flicka har föräldrar som genomgår Kometprogrammet tillsammans, de tre andra flickorna har mödrar som deltar. En av dessa flickor är dock osäker på om även fadern eventuellt går utbildningen.

Kunskap om SiS-Komet och information

Två av ungdomarna har fått information om Komet via ungdomshemmet och en av sin mamma. En flicka minns inte om hon fått någon information om Komet. Flickorna verkar överlag nöjda med den information de fått och uttrycker inget direkt behov av ytterligare information om SiS-Komet även om en flicka ändrar sig under intervjuens gång och anser att det kanske varit bra om hon hade fått mer information kring SiS-Komet "eftersom det handlar om mig och min mamma".

Endast en flicka uppgav att hon inte hade en aning om vad Komet var, medan de tre andra verkar ha en ganska bra bild av vad föräldrautbildningen innebär. En flicka uttrycker att det är "Som ART för föräldrarna" och en annan upplever att programmet öppnar upp för mer delaktighet för den unge: "Förra gången så hade de stöd hemma och jag hade här och det blev inte riktigt så bra. För att Komet är mer alltså tillsammans."

Det är liksom, lär dig att ta ansvar. Alltså så. Lär dig bli förälder, ta ditt ansvar. Vad jag har fattat det som. Att lära sig att bli förälder./.../ Hur man ska handskas med sin tonåring och var man ska sätta gränser och prata om hur man känner. Ja, sånt./.../ Jag kan se Kometen som en föräldraterapi. Att mina föräldrar kan sitta och prata av sig. Fan, det här är jobbigt, hur ska jag göra? De får råd, de kanske mår bättre av det, jag vet inte. Precis som vi går till psykologen och pratar av oss liksom. Det är nog bra.

De ungdomar som kommit till tals uttrycker därmed att Kometutbildningen innebär att föräldrarna får någonting för egen del. De kan också relatera formen för programmet till utbildningar de själva har genomgått eller genomgår på ungdomsinstitutionen och verkar inte uppfatta föräldrarnas deltagande i sådan verksamhet som någonting konstigt utan enbart positivt.

Erfarenheter av och tankar om programmet

Samtliga intervjuade ungdomar hade förhållandevis mycket kontakt med sina föräldrar trots att de var inskrivna på ett särskilt ungdomshem. Tre ungdomar uppgav att deras relation till föräldrarna var förbättrad, men de kunde inte avgöra om detta hade med Kometprogrammet att göra eller inte, snarare trodde de att det berodde på mognad och insikt från förälder/föräldrar och dem själva. Att kunna påvisa ett direkt samband mellan den unges och föräldrarnas relation är således svårt, men ingen av ungdomarna verkar dock ha några negativa tankar om SiS-Komet utan anser liksom föräldrarna att det åtminstone inte kan förvärra situationen, i bästa fall kan det också leda till eller förstärka en positiv förändring. "Hon är inte likadan som hon var för tre år sen men det behöver ju inte ha någonting med Komet att göra".

Vår relation har redan blivit så förändrad. Så att jag vet inte om det är på grund av Komet-träffen eller vad det är. Men det är kanske också att hon har kommit till insikt, precis som jag när jag har bott här. Så båda parterna måste ju komma till insikt innan någonting händer. Och då förändras man.

Studien av Hultman-Boye (2008) visade också att även om ungdomarna var positiva till att föräldrarna genomgått Komet och kunde se vissa positiva förändringar i relationen till föräldern, så hade de svårt att uttala sig kring vilka förändringar som kunde hänföras till Kometprogrammet och uttryckte sig försiktigare än ledare och föräldrar beträffande eventuell förändring.

Tre av ungdomarna anser att de unga bör involveras i SiS-Komet mer aktivt, medan en anser att det är svårt att uttala sig kring detta generellt, eftersom det beror på hur relationen till föräldrarna ser ut. Bland de unga förekom tankar om att föräldrarna på Kometprogrammet bara fick lära sig att hantera ungdomarnas problematiska beteende och ilska, och flera av de unga betonade (liksom vissa föräldrar) att det handlade om att båda parter måste komma till insikt för att situationen skall förändras, något som kanske i vissa fall kan underlättas av gemensamma övningar och dialog under ledning av personal. En ungdom uttryckte det som att hon försökte tänka på ART när hon hamnade i konflikt med föräldern och hur de övar på liknande situationer på behandlingshemmet, men att det hade underlättat om hon fått öva direkt tillsammans med föräldern. "Jag tycker att det ska vara som ART för både mamma och barnen och göra läxor och rollspel tillsammans". Flera av ungdomarna anser därför att man bör tänka på, eller överväga, att göra de unga delaktiga i vissa moment, när en föräldrautbildning utvecklas inom ramen för SiS verksamhet. Det skulle kunna föra föräldrarna och de unga närmare varandra. Som någon ungdom uttrycker det, så innebär det faktum att de unga faktiskt befinner sig på ett särskilt ungdomshem att situationen ofta hunnit bli så pass allvarlig att det krävs större arbete för att reparera relationen till anhöriga.

Egentligen, så tycker jag att Komet i sådana fall ska komma innan ett barn kommer på fosterhem, innan institutioner och sånt. Så att de kan ta ansvar innan allting har rullat igång. För att när det väl har rullat igång så är det ju på allvar och då är det jättesvårt att ta sig ur. Och då är föräldrarna stressade och du vet, allt det. Man är orolig, man har ångest. Så att egentligen borde man ha det från början och inte på självaste institutionen. Jag tror de flesta föräldrarna går med på detta bara för att få hem sitt barn snabbare. För att, nu tar jag igenom detta och sen ser de, ah, hon är en bra förälder. Ja, vi kanske kan släppa hem hennes barn snabbt. Du förstår.

I SiS-Komet arbetar man med föräldrar vars relation till sina barn redan är allvarligt påverkad av det som har föranlett placeringen på det särskilda ungdomshemmet, vilket påverkar förutsättningarna för såväl föräldrar som ungdomar. I citatet ovan uppges också att föräldrars motiv för att delta i utbildningen kan handla om att bevisa sin lämplighet som förälder för att påskynda den unges hemflytt. Sådana faktorer kan man naturligtvis inte bortse från när föräldrautbildningen ska anpassas till SiS verksamhet. Även i intervjuer med föräldrarna framfördes ett behov av att tala om det som varit, och röster tillhörande både barn och föräldrar har i intervjuer betonat det ömsesidiga ansvar som föräldrar och ungdomar har såväl för den uppkomna situationen som för att den ska kunna repareras. Både föräldrar och ungdomar verkar uppfatta SiS-Komet som ett steg i rätt riktning eftersom det indirekt involverar både föräldrar och deras barn, samtidigt som det

finns önskemål om att kanske involvera ungdomarna mer aktivt, åtminstone i delar av programmet.

I samband med rekryteringen av föräldrar till SiS-Komet kanske också föräldrarnas motiv till att genomgå utbildningen bör övervägas, samt vem som föreslår programmet.

Möjligtvis uppfattar föräldrarna ett förslag om föräldrautbildning mer som ett erbjudande om det kommer från ungdomshemmet. Ett erbjudande om föräldrautbildning på socialtjänstens initiativ kan medföra en risk för att SiS-Komet uppfattas som ett tvång, på grund av att socialtjänsten förknippas med myndighetsutövning. Ingen förälder har dock i intervjuerna givit uttryck för att de känt sig tvingade att delta i utbildningen.

Summering

Gemensamt för barn och föräldrar är att de alla uttrycker att de är positiva till Komet som ett erbjudande, även om de har varierande förhoppningar på vad utbildningen skall leda till. Ungdomarna är möjligtvis lite mer försiktiga i sina uttalanden och tror oftare att positiva förändringar i relationen beror på andra saker än själva Kometutbildningen. De flickor som kommit till tals verkar ha en ganska god inblick i vad Komet innebär. Nästan alla uttrycker ett önskemål om att involveras mer i Kometutbildningen, vilket också framförts som önskemål av vissa föräldrar.

Vi kan därmed sluta oss till att alla involverade: personal, föräldrar och ungdomar är positiva till programmet som sådant och att de tycker att det är meningsfullt. Var och en av parterna har dock behov att på ett bättre sätt integrera det i sin egen vardag och verklighet. För ungdomarnas del handlar det om att få sammanhangen med å ena sidan personalen på ungdomshemmet och å andra sidan med föräldern, eller föräldrarna, att hänga samman.

Ungdomarna har också pekat på den beroendesituation som föräldrar och ungdomar är i, i förhållande till personalen inom SiS och i förhållande till socialtjänsten. De intervjuade ungdomarna såg fördelar i att det var SiS och inte socialtjänsten som erbjöd programmet eftersom socialtjänsten i högre utsträckning uppfattades som förknippad med myndighetsutövning och tvång.

9 Att implementera

Personligen tycker jag att Komet är ett fantastiskt program. Om vi, hur vi, omsätter det i verkligheten. Jag har stort intryck av Komet i Stockholm, där det lyckas. Här vet vi inte så mycket om Komet. Jag vet ingenting. En del vet jag, men vad gör de, träffar föräldrar, snackar, men om vadå? – – – Men Komet tycker jag, som instrument, det är ett fantastiskt instrument. Och det är oerhört viktigt i behandlingsarbetet för att en stor del av behandlingen riktas mot familjen och att arbeta, att finna, att återfinna varandra. Barnen och föräldrarna. Och självklart, det skulle vara fantastiskt att man utvecklade det, men för min del så känner jag mig lite vilse, jag får inte någon riktig info.

Citatet ovan kommer från en av dem som deltog i de gruppintervjuer vi genomförde vid tre särskilda ungdomshem och ger en mycket målande bild av var implementeringsprocessen just då, sommaren 2008, befann sig. Programmet betraktas positivt av många och fler vill veta mer om det, för ännu är inte programmet allmänt känt ute vid de särskilda ungdomshemmen.

Gruppintervjuerna utgick från det som framkommit från handledare, gruppleadare, föräldrar och ungdomar. Vi informerade kort om det som framkommit och lät grupper av personal diskutera detta. Det var mellan tre och sex personer i de grupper vi intervjuade, i huvudsak anställd personal, men vid en av intervjuerna deltog också en praktikant. De som medverkade i gruppintervjuerna hade olika relation till Kometprogrammet, någon hade gått utbildning och var i färd med att utföra det för att kunna bli certifierad, någon var anmäld till nästa kursomgång och andra var enbart intresserade, eller ganska neutrala i förhållande till just detta program. Gruppintervjuerna har tagit ungefär en timme att genomföra, med en variation mellan 45 och 70 minuter. De har spelats in och transkriberats i sin helhet.

I detta kapitel skall vi, med stöd i gruppintervjuerna och de teman som framkommit i tidigare kapitel, rikta ljuset mot möjligheter och svårigheter i implementering av Kometprogrammet. Innan vi går in på det skall vi fokusera var i implementeringsprocessen vi befinner oss.

Karin Guldbbrandsson (2007) har i sin forskningsöversikt om implementering beskrivit att det viktigaste i implementeringsprocessen är att det finns ett uttalat och tydligt behov bakom användningen och att den metod som skall användas skall vara bedömd som den bästa möjliga. I de tidigare kapitlen har vi sett hur de involverade parterna genomgående är positiva till programmet, men det har inte riktigt tydligt framkommit vad det är för problem som löses med hjälp av Kometprogrammet. Vi vet att det är en lösning på personalens behov att finna vägar för att involvera föräldrar,

men vi har också sett att föräldrar och ungdomar uttrycker behov av att få vara involverade.

Guldbrandsson (2007) menar att det i implementeringens första steg handlar om att man har en *idé* om att använda en ny *metod* för att möta ett visst *behov*. Här menar hon att det är viktigt att man uttrycker behoven specifikt och att man använder metoder som har synliga fördelar. När det gäller Komet inom SiS är det inte helt klart att behoven är specificerade och de fördelar som lyfts fram är framförallt hämtade från andra sammanhang, dvs. från Komets goda rykte från öppen verksamhet. Trots att Komet är ansett som ett välfungerande program i de sammanhangen är det inte givet att det kan möta de behov man har inom SiS. Det är inte heller preciserat vilka föräldrar det är man menar, varför man skall arbeta med dem eller vad man vill uppnå. Behovet finns alltså, men kan bli mer preciserat.

Nästa steg i implementeringen är *planering, förberedelser* och *genomförande* och det är i inledningen av detta som man just nu befinner sig inom SiS. I intervjuer, såväl de individuella som gruppintervjuerna, används återkommande ord och uttryck som "trevande", "initialt", "nytt", "känt oss för" och "väntan inför". Man talar också genomgående om att det är jättebra att föräldrarna får hjälp och att det är svårt att få ihop de praktiska lösningarna. I den här fasen handlar det om att testa metoden i liten skala, att se till att den stämmer med mottagarens förväntningar, normer och arbetssätt och att ytterligare klargöra vad det är man vill uppnå (Guldbrandsson 2007). Inom SiS har man börjat testa i liten skala i samband med utbildningen av gruppleddare, men i huvudsak står man på ett trappsteg där det handlar om att få programmet att stämma överens med verksamheten i övrigt och där återkommer frågan om att precisera vem som är målgrupp för insatsen och hur den skall organiseras för att smälta in i verksamheten i övrigt. Men också det som många, framför allt personal, men också föräldrar, påpekat: att revidera programmet så att det matchar de erfarenheter som deltagarna har.

Sista steget eller fasen i implementeringen är att metoden blir *utvärderad, lokalt anpassad* och *institutionaliserad* så att den inte längre är personberoende utan integrerad som en given del i verksamheten. I det fortsatta utvärderingsprojektet kommer vi att förbereda denna fas, och delta i dess inledning, varför vi i nästa kapitel skall gå lite mer in på vilka möjligheter och svårigheter som finns med utvärderingen. I detta kapitel skall vi dock först återknyta till det organisatoriska perspektivet och se hur implementeringen kan förstås i de termerna.

Ny målgrupp och nytt sammanhang

När man tänker i termer av idéspridning kan Komet ses som en *urbäddad standardidé* som *accepterats av den nya organisationen*. Mera konkret uttryckt handlar det om att programmet har frigjorts från sitt ursprungssammanhang, förebyggande verksamhet i Stockholms stad. Genom sin manualbaserade

programform är det utformat på det sätt som idag krävs för att något nytt skall accepteras inom t.ex. SiS. Det har också vetenskapligt stöd och är under kontinuerlig utvärdering, vilket ytterligare legitimerar användning och implementering. Trots att just den version av programmet som sprids inte är utvärderad.

Vi kan också se hur spridningen sker inom ett visst organisatoriskt fält. Komet har tidigare använts inom socialtjänst och skola, två verksamheter som SiS har mycket beröring med och man kan därför tala om en successiv förskjutning. Det är i denna förskjutning som den stora utmaningen ligger. Det organisatoriska sammanhanget har avsevärda skillnader mellan förutsättningarna i å ena sidan skola och socialtjänst, å andra sidan SiS. Inte minst innebär det geografiska avståndet mellan barn och förälder, eller mellan den som ger programmet och föräldern, helt andra förutsättningar. Den centrala skillnaden är dock målgruppen. Förskjutningen sker inte bara från ett organisatoriskt sammanhang till ett annat, utan också från en målgrupp till en annan. Programmet skall nu användas på den målgrupp som i tidigare utvärderingar och forskning visat sig vara svårast att nå resultat med. Vad är det som talar för att man skulle lyckas denna gång?

Utvärderingarna av Kometprogrammet har tidigare handlat om situationer där Komet varit enda insatsen, eller enda kända insatsen. När programmet nu kommer in i ett nytt sammanhang för en ny målgrupp innebär det också att det kommer att ges som en insats bland andra. Parallellt med att föräldern går Komet kommer ungdomen att vara med om interventioner av olika slag, möten mellan ungdom, förälder och socialtjänst kommer att ske osv. Från att ha varit ensam insats blir Komet här en del i en uppsättning insatser. Och det är det som talar för att det kan finnas möjligheter att lyckas. Det knyter an till vad Tore Andreassens (2003) genomgång av forskning visade; vikten av att arbeta med flera funktioner samtidigt.

Däremot kan man inte veta om det kommer att ha önskad effekt, man kan bara veta att det kan vara rimligt att prova. Ingen av de intervjuade har på något sätt lyft fram att de som medverkar, som gruppleddare eller deltagare, har negativa erfarenheter av programmet som sådant. Det finns alltså ingen anledning att anta att programmet kan vara till skada, och då finns anledning att prova.

Programmet som sådant förefaller dock vara i behov av en översättning för att passa in i det nya sammanhanget, det kan inte bara kopieras. Ny målgrupp i nytt sammanhang kräver förändring av programmet, det är mycket tydligt i de åsikter som vi fått fram. Utan de erforderliga förändringarna kommer programmet inte att kunna "återinbäddas" i SiS verksamhet.

Återinbäddning

När programmet skall tas in i SiS och "bäddas in" i verksamheten behöver det få en utformning som gör att det passar sammanhanget. Medvetenheten

om att programmet är utformat i ett annat sammanhang är stor och samtidigt som de intervjuade genomgående relaterar till de positiva utvärderingarna av Komet finns hela tiden en skepsis, som kommer till uttryck i kommentarer som t.ex. "Men om man skulle titta *helt* optimalt då, så skulle det ju egentligen inte lämpa sig för den här typen av verksamhet."

Med de förutsättningarna är det viktigt att se vad det är som uppfattas som olämpligt eller problematiskt. De aspekter som lyfts fram rör i huvudsak målgruppen, att kunna organisera grupper och programmets utformning.

Målgrupp

Det program som personal utbildats i och som bildar utgångspunkt för SiS-Komet är UngdomsKomet som vänder sig till föräldrar till ungdomar 12–18 år, vilket ju i stort sammanfaller med ungdomshemmens målgrupp. Vissa ungdomshem har dock äldre ungdomar och även en hel del ungdomar som inte skall flytta hem. Det har inte sagts vara ett stort problem i sig, en god kommunikation med sina föräldrar kan man behöva även om man är över 18 år eller om man inte bor tillsammans med dem. Däremot är det en faktor som misstänks påverka föräldrarnas motivation att delta i programmet. Målgruppen "föräldrar" är dessutom inte nödvändigtvis biologiska föräldrar, man pratar också om möjligheten att ge programmet till familjehemsföräldrar eller kontaktfamiljer. Vem som egentligen finns i målgruppen har hittills inte tydliggjorts.

En faktor som antas minska motivationen hos föräldrar är att ungdomshemmens upptagningsområde är stort och att det därför blir geografiska hinder som kan göra föräldrar mindre intresserade. Att bedriva programmet utifrån var målgruppen, föräldrarna, befinner sig ses som en idé, men det finns också de som spekulerar i att det då kanske vore bättre om socialtjänsten drev programmet. Socialtjänsten förekommer dock i huvudsak som förslag när det handlar om att något borde göras tidigare, när ungdomarna väl finns inom SiS är det personalen där som anses vara bäst på denna målgrupp. Som en uttrycker det: "Vi är verksamma i det här, i den här verksamheten, med inlåsta pojkar. Så jag tänker, de pojkarna vi har här, de har ju specifika problem som skiljer sig väldigt mycket. Vi som faktiskt befinner oss i verksamheten vet vad det är frågan om". Även om socialtjänsten beaktas, menar man inom SiS att det är ungdomshemmen som skall genomföra programmen, något som också ligger i linje med de ungdomar som påpekade att socialtjänsten kan uppfattas som starkare representant för tvånget. Målgruppen är, trots att den är vagt definierad, i alla fall definierad som SiS målgrupp, inte socialtjänstens.

Ett ytterligare steg i definitionen av målgruppen är att det kan finnas hinder hos de enskilda föräldrarna för att antingen delta i eller tillgodogöra sig programmets innehåll. I en gruppintervju med personal diskuterade vi att det under studien framkommit att såväl allvarlig psykisk störning hos förälder

som språksvårigheter kunde vara hinder för deltagande, vilket resulterade i följande diskussion.

Ja, när du säger så, så har vi två kvar. Om man ska vara cynisk.

Våra elever här menar du?

Ja.

Ja, så är det kanske. För de faller ju där. Ganska många. Så. Och sen så, pojkarna är här på tvång. Föräldrarna vill inte att de ska vara här. Det är ju inte så att det är föräldrar som står [i kö för att vara med], vi pratar om svärmotiverade föräldrar. Det är ju inte så att de ber om det här liksom. Utan det handlar ju om motivation förstås.

När de praktiska arrangemangen för att nå målgruppen är lösta återstår alltså problem hos målgruppen. Att föräldrar till de ungdomar som finns vid de särskilda ungdomshemmen själva har problem beskrivs som vanligt. I många av gruppintervjuerna tar man också upp att föräldrarna har en skeptisk hållning, inte bara till socialtjänsten utan även till SiS och till myndigheter i allmänhet. Därför tänker sig många att man måste motivera föräldrar att vilja delta. Det kan dock också vara så att det finns föräldrar som vill vara med, men där upp-
lägget är ett hinder. I en gruppintervju var det en som sade: "De som kanske ber om det, kanske faller på språksvårigheterna många gånger istället".

Språkhinder lyftes fram i många intervjuer, men här såg man också möjligheter till lösningar. Genom att ge programmet individuellt eller i små grupper skulle det kunna vara möjligt att finna former för att möta föräldrar med annat språk än svenska.

Organisera grupper

Om problemen med att nå fram till föräldrarna löses är nästa problem att ta itu med att organisera grupperna så att det går att bedriva programmet. Här finns många tvivel. Det handlar t.ex. om att komma in med erbjudandet om program i rätt tid så att det matchar behandlingen i övrigt.

[Ett hinder] måste väl vara att de ligger ju omlott hela tiden, eleverna. Och det kan ju vara ett problem om man ska ha en grupp med föräldrar. En kanske, om man ska ha en grupp med dem som är här, om det är åtta stycken. Jag vet inte hur många det ska vara i en grupp fyra stycken kanske. Att, de kommer inte in på samma dag.

Lösningen på formeringen av grupper är att bedriva programmet individuellt. Trots att det återkommande framkommer att det är svårt att hålla sig troget till programmet om man bedriver det individuellt är det ändå den lösning som ständigt återkommer. En ur personalen uttrycker det: "Nu är det ett grupprogram. Så att hade man nånstans tänkt att arbeta mer enskilt med föräldrar så tror jag att tillgängligheten till programmet skulle vara

mycket större." I en gruppintervju beskriver man detta som ett vanligt sätt att hantera program:

Sen är ju erfarenheten av den här andra, liksom med ART och det här som från början har varit gruppbaserat. Det blir ju individuellt här och jag kan tänka mig att det här kommer också att bli, finnas ett behov av att använda det individuellt. Alltså intentionerna kanske är i grupp men i praktiken tror jag bara det kommer bli enskilda föräldrar.

Den individuella lösningen ligger alltså ständigt nära till hands. Det löser de praktiska problemen, men frågan är om det verkligen blir programmet som man genomför då, eller åtminstone om man i individuell form klarar av att bevara programtroheten.

Programmet

Programtrohet är ett välbekant begrepp för de flesta och de intervjuade är mycket medvetna om vikten av att verkligen göra det man säger att man skall göra. Men kritiken mot programmets lämplighet i SiS verksamhet är omfattande och lösningen på det är genomgående att programmet måste revideras till att bli en särskild SiS-Komet. En revidering är att gå från grupp till individuellt genomförande, en annan att anpassa träffarna så att man kringgår de geografiska hindren och minskar resandet. Detta är mera av faktorer kring genomförandet av programmet.

En revidering i själva programmet som särskilt efterfrågas är att exemplen som finns i manualen skulle vara mera relevanta för målgruppen. Av dem som redan provat på att bedriva programmet lyfts situationer fram som visar på diskrepansen mellan de problem som exemplifieras i manualen och de som dessa föräldrar står inför. Någon lyfter fram att " Det var ju så att de fnissade åt vissa av de här exemplen, då när vi hade kursen. De exemplen om vad som var problemet, när de skulle jobba med pojkarna, och vad som skulle, vad de hade att göra, och de tyckte att det var lyxproblem." Man talar också om att föräldrar till barn med en omfattande kriminalitet kanske inte ser det som ett större problem att de " inte hänger upp jackan efter sig". Problemen för föräldrar till ungdomar på ungdomshem kan i stället stå inför att de är rädda för sonens eller dotterns fysiska våld mot dem, eller för vapen eller för drogpåverkade ungdomar.

Även i detta fall ser man en lösning, om "exemplen stämmer mer överens med den verklighet som föräldrarna har levt i" ser man Kometprogrammets innehåll i stort som både relevant och användbart.

Om återinbäddningen av programmet kan lösas så att man når målgruppen, organiserar upplägget så att det möter deras behov och får exempel som stämmer med målgruppens erfarenheter är återinbäddningen möjlig. Ur programmets perspektiv. Dock kvarstår organisationens tröghet.

Organisationers tröghet

Trögheten i organisationer består, som nämndes inledningsvis, av å ena sidan personalens värderingar och rädslor och å andra sidan av frågor om resurser och beslut. Värderingar och rädslor är i stort det som framkommit i föregående avsnitt, de finns, men det förefaller inte vara något stort hinder, eftersom man också ser möjliga lösningar. Eftersom Kometprogrammet kan framstå som en "standardlösning" blir det lätt accepterat. Många är ändå medvetna om att det kommer att ta tid. En säger "Ja, det är ju många faktorer som måste samverka och man måste ja alltså jag tror att innan det är inarbetat. Jag tror att det dröjer ett tag innan det är lätt och smidigt, det tror jag inte att det kan bli automatiskt".

Programmet betraktas av flera som ett led i en ständig förändring, ibland ser man det som "ett steg framåt", ibland mer som ett "mode". En ur personalen säger:

Nu har vi ju haft en lång tradition av mera traditionellt familjearbete som har ersatts med mer, vi har varit inne på funktionell familjeterapi en sväng och haft det som inslag och testat görbarheten. Och nu är det Kometen som ligger i pipelinen här och arbetar med då och ska ersätta de mer traditionella och strukturerade familjebehandlingarna.

För att programmet verkligen skall komma in i verksamheten menar man att det måste infogas i det befintliga. Basarbetet får inte hindras, eller som det sägs i en gruppintervju: "Om basarbetet rubbas – – – det är ingen insats som är värd det. Den måste alltid funka". Vad personen menar med basarbetet är inte givet, men man kan i alla fall förstå det som att personen skiljer ut Kometprogrammet från basarbetet och ser det som något annat.

Den generella uppfattningen är att det är programmet, inte basverksamheten, som måste anpassas. När de då talar om basarbetet är arbetet med teckenekonomi, eller som man på något ungdomshem uttrycker det: "förtroendekontot" en särskilt tydlig fråga. Av rättviseskäl på avdelningarna kan ungdomarnas hemresor inte ske för att det passar in i Kometprogrammets moment och föräldrarnas behov av att träna på programmet. Den tanken var så främmande att den väckte skratt i grupperna som intervjuades, t.ex. efter ett påstående som: "En elev som har ett beteende som gör att han inte är berättigad, han skall ju inte hem bara för att föräldrarna skall träna på samvaro, för jag tror att då bygger man nog upp för stora problem".

Den faktor som återkommer i intervjuerna, och som också är känd från implementeringsforskningen, är att det är mycket viktigt att man både har stöd och feedback från kollegorna och från ledningen för att driva programmet. Med ledningens stöd menar man ofta att frågor kring resursfördelning och beslut skall lösas utan hinder. Det handlar framför allt om att få tid av-

satt för att genomföra programmet och att det skall vara möjligt att gå över avdelnings- och institutionsgränser.

Institutionsövergripande

Som ett alternativ till att driva programmet individuellt föreslogs inte sällan att man skulle samverka över avdelnings- och institutionsgränserna. Detta är dock inget som man säger sig ha någon större erfarenhet av. I gruppintervjuerna framkommer att personalen på en avdelning inte alltid vet riktigt hur de arbetar på en annan avdelning på samma ungdomshem. Man beskriver det ibland som att "Vi har väldigt olika uppdrag." Ännu mindre kontakt har man med andra ungdomshem och det saknas därför upptrampade stigar för samarbete.

De bristande rutinerna i att samarbeta märks särskilt när det handlar om resursfrågor. Vem skall utföra programmet, vem skall stå för kostnaderna och hur skall det organiseras i tid? Det är frågor som uppfattas som viktiga och centrala, men som också kan ha lösningar även om någon uttrycker det som att "Vår tid är ansträngd nog som den är". Lösningen är att ha särskilda medel avsatta för programmet och att man kan planera in arbetet med program i sin periodarbetstid, som en säger "Vi har ju periodarbetstid, så vi kan ju styra det. Jag menar så många timmar ligger på schemat och vet han att han ska ha föräldrautbildning åtta gånger under hösten så, det är ju inga problem".

Acceptansen för att lägga in programtiden i schemat är dock en fråga både för ledningen och arbetsgruppen. Och då skall också den tiden fogas in så att den inte hindrar övrig verksamhet.

Problem och lösning – höna eller ägg?

Argumentationen kring Kometprogrammet bär på både problem och lösningar. Frågan är dock vilken ordning de kommer i. Frågan om vilket problem Komet är lösning på är inte helt enkel och den avspeglas också i ambitionerna att verka för lösningar även i de olika delarna i den praktiska implementeringen.

Det är uppenbart att Komet är lösningen på SiS behov av att nå föräldrarna, men är det den bästa lösningen för föräldrarna? Programformen passar bra in i SiS verksamhet, men är just programformen det bästa för föräldrarna? Även om det finns ett gemensamt problem i att föräldrar är för lite involverade i vården av ungdomarna, innebär det inte att lösningen är den bästa för alla parter.

Om Komet är lösningen på SiS behov bör det finnas goda möjligheter för att lösa även övriga problem. För att undvika att ta ett så kallat "soptunnebeslut" och fånga den lösning som finns till hands är det dock viktigt att inom organisationen reda ut frågan om relationen mellan problem och lösning i varje enskild fråga. Vad är t.ex. valet mellan institutionsövergripande grupper eller individuell programverksamhet svaret på? Är det en lösning som möter

föräldrarnas behov? Ungdomarnas? Eller är det en lösning som enbart ger stöd för att få ihop en tillräckligt stor grupp?

Man kan också fråga sig om det är den lösning man väljer för att det gynnar programmet eller för att den så smidigt som möjligt kan smälta in organisationen? Detta är några av de frågor som det finns anledning att stanna upp och diskutera på det trappsteg utvecklingen av programmet nu står.

Vi skall återkomma till de olika centrala teman som finns att diskutera, men innan vi gör det skall vi diskutera vilka aspekter som framkommit kring hur utvärdering kan integreras i programmets genomförande.

10 Att utvärdera

Tanken med detta kapitel är att sammanställa de åsikter som framkommit från berörda parter om hur en utvärdering av SiS-Komet skulle kunna utformas så att utvärderingen integreras i arbetet. Störst utrymme ges åt de funderingar som framkommit i gruppintervjuer med personal och som inte har presenterats tidigare i rapporten och de citat som återges kommer från dessa intervjuer. I kapitlet återknyts också till väsentliga tankar om utvärderingens upplägg från handledare och gruppleddare, och som har presenterats i kapitel 4 och 5.

Allmänna önskemål om utvärdering

I samband med att vi i gruppintervjuer med personal diskuterade utvärderingsinstrument i förhållande till SiS-Komet framkom både i gruppintervjuer med personal och i enkäter med gruppleddare att utvärdering betraktas som ett viktigt instrument i arbetet och att det är något som de flesta anser kan eller rentav bör ske löpande. Samtidigt framfördes kritik mot att vissa utvärderingsinstrument är för omfattande och tidskrävande, och att vissa utvärderingar som görs uppfattas som något som mer gagnar forskare än dem som behandlingspersonal. Om SiS-Komet skall utvärderas betonas därför framför allt att det bör ske på ett sätt som också kan ge personalen verktyg i det fortsatta arbetet och fungera som en återföring till personalen "så att man inte sitter och tänker att man utvärderar för att visa pinnar uppe i Stockholm".

Ja, men det är det man önskar, en utvärdering, att det ska bli bra för statistikerna, för pojkarna, för familjerna, för oss som jobbar med det. Så att det finns inbyggt i systemet ett slags självutvärdering där man kan se vad man kan göra bättre, utan att behöva bli irriterad. Att det ska väcka det här motståndet som gör att det inte blir av. Också ska det årligen göras någon sån här jätteinsats för att få reda på det här som borde finnas naturligt inbyggt i systemet.

Någon lyfter också fram det faktum att det kan vara ett hinder om olika insatser skall utvärderas på olika sätt och att personalen då måste sätta sig in i flera olika system, vilket kan vara tidskrävande. Ett förslag är därför att man försöker hitta en större enhetlighet i hur insatser utvärderas inom ett och samma behandlingshem. Kometutbildningen är i sig någonting som "tar" resurser från behandlingshemmet, vilket innebär att ett utvärderingsinstrument som skall hanteras av personalen inte får ta ytterligare resurser i anspråk, samtidigt som det blir viktigt att *faktiskt* utvärdera för att legitimera insatsen och de resurser det kräver.

Ja, det är ju ett faktum, att när man kör en kurs, så går det X antal timmar till det.

Ja, jag tycker att under den här tiden som ni har haft det här som uppdrag, det här att åka iväg och hålla Komet som en del i utbildningen, så har ju det varit rätt så mycket. Kan jag tycka. Det har ju naturligtvis varit hanterbart, vi sitter ju här idag, men vi är ju gamla vrak någon av oss, va (skratt), men det kostar något. Då är det bättre att man är väldigt klarsynt innan man drar igång, så att man säljer en bra produkt, som inte på något sätt drar ned något annat.

För att SiS-Komet skall uppfattas som en viktig åtgärd av all personal krävs därför att den uppfattas som en insats som är värd de extra resurser som krävs. I enkäterna med gruppledarna framkom också att stöd från arbetsledning och kollegor inte uppfattas som självklart, utan det finns viss tveksamhet kring vilka möjligheter de faktiskt kommer att ges att genomföra Kometprogrammet i praktiken. Tidsaspekten är en central del av detta eftersom många gruppledare uttrycker farhågor om att få tillräckligt med tid för genomförande och för förberedelser och efterarbete. Tidsaspekten är därför någonting som personalen uppfattar som centralt om de ska använda någon form av självutvärdering, eftersom många upplever det som att det inte finns så mycket tidsutrymme att ta av, eller som en person uttrycker det:

Det får ta fyra kryss och så får det vara klart. Vi kan inte hålla på och skriva och sätta oss ner. Om man håller i utbildningen så får man förbereda sig en halvtimme, så får man efterarbete en halvtimme. Det får inte ta mer tid för då faller det på det.

I enkäterna till gruppledare framkom att även om personalen genomgående var positiv till möjligheterna att dokumentera löpande, så fanns en variation i hur ofta man ansåg sig ha möjlighet att göra detta. Även Komethandleddarna har i intervjuer framfört behov av att en utvärdering som ska genomföras av personal måste vara enkel för att personalen skall vara motiverad att genomföra den. Bristen på tid kan därför betraktas som en oförmåga som upprätthåller organisationens tröghet (Ahrne & Papakostas 2002).

De övergripande önskemålen från personalen om en framtida utvärdering av SiS-Komet inom verksamheten handlar därmed om att utvärderingen skall vara *icke-resurskrävande* och *användbar* för personalen. Ytterligare något som framfördes var svårigheten att verkligen koppla samman eventuella effekter hos den unge med föräldrarnas deltagande i SiS-Komet, särskilt med tanke på att det ofta förekommer flera insatser i familjen parallellt, vilket innebar att många betonade vikten av att utvärderingen utformas *realistiskt* utifrån variabler som faktiskt kan mätas. För att kunna koppla samman Kometprogrammet som insats med eventuella positiva effekter hos den unge krävs också en kontrollgrupp som i hög utsträckning liknar de ungdomar vars föräldrar genomgått Komet, vilket skulle vara möjligt genom t.ex. en kvasi-experimentell studie (se t.ex. Shadish m.fl. 2002). Ett sådant upplägg

är dock något som gör utvärderingen svår att genomföra inom ramen för verksamheten.

I gruppintervjuer med personal var det huvudsakligen två fenomen som lyftes fram som möjliga att utvärdera, *föräldrarnas upplevelser* och *föräldrarnas deltagande* (andel som fullföljt programmet).

Föräldrars upplevelser och deltagande

Även om personalens huvudsakliga målgrupp är ungdomarna, så framkom både i enkäter med gruppledare och i gruppintervjuer med personal att SiS-Komet betraktas som något som huvudsakligen är till för föräldrarna, vilket också innebär att de flesta anser att utvärderingen skall fokusera föräldrarna. Att arbeta med föräldrar framställs för övrigt av all personal som någonting som är oerhört viktigt, vilket innebär att arbete med föräldrar inte ifrågasätts av personal på särskilda ungdomshem, utan snarare är en behandlingsidé som har fått en stark förankring inom detta organisatoriska fält. Ingen verkar uppfatta arbete med föräldrar som någonting som faller utanför institutionens ansvarsområden, till skillnad mot vad som framkommit i tidigare studie (Bangura Arvidsson & Åkerström 2000). Att arbeta med föräldrar framställs snarare som så nödvändigt och självklart att det i det närmaste kan betraktas som en rationaliserad myt som normativt uttrycker vad som "bör göras" (Meyer & Scott 1992), som har inkorporerats i verksamheten.

Man skulle därför kunna påstå att utvecklingen har gått från att diskutera *om* man ska arbeta med föräldrar inom särskilda ungdomshem, till att nu diskutera *hur* man ska göra detta.

I enkäterna till gruppledarna var det dock 12 av 17 gruppledare som också ansåg att utvärderingen skulle fokusera den unge, något som inte alls framkom som ett önskemål i gruppintervjuer med övrig personal.

Jag tänker det får ju vara några enkla frågor till föräldrarna. För att om beteendet ändrar sig eller inte, det kanske är viktigt, men det är ju föräldrarnas upplevelse av om den utbildningen de har gått har varit positiv, det är väl vad som är viktigt så. Sen om Kalle har slutat snatta eller inte det är ju ointressant. Det vet vi ju inte vad det beror på.

Även om många var medvetna om att föräldrars "nöjdhet" inte automatiskt innebär att det skett någon positiv förändring i vare sig föräldrarnas eller den unges beteende, framhölls i gruppintervjuer att en sådan subjektiv skattning ändå kan ha ett värde, då föräldrarna faktiskt kan uppleva att de har fått någonting. Någon lyfte också fram att det för dessa föräldrar kan vara en vinst att programmet är utformat som en konkret utbildning, eftersom många är trötta på att diskutera sina och den unges privata problem.

Även föräldrarnas närvaro i programmet lyftes i gruppintervjuerna fram som en viktig faktor att utvärdera, även om det fanns en medvetenhet om att

inte heller full närvaro behöver vara ett uttryck för att föräldrarna är nöjda med eller tillämpar programmets metoder i hemmet.

Frekvensen tycker jag är värdefull att se. Oavsett om detta har passat mitt, den fas i livet jag är i nu och jag tar till mig allt som erbjuds eller inte, så är det ju väldigt skönt att kunna se närvaro och frekvens i insatsen. Och veta i alla fall att, ja, man har genomgått något.

För personalen kan en sådan mätning ändå visa på vad som konkret har ingått i det behandlingspaket som erbjudits familjerna och vad man gjort från behandlingshemmets sida.

Även om FöräldraKomet för yngre barn visat på att merparten av föräldrarna fullföljer utbildningen (Kling & Sundell 2006, Kling m.fl. 2006), så har forskning också visat att föräldrars avhopp från föräldrautbildningar tenderar att öka med barnets ålder (Dishion & Patterson 1992, Kazdin 1997). Föräldrarnas närvaro kan således vara en viktig faktor att beakta när en utvärdering skall utformas.

Fokus på programmet eller föräldrarna?

I enkäterna till gruppledarna framkommer att de, förutom vad som nämnts ovan, också har mer varierade och detaljerade önskemål kring vad en utvärdering skall fokusera, vilket också kan förstås utifrån att de har stor kunskap om programmets utformning. Många gruppledare anser t.ex. att en utvärdering skall ta med *personalens åsikter om programmet*, medan få anser att personalen i en utvärdering skall göra personliga bedömningar om föräldrarna och den unge. Andra önskemål som framkom var att *föräldrarnas motivation* skulle beaktas liksom *personalens möjligheter*. Gruppledarna har därmed ett intresse av att utvärdera själva programmet och faktorer som kan påverka utfallet eller föräldrarnas närvaro i form av t.ex. manualens utformning, gruppledarnas arbetsförhållanden samt föräldrarnas motivation, medan övrig personal enbart lyfter fram föräldrarnas erfarenheter och upplevelser av programmet som en faktor för utvärdering. All personal verkar dock ha önskemål om vad som kan kallas för en förbättringsorienterad utvärderingsmodell (se t.ex. Krogstrup 2007, s. 52), där syftet är att synliggöra styrkor och svagheter med SiS-Komet för att kunna förbättra behandlingen och/eller Kometprogrammet.

Varken föräldrar eller ungdomar har tillfrågats om hur en utvärdering av programmet skulle kunna gå till. Utifrån dessa intervjuer kan man dock konstatera att det finns ytterligare några områden som kan vara värt att fundera på både i den fortsatta utvecklingen av SiS-Komet och i utvärderingsarbetet.

Ett område som kan vara intressant i en utvärdering är *information*. Hur får föräldrar och ungdomar information om Komet? Vem ansvarar för informationen? Hur omfattande är den? Och uppfattas informationen som ett erbjudande eller som en del av ett nödvändigt behandlingsinnehåll?

Ett annat område som kan vara värt att uppmärksamma handlar om *den unges delaktighet*. Hur delaktig anser t.ex. föräldrar att den unge bör vara i utbildningen? I vilken utsträckning använder sig föräldrar av programmets övningar och involverar den unge i sina kunskaper?

Med tanke på att ungdomarna på de särskilda ungdomshemmen som regel befinner sig i de övre tonåren är det rimligt att överväga om även de skall involveras i en utvärdering. Deras upplevelser skulle kunna bidra med att ge en tydligare bild av i vilken omfattning programmet faktiskt har tillämpats i hemmet och i relation till den unge.

ADAD som utvärderingsinstrument för SiS-Komet?

På de särskilda ungdomshemmen använder man sig redan av ett utvärderings- och dokumentationssystem som heter ADAD (Adolescent Drug Abuse Diagnosis) som har utvecklats i USA och anpassats till svenska förhållanden av SiS FoU-enhet. Systemet innebär att ungdomarna intervjuas vid inskrivning, utskrivning och efter behandling och därigenom får ge sin bild av sin situation och sitt hjälpbehov. ADAD är tänkt att kunna användas både för planering och metodutveckling, men också för att se vilka behandlingsmetoder som har effekt (Nordqvist 2005).

I två personalgrupper diskuterades möjligheten att använda ADAD som ett möjligt utvärderingsinstrument för SiS-Komet, vilket vi fick olika svar på. I en grupp bedömdes detta som högst möjligt utan vidare kommentarer, medan den andra personalgruppen var mycket mer skeptisk till detta. Som hinder nämndes dels problemet med bortfall, då personal ibland glömmer att göra en ADAD-intervju i samband med att en ungdom skrivs in, samt systemets begränsade möjligheter att ge personalen vägledning i hur behandlingen fortskrider medan den fortfarande pågår. En person uttrycker att ADAD enbart är någonting som gagnar forskarkollektivet, men att de som personal i princip aldrig får någon återföring från detta system, trots att det kräver en del administration. "Jag knappar gärna in siffrorna så, men från systemet får jag ingenting."

En fördel med ADAD är att det är ett utvärderingsinstrument som redan används på de särskilda ungdomshemmen, vilket innebär att man kan bygga in utvärderingen av SiS-Komet i ett befintligt system. För att det skall upplevas som meningsfullt för personalen krävs dock att personalen också i ett tidigt skede kan få ta del av utvärderingens resultat.

För de personer som är utbildade i Komet finns också ett stort intresse kring programmets specifika utformning och utveckling.

Summering

I samtalen med personal inom SiS framkommer det ständiga dilemmat med utvärderingar. Alla vill få ut så mycket som möjligt av så liten arbetsinsats som möjligt. Även om Kometprogrammet är lösningen på att involvera föräldrarna

för att vården av den unge skall bli bättre, så betonar personalen vikten av att i utvärderingen fokusera föräldrarna.

Det är inte fel att fokusera föräldrarna, det är gentemot föräldrarna som programmet riktas, men eftersom syftet är att förändra för de unga så är föräldrarnas upplevelser och deltagande svaga mått i utvärdering. Ytterst är inte syftet att förändra attityder, även om det är ett led längs vägen.

En möjlighet är att SiS-Komet under den fortsatta implementeringsfasen utförs som en separat intressentutvärdering riktad mot framför allt föräldrar och personal, som ett fortsatt sätt att samla erfarenheter för att fatta beslut om programmets vidareutveckling och eventuella spridning, men att man samtidigt utvecklar former för hur utvärderingen långsiktigt kan integreras i behandlingens uppföljning. Det är då inte den slutliga utvärderingsformen, utan ett sätt att noggrant arbeta för att en relevant utvärdering skall kunna integreras i arbetet.

En annan fråga handlar om *när* det är lämpligt att utvärdera en insats som SiS-Komet, vilket också blir beroende av om man huvudsakligen är intresserad av föräldrarnas upplevelser av *utbildningen* eller av utbildningens *långsiktiga effekter* för såväl föräldrar som ungdomar. Det intresset förefaller variera lite beroende på vilken beslutsnivå inom SiS man ställer frågan. Hur den framtida utvärderingen av SiS-Komet skall utformas är något som får bli föremål för fortsatta diskussioner i nära samarbete med SiS, men det är av betydande vikt att man då på högre beslutsnivåer beaktar attityderna hos dem som kommer att vara utförare. I en del fall kan det handla om att lyssna för att ta till sig deras erfarenheter, men i andra fall kan det handla om att ett påverkans- och motivationsarbete behöver föras med personalen innan det kan genomföras bra utvärderingar integrerat i arbetet.

II Centrala teman och viktiga områden

I detta avslutande kapitel sammanställs och diskuteras de centrala teman och problemområden som framkommit i rapporten och som bör diskuteras vidare inom SiS för att kunna ta ställning till hur Komet passas in i SiS verksamhet. I diskussionen försöker vi belysa vilka för- och nackdelar som finns med olika alternativ relaterat huvudsakligen till föräldrarnas möjligheter och till organisatoriska möjligheter. Vi tar inte ställning till de olika alternativen, men vi pekar på de områden där det är väsentligt att man tar ställning inom utvecklingsprojektet för Kometprogrammet.

Vem är SiS-Komet till för och mot vilka föräldrar bör den riktas?

Generellt talar många involverade om Kometprogrammet som något som kan nå alla föräldrar och vara verksamt för alla. Det är en positiv tanke, men samtidigt framkommer att det finns många grupper som inte är möjliga eller som kan vara svåra att nå och vi skall här ta fram de problematiska kategorier som nämnts. Vi fokuserar det som framkommit starkast ur vårt material: språk, kön och motivation. Vi uttalar oss enbart utifrån vad som framkommit ur vårt material och forskning generellt, vi har inte kunnat finna några sammanställningar av situationen för föräldrar till ungdomar på särskilda ungdomshem och saknar därför mycket kunskap om SiS målgrupp.

Språk och andra hinder

Forskning har visat att förutom grava beteendeproblem hos barnet kan tidigare eller nuvarande psykiska problem hos föräldrarna minska effekterna av föräldrautbildningsprogram (Kazdin 2005, Fernandez & Eyberg 2005, Werba m.fl. 2006). Ytterligare faktorer hos föräldrarna som kan verka hindrande på deras möjligheter att tillgodogöra sig utbildningen är stress och problematiska familjerelationer, liksom låg utbildning och andra socioekonomiska faktorer (Kazdin 2005). Föräldrar till barn och unga som kommer i kontakt med socialtjänsten kännetecknas till en stor del av ovanstående riskfaktorer. När problemen grundas i mer allvarlig psykiatrisk problematik eller allvarliga relationsproblem är det andra insatser än Kometprogrammet som är centrala, men det finns en aspekt som troligen skulle kunna beaktas: språksvårigheter.

I intervjuer med personal har också språksvårigheter hos föräldrar lyfts fram som en hindrande faktor, eftersom det är svårt att bedriva gruppverksamhet med tolk, särskilt om flera olika språk ingår. Tonåringar med invandrarbakgrund är överrepresenterade bland dem som placeras i familjehem eller på institution (se t.ex. Vinnerljung, Sallnäs & Kyhle Westermarck 2001). Om man

ser till statistik avseende barn och unga som någon gång fick heldygnsinsatser under 2006, framkommer att en hel del av de barn och unga som vårdades utanför hemmet enligt 3 eller 6 §§ LVU på grund av den unges destruktiva beteende, har föräldrar med invandrarbakgrund (Socialstyrelsen 2007, s. 64).¹⁰ Stefan Nordqvist (2005) konstaterade också i sin uppföljning av ADAD 2000–2002 att för en tredjedel av de inskrivna ungdomarna var båda föräldrarna födda utomlands. Det kan naturligtvis skapa problem om SiS-Komet är en utbildning som endast kan erbjudas till föräldrar som behärskar det svenska språket. När man i så fall de föräldrar som man avser att nå?

Problematiken innefattar även en rättviseproblematik om vissa föräldrar utesluts från vissa resurser, beroende på t.ex. språk. En rimlig utgångspunkt bör vara att föräldrarnas behov av SiS-Komet är styrande och att man på något vis försöker lösa denna problematiska fråga. Samtidigt finns ytterligare ett möjligt dilemma beträffande föräldrar med annan etnisk bakgrund som handlar om eventuella skillnader i kultur och syn på uppfostran, vilket är ett utforskat område eftersom effekterna av PMT inte har studerats i relation till vare sig etnicitet eller kultur (Kazdin 2005, s. 179).

I praktiken verkar SiS-Komet hittills ha varit mycket individanpassat utifrån att de föräldragrupper som genomförts bestått av ett fåtal deltagare och där gruppledarna visat stor flexibilitet beträffande var utbildningen förläggs och när gentemot enskilda föräldrar. Om SiS-Komet fortsättningsvis utvecklas till att ske under mer individuella former finns kanske också större utrymme att lösa frågan med språksvårigheter, eftersom en individuellt anpassad föräldrautbildning har större möjligheter att bedrivas med tolk. Mot denna utveckling står då kravet på programtrohet där gruppverksamhet är en viktig del i Kometprogrammet, vilket framför allt betonas av de utbildade Komethandle-darna och som också ingår som en del i deras handledarutbildning.

Kön och motivation

Tidigare studier av Kometprogrammet för föräldrar med barn i åldern 3 till 11 år har visat att en klar majoritet av de föräldrar som deltog var mödrar, endast i ett fåtal fall var det båda föräldrarna som deltog i utbildningen. Detta kan förklaras utifrån att mödrar överlag har ett större intresse för sådan utbildning (Bremberg 2004). Samtidigt bör det undersökas närmare om det främst är mödrar som tilltalas av SiS-Komet och om det i så fall kan ha med programmets utformning att göra. Program som betraktats som genderneutrale, har senare ändå uppfattats som riktade till ettdera könet. Laanemets och Kristiansen (2008) beskriver t.ex. att ART å ena sidan uppfattades som ett

¹⁰ 36 procent, dvs. 598 av 1653 barn som är placerade med stöd av 3 § LVU har minst en förälder som är född utomlands. Av dem som är placerade med stöd av 6 § LVU, dvs. pga. den unges eget beteende, har 41 procent, 326 av 803 barn, minst en förälder som är född utomlands. Uppgifterna baseras på de fall där uppgift finns om båda föräldrarna (Socialstyrelsen 2007, s. 64).

program för såväl pojkar som flickor, men å andra sidan bedrevs det enbart på avdelningar för pojkar och personalen talade om programmet på olika sätt i relation till pojkar och flickor.

Mödrars överrepresentation inom Kometutbildningar kan också tolkas som ett uttryck för ensamstående mödrars generella överrepresentation inom den sociala barnvården. Både internationell och svensk forskning har visat att barn och unga inom den sociala barnvården till övervägande del kommer från splittrade familjer där barnet växt upp med en ensamstående moder (se t.ex. Sundell & Egelund 2001, s. 50 eller Socialstyrelsen 2007, s. 55). Att växa upp med en ensamstående moder kan därför betraktas som en riskfaktor inom den sociala barnvården. Det är därför rimligt att anta att även de ungdomar som befinner sig inom de särskilda ungdomshemmen till övervägande del vuxit upp med ensamstående mödrar. Uppfattningen bekräftades genomgående i intervjuerna, men det är inte känt hur stor del av ungdomarna på de särskilda ungdomshemmen som enbart har kontakt med sin mamma.

Föräldrarnas motivation har visat sig ha betydelse för utfallet. En fråga att fundera kring i rekryteringen av föräldrar är om SiS-Komet huvudsakligen skall inriktas på att vända sig till de föräldrar som är aktivt hjälpsökande och som är motiverade till en föräldrautbildning, eller om det skall läggas ner tid och resurser på att också motivera fäder att delta i en sådan utbildning och/eller föräldrar som är mer svårmotiverade, men där man ser att det finns ett behov av en sådan utbildning. Med tanke på de positiva sidoeffekter som Kometutbildningen kan ha för yngre syskon kan det finnas en poäng i att också arbeta aktivt för att nå mer svårmotiverade föräldrar att delta i utbildningen. Frågan blir här om det är SiS uppgift.

Samtidigt kan den tid som personalen anser sig ha till sitt förfogande begränsa möjligheterna till sådant arbete. Möjligen är arbetet med att i så fall motivera föräldrarna till att genomgå utbildningen något som snarare faller under socialtjänstens ansvarsområde.

Hur skall Kometutbildningen bedrivas inom SiS?

Vi går nu över till att se hur arbetet med programmet kan organiseras, för att på bästa sätt både möta föräldrarna, och deras behov, och finna former som fungerar i verksamheten.

Programtrohet

Vikten av att ett program skall genomföras så som det är tänkt att genomföras, är väl inarbetat såväl hos programmakare som hos SiS-personal. Vi vet inte om det kanske hade varit bättre ibland att göra det som känns bäst i stunden, men det är just det som är problemet, om inte alla gör lika så går det aldrig att påvisa några effekter. Och det är problematiskt att kalla något som varierar för ett och samma begrepp. För att SiS-Komet skall vara ett Kometprogram måste det alltså följa programmets upplägg. Samtidigt framkommer i denna

studie att det finns ett stort motstånd mot innehållet i programmet, t.ex. i fråga om nivån på de exempel som diskuteras där.

När det redan i detta skede höjs röster för att förändringar är nödvändiga kan man utgå från att de som driver programmen kommer att hitta egna lösningar om inget görs centralt. SiS står därmed inför ett avgörande om hur programtroheten skall uppfyllas, antingen lägger man vikt vid programmet och försöker förändra personalens syn. Eller så försöker man anpassa programmet så att det blir ett SiS-Komet och passar in i verksamheten. Dilemmat som måste hanteras är att göra ett nytt Kometprogram, en femte version, och ändå kunna knyta an till de utvärderingar som gjorts i tidigare versioner av programmet.

En Kometversion som är specifikt knuten till SiS förutsättningar behöver också ta i beaktande om programmet skall ges i grupp, individuellt eller i kombinationer av de båda. Är det UngdomsKomet man skall utgå ifrån, eller är det kanske Förstärkt Komet som är mest relevant? Eller vore kanske båda lämpliga att ge, till olika grupper av föräldrar?

I grupp eller individuellt?

I tidigare studier har framkommit att föräldrarna har upplevt erfarenhetsutbytet av just gruppdiskussioner som positivt. Även personal och någon förälder har i våra intervjuer påtalat att det kan ha betydelse att som förälder se att man inte är ensam om sina problem. Föräldrarna uttryckte i intervjuerna dock varierande önskemål om huruvida grupperna skulle vara små eller stora, vilket tydliggör att det finns för- och nackdelar både med att genomföra utbildningen i stora grupper eller i mindre konstellationer, eller rentav helt individuellt.

En central aspekt att beakta om utbildningen även fortsättningsvis skall bedrivas i grupp är etiska frågeställningar kring sekretess och vilka föräldrar som bör föras samman i en grupp. Personal har i intervjuer framfört risken för att information om ungdomarna läcker ut mellan föräldrarna som deltar i samma föräldragrupp, och att ungdomarna i sin tur kan få reda på saker om varandra genom sina föräldrar. En fråga som väcktes var därmed om det är olämpligt att ha föräldrar som har barn på samma avdelning i samma föräldrautbildningsgrupp.

Gruppens fördelar är att man utnyttjar dynamiken i gruppen och låter deltagarna utbyta erfarenheter, men också att det blir enklare för grupperna att hålla sig till programmets upplägg. I en individuell kontakt är det svårare att stå emot möjligheterna att tillmötesgå enskildas önskemål om att gå över till andra samtalsämnen och det är svårare att skapa en roll som "programledare" i kontakten med en enstaka person. Att ge programmet individuellt löser dock en del organiseringsproblem och innebär kanske att man möter föräldrar utifrån deras behov. Alternativet är annars att gå över institutionsgränserna, att skapa grupper regionalt, så att man kan kombinera SiS möjligheter och föräldrarnas behov.

Inom institutionen eller institutionsövergripande?

Flera av de dilemman som nämns ovan talar för att SiS-Komet skulle samordnas över institutionsgränserna så att föräldrar med barn på olika institutioner kunde ingå i samma grupp, vilket också är ett förslag som framkommit bland personal och handledare. Samordning över institutionsgränserna skulle öka möjligheterna till att rekrytera föräldrar och få ihop tillräckligt stora grupper, samtidigt som att personal som är utbildad tillvaratas även om det vid något tillfälle inte finns föräldrar som kan delta i gruppverksamhet från just den institution som en utbildad gruppleddare arbetar på.

Samtidigt kräver en sådan organisering viss administration, och de särskilda ungdomshemmen har oss veterligen inte samarbetat på liknande sätt tidigare. Det faktum att till och med olika avdelningar inom en och samma institution idag är förhållandevis fristående från varandra, talar emot ett sådant samarbete. Mot ett sådant institutionsöverskridande samarbete finns också den resursbrist och tidsbrist som framhålls av personal, vilket kan göra det svårt att legitimera att personal från ett särskilt ungdomshem arbetar med föräldrar som tillhör andra hem.

Möjligheten att samverka över avdelnings- och institutionsgränserna är därför en innovation i detta sammanhang, men kanske är det en innovation som skulle lösa en del av de praktiska problemen. I intervjuerna framkom idéer om hur såväl ekonomi som schemaläggning skulle kunna lösas, det finns alltså en viss öppenhet i organisationen för att göra dessa förändringar. Sannolikheten att varje enskilt ungdomshem kontinuerligt skulle ha tillräckligt underlag av motiverade föräldrar lämpliga att ingå i Kometgrupper är liten, samordning skulle ge kontinuitet åt verksamheten.

Nackdelen med samordningen är att man missar möjligheten för barn och förälder att träffas i samband med programdeltagandet, om det sker på annan ort. Man förlorar också den inblick som personalen har i familjens situation om det är programledare från andra ungdomshem som ger programmet. Åter igen faktorer som får vägas mot varandra och där man måste ta ställning.

Finns skäl att involvera de unga i SiS-Komets utbildning?

Om programmen genomförs på annat ställe än det ungdomshem där den unge är förloras möjligheten för barn och förälder att ses i samband med programmet. I intervjuer med föräldrar och ungdomar uttalades önskemål om att även de unga skulle involveras under programmets gång. När man relaterar till vad som här presenterats om målgruppens situation kan man också diskutera om det är så att de unga som finns på de särskilda ungdomshemmen har mer allvarligt skadade relationer till sina föräldrar. Kanske behövs i en del fall rent praktisk hjälp i hur man skall närma sig varandra. Om så är fallet är det kanske fråga om att man skall arbeta med Förstärkt Komet som grund, där det ges utrymme för att varva programmet med insatser för barn och förälder tillsammans.

Till skillnad från andra former av Kometprogram genomgår alla SiS-ungdomar någon form av intervention parallellt med att föräldern går programmet. Det är en unik situation i relation till Komet. Synkroniseringen av det som sker mellan barn och förälder och det som sker i vården av den unge har inte explicit uttalats, eller sökts svar på i våra intervjuer och enkäter. Det som framkommit visar dock på att det finns mer att arbeta med även här.

Man kan också fundera över vilken betydelse ungdomarnas ålder har i sammanhanget. Är den kanske ett skäl för större delaktighet och inflytande? Medianåldern på de ungdomar som skrevs in på SiS år 2007 låg mellan 16,2–16,6 år beroende på om det var en pojke eller flicka och beroende på om placeringen skedde frivilligt med stöd av Socialtjänstlagen eller om det handlade om tvångsvård enligt Lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga (Statens institutionsstyrelse 2007, s. 22).

När programmet tar sin form för föräldrarna är det naturligtvis också viktigt att reflektera över hur denna insats kommer in i vården av den unge, det är ju den vården som är SiS huvuduppdrag i detta sammanhang.

Checklista

I det skede Kometprogrammet nu befinner sig finns åtskilliga punkter att förhålla sig till. Programmet går nu över till *planering, förberedelser* och *genomförande* och lämnar idéstadiet. Generellt kan man säga att det är hög tid att slå fast varför man skall implementera detta program, om det är programmet, verksamheten eller båda som skall justeras för att de skall passa ihop och vilken som är den specificerade målgruppen för programmet. De ställningstaganden man gör i dessa frågor blir avgörande för den fortsatta utvecklingen av såväl programmet som av utvärderingen. Varje ställningstagande leder i sin tur till nya frågor som behöver klargöras. Som en avslutning på denna rapport och som en inledning för det fortsatta arbetet ställer vi här samman en lista med frågor. Frågor som kan användas i Kometprogrammet, men även i andra program som skall implementeras.

- Vad är målet med programmet? eller: Vilka problem är programmet tänkt att lösa?
- Hur viktigt är programmet i sig? Kan det justeras för att passa verksamheten inom SiS och i så fall i vilka avseenden? Kan verksamheten justeras för att passa programmet?
- Vilken målgrupp riktas programmet mot? Hur skall man förhålla sig till t.ex. eventuella språkproblem? Är det ett "mammaprogram" eller ett föräldraprogram och skall man i så fall satsa särskilt på att motivera fäder att delta?
- Vilka krav ställs på den personal som arbetar med programmet? och Vilka krav ställer den personal som skall arbeta med programmet?

- Vilka krav ställs på de ungdomshem där programmet bedrivs? och Vilka krav ställer man från de ungdomshem där programmet bedrivs?
- Vilka resurser finns och vilka behövs? Hur mycket tid finns till förfogande? Finns ekonomiska resurser avsatta särskilt för programmet, eller är det en del i den löpande verksamheten?
- Hur skall de praktiska problemen lösas? Individuella program eller institutionsövergripande grupper? Hur skall detta komma in i personalens arbetstid?
- Skall ungdomarna involveras? I så fall hur? Och Varför? Dvs. vad är syftet med deras deltagande?
- När programmet är lyckat, vad är det då man har lyckats med? Dvs. vad är det som skall vara i fokus i en utvärdering?

Referenser

- Ahrne, G. & Papakostas, A. (2002) *Organisationer, samhälle och globalisering. Tröghetens mekanismer och förnyelsens förutsättningar*. Lund: Studentlitteratur.
- Alexandersson, K. (2006) *Vilja Kunna Förstå. Om implementering av systematisk dokumentation för verksamhetsutveckling i socialtjänsten*. Örebro Studies in Social Work 7. Örebro: Örebro universitet, Institutionen för beteende-, social- och rättsvetenskap.
- Andreassen, T. (2003) *Behandling av ungdomar på institution. Vad säger forskningen?* Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbetet/CUS och Statens institutionsstyrelse/SiS i samarbete med Gothia.
- Bangura Arvidsson, M. & Åkerström, M. (2000) *När anhöriga involveras. Personalens beskrivning av anhöriga på särskilda ungdomshem*. Forskningsrapport nr 2. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Bank, L., Marlowe, J. H., Reid, J. B., Patterson, G. R. & Weinrott, M. R. (1991) A comparative evaluation of parent-training interventions for families of chronic delinquents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, vol. 19, s. 15–33.
- Barkley, R. A. (1997) *Defiant children. A Clinician's manual for assessment and parent training*. New York: Guilford Press.
- Bremberg, S. (2004, red.) *Nya verktyg för föräldrar*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Cohen, M. D., March, J. G. A & Olsen, J. P. (1972) Garbage Can Model of Organizational Choice. *Administrative Science Quarterly*, vol 17, s. 1–25.
- Czarniawska, B. (2005) *En teori om organisering*. Lund: Studentlitteratur
- Daleflod, B. & Lardén, M. (2004) *Från miljöterapi till KBT. Institutionsbehandling av kriminella pojkar*. SiS följer upp och utvecklar 1/04. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Dishion, T. J. & Patterson, G. R. (1992) Age effects in parent training outcomes. *Behaviour Therapy*, vol. 23, s. 719–729.
- Dishion, T. J. & Andrews, D. W. (1995) Preventing escalation in problem behaviours with high-risk young adolescents: Immediate and 1-year outcomes. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, vol. 58, s. 538–548.
- Erman, V. & Svensson, S. (2007) "Att leva ett liv inte vinna ett krig". En kvalitativ studie om kognitiv beteendeterapeutiskt föräldrautbildning – UngdomsKomet, Spånga-Tensta familjeresursenhet. *C-uppsats i socialt arbete*. Stockholm: Ersta Sköndal Högskola Institutionen för socialt arbete/Sköndalsinstitutet.

- Farrington, D. P. & Welsh, B. C. (2003) Family based prevention of offending: A meta-analysis. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, vol. 36, s. 127–151.
- Fernandez, M. A. & Eyeberg, S. M. (2005) Keeping Families In Once They've Come Through the Door: Attrition in Parent-Child Interaction Therapy. *Journal of Early and Intensive Behavior Intervention*, vol. 2, s. 207–212.
- Ferrer-Wreder, L., Stattin, H., Cass Lorente, C., Tubman, J. G. & Adamson, L. (2005) *Framgångsrika preventionsprogram för barn och unga – en forskningsöversikt*. Stockholm: Gothia.
- Forster, M. & Livheim, F. (2006) *Komet för föräldrar till ungdomar 12–18 år. Manual*. Stockholm: Preventions Centrum, Precens.
- Forster, M. (2007) A Randomized Controlled Trial of Behavioural Teacher Training Targeting High-Risk Students in regular Education Setting. (*Under review*). Se sammanfattning av artikeln på: www.kometprogrammet.se
- Guldbrandsson, K. (2007) *Från nyhet till vardagsnytta. Om implementeringens mödosamma konst*. Statens folkhälsoinstitut 2007:20. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Gustle, L-H. (2007) *Implementering och korttidsuppföljning av Multisystemisk terapi. En svensk randomiserad multicenterstudie angående Multisystemisk terapi*. Lund: Lunds universitet, Institutionen för psykologi.
- Holmqvist, R., Hill, T. & Lang, A. (2005) *Ger ART bättre behandlingseffekter? Utvärdering av metoder på tre ungdomshem*. Forskningsrapport nr 1. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Hultman-Boye, T. (2008) *Ungdomars, ledares och föräldrars upplevelser av "KOMET för föräldrar till ungdomar 12–18 år"*. Examensuppsats psykologprogrammet. Stockholm: Stockholms universitet, Psykologiska institutionen.
- Johansson, R. (2002) *Nyinstitutionalismen inom organisationsanalysen*. Lund: Studentlitteratur.
- Kams, P. & Seppälä, G. (2007) *En jämförande studie av två föräldraträningsprogram för barn med allvarliga beteendeproblem*. Examensuppsats, psykologprogrammet. Uppsala: Uppsala universitet, Psykologiska institutionen.
- Kazdin, A. E. (1997) Practitioner Review: Psychological Treatments for Conduct Disorder in Children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 38, s. 161–178.
- Kazdin, A. E. (2005) *Parent Management Training. Treatment for Oppositional, Aggressive and Antisocial Behaviour in Children and Adolescents*. New York: Oxford University Press.
- Kesthely, M. (1999) *Med familjen för förändring. Institutionsbaserat familjearbete. Föräldraprojekt på särskilda ungdomshem och LVM-hem 1995–98. SiS följer upp och utvecklar 2/99*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Kling, Å. & Sundell, K. (2006) *Komet för föräldrar. En verksamhetsutvärdering av föräldrars deltagande och upplevelse av programmet Komet*. FoU-rapport 2006:13. Stockholm: Stockholms stad, Forsknings- och Utvecklingsenheten.

- Kling, Å., Sundell, K., Melin, L. & Forster, M. (2006) *Komet för föräldrar. En randomiserad effektutvärdering av ett föräldraprogram för barns beteendeproblem*. FoU-rapport 2006:14 Stockholm: Stockholms stad, Forsknings- och Utvecklingsenheten.
- Krogstrup, H. K. (2007) *Evalueringsmodeller*. Andra utgåvan. Århus: Academia.
- Laanemets, L. & Kristiansen, A. (2008) *Kön och behandling inom tvångsvård. En studie av hur vården organiseras med avseende på genus*. Forskningsrapport nr 1. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Livheim, F. & Hultman-Boye, T. (2007) *Utvärdering av "Komet för föräldrar till ungdomar 12–18 år"*. Stockholm: Preventionscentrum, Precens, Stockholms stad.
- Meyer, J. W. & Scott, R. W. (1992) *Organizational Environments. Ritual and Rationality*. Beverly Hills. Sage Publications.
- MultifunC (2008) Multifunktionell behandling på institution och i närmiljö. (opublicerad beskrivning av modellen, manuskript).
- Nordqvist, Stefan (2005) *ADAD Uppföljning 2000–2002*. SiS följer upp och utvecklar 2/05. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Nylin, A. & Wesslander, E. (2003) *Lärbaserade insatser för elever med ADHD/DAMP/ADD-diagnos: en randomiserad studie*. FoU-rapport 2003:5. Stockholm: Stockholms stad, Socialtjänstförvaltningen, Forsknings- och Utvecklingsenheten.
- Olsson, M. (2007) *Unga vuxna med en historia av uppförandestörning – En långtidsuppföljning med ett salutogent och ekologiskt perspektiv*. Lund dissertation in Social Work 24. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Patterson, G. R. & Yoerger, K. (1993) Developmental models for delinquent behavior. I: S. Hodgins (red.), *Crime and mental disorders* (pp. 140–172). Newbury Park, CA: Sage.
- Precens (2008) Webbsida: <http://www.stockholm.se/precens>.
- Rooth, H. (2007) *Mamma vann, hon klarade allt! Barns upplevelser av föräldrastödsprogrammet Komet*. Uppsats. Östersund: Mittuniversitetet, Folkhälsovetenskap. Tillgänglig: http://www.kometprogrammet.se/wp-content/urn_nbn_se_miun_diva-194-2__fulltext.pdf.
- Shadish, W. R., Cook, T. D. & Campbell, D. T. (2002) *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Generalized Causal Inference*. Boston & New York: Houghton Mifflin Company.
- Socialstyrelsen (2007) *Barn och unga – insatser år 2006*. Statistik, Socialtjänst 2007:9. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Statens institutionsstyrelse (2007) *SiS statistik år 2007. Statistik från SiS klient- och institutionsadministrativa system*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Sundell, K. och Forster, M. (2005) *En grund för att växa. Forskning om att förebygga beteendeproblem hos barn*. FoU-rapport 2005:1. Stockholm: Stockholms stad, Socialtjänstförvaltningen.

- Sundell, K. & Egelund, T. (2001) *Barnavårdsutredningar – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete och Förlagshuset Gothia.
- Sundell K., Kling, Å., Livheim, F. & Mautner, A. (2005) *Komet för föräldrar. Vilka föräldrar deltar, vilka är barnen och vad tycker föräldrarna om Komet?* Stockholm: Forsknings- och Utvecklingsenheten, Socialtjänstförvaltningen, Stockholms stad.
- Vinnerljung, B., Sallnäs, M. & Kyhle Westermarck, P. (2001) *Sammanbrott vid tonårsplaceringar – om ungdomar i fosterhem och på institution*. Forskningsrapport. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete.
- Webster-Stratton, C. (1993) Strategies for helping early school-aged children with oppositional defiant and conduct disorders: The importance of home-school partnerships. *School Psychology Review*. Vol 22, nr. 3, s. 437–458.
- Werba, B. E., Eyberg, S. M., Boggs, S. R. & Algina, J. (2006) Predicting Outcome in Parent-Child Interaction Therapy. I: *Behavior Modification*, vol. 30, s. 618–646.

Bilaga I

Frågor till projektledare/handledare

- 1 KOMET som idé – vad är det som lockar, vad är möjligheterna?
 - för SiS
 - för dig själv
- 2 Finns det några hinder/svårigheter?
 - för SiS
 - för dig själv
- 3 Hur kan KOMET integreras i arbetet ute på institutionerna?
- 4 Hur motiverar man personal att arbeta med detta?
- 5 Hur motiverar man föräldrar att delta?
- 6 På vilket sätt kan man tänka sig att KOMET påverkar ungdomarna?
- 7 Hur ser du på SiS roll som föräldrautbildare?
- 8 Vilken är socialtjänstens roll?
- 9 Hur utbredd kan SiS-KOMET bli, kan det finnas vid alla institutioner?
- 10 Vilka ungdomar/föräldrar/institutioner menar du INTE bör ingå?
- 11 Hur ser du på gruppledarnas möjligheter till dokumentation av erfarenheter?
 - I individärenden
 - Om genomförande
- 12 Vad tycker du att en utvärdering bör fokusera? Dvs. vilka mål är det man skall mäta mot?
- 13 Vad skulle du personligen vilja att man betonade i det fortsatta utvecklingsarbetet?
- 14 Vilka erfarenheter från pågående utbildning tycker du att det är viktigt att beakta?
- 15 Är det något som du skulle vilja ändra på?

Bilaga 2

Enkät om SiS-KOMET¹

Basdata

1. Vem tog initiativ till att du skulle gå utbildning om KOMET?

- Chef
- Arbetsgrupp
- Jag själv
- Annan: _____

2. Vad motiverade dig att gå KOMET-utbildning? Svara med egna ord

3. Vad har du för grundutbildning?

- Professionsutbildning på högskolenivå, 3 år eller längre (t.ex. socionom, psykolog)
- Professionsutbildning på högskolenivå, kortare än 3 år (t.ex. socialpedagog)
- Kurser på högskolenivå
- Inga studier på högskola

4. Hur länge har du varit anställd inom SiS (inkl. tidigare huvudmän)?

- mer än 10 år
- 5–10 år
- 1–5 år
- mindre än 1 år

5. Vilken målgrupp har den institution du arbetar på?

- Bara pojkar
- Bara flickor
- Både pojkar och flickor

6. Vilka metoder/modeller arbetar du med ?

- KBT
- ART
- MultifunC
- Annat: _____

7. Har du tidigare, dvs. före KOMET-utbildningen, arbetat med:

Föräldrar	Ja ☐	Nej ☐
Strukturerat program	Ja ☐	Nej ☐
Utvärdering integrerat i det löpande arbetet	Ja ☐	Nej ☐

¹ Utrymmet för fria svar borttaget av utrymmesskäl.

Åsikter om KOMET-programmet

8. Här följer en del påståenden om hur du ser på KOMET-programmet inom SiS och på att ha utbildning i programmet.

Kryssa i om du instämmer i eller tar avstånd från varje påstående.

	Instämmer			Tar avstånd från	
	helt	delvis		delvis	helt
a) KOMET är nytt och spännande	☐	☐	☐	☐	☐
b) KOMET kommer att förändra mitt arbete	☐	☐	☐	☐	☐
c) KOMET kan användas på alla institutioner	☐	☐	☐	☐	☐
d) Det är en stor tillgång i mitt dagliga arbete att ha utbildning i KOMET	☐	☐	☐	☐	☐
e) Det är meriterande att vara KOMET-utbildad	☐	☐	☐	☐	☐
f) Mina kollegor är positiva till KOMET	☐	☐	☐	☐	☐
g) Min chef är positiv till KOMET	☐	☐	☐	☐	☐
h) Det är på tiden att SiS arbetar med föräldrarna	☐	☐	☐	☐	☐
i) KOMET ger mycket för deltagande föräldrar	☐	☐	☐	☐	☐
j) KOMET innebär att fler ungdomar flyttar hem	☐	☐	☐	☐	☐
l) KOMET förbättrar för syskon i familjen	☐	☐	☐	☐	☐
m) KOMET är effektivt	☐	☐	☐	☐	☐
n) Jag rekommenderar KOMET till andra inom SiS	☐	☐	☐	☐	☐
o) Gruppleदारrollen är positiv	☐	☐	☐	☐	☐

Vill du lägga till eller kommentera något?

Åsikter om implementering av SiS-KOMET

9. Här följer en del påståenden om att implementera KOMET inom SiS.

Kryssa i om du instämmer i eller tar avstånd från varje påstående.

	Instämmer			Tar avstånd från	
	helt	delvis		delvis	helt
a) KOMET passar i SiS verksamhet	☐	☐	☐	☐	☐
b) Det blir lätt att komma igång med SiS-KOMET	☐	☐	☐	☐	☐
c) Det blir lätt att integrera arbetet med SiS-KOMET i mitt övriga arbete	☐	☐	☐	☐	☐
d) Mina kollegor kommer att ge mig stöd	☐	☐	☐	☐	☐
e) Jag ser fram emot att starta en SiS-KOMET-grupp	☐	☐	☐	☐	☐
f) Det blir lätt att rekrytera föräldrar	☐	☐	☐	☐	☐
g) Man kan involvera den unge i KOMET	☐	☐	☐	☐	☐
g) KOMET-programmet behöver modifieras för SiS	☐	☐	☐	☐	☐
h) Min chef behöver motiveras för att KOMET skall kunna genomföras	☐	☐	☐	☐	☐
i) Mina kollegor behöver motiveras för att KOMET skall kunna genomföras	☐	☐	☐	☐	☐
j) Föräldrar behöver motiveras för att delta i KOMET	☐	☐	☐	☐	☐
k) Arbetet med KOMET kommer att ta mycket tid	☐	☐	☐	☐	☐
l) Utbildningen ger bra stöd för att genomföra KOMET	☐	☐	☐	☐	☐
m) KOMET kan genomföras utan handledning	☐	☐	☐	☐	☐
n) KOMET-programmet måste följas exakt	☐	☐	☐	☐	☐

Vill du lägga till eller kommentera något?

10. Vad har du för förhoppningar inför det fortsatta arbetet med SiS-KOMET?

Svara med egna ord

11. Vad har du för farhågor inför det fortsatta arbetet med SiS-KOMET?

Svara med egna ord

Åsikter om utvärdering av SiS-KOMET

12. Här följer en del påståenden om att utvärdera SiS-KOMET löpande.

Kryssa i om du instämmer i eller tar avstånd från varje påstående.

	Instämmer			Tar avstånd från	
	helt	delvis		delvis	helt
a) Utvärdering är en självklar del i SiS-KOMET	☐	☐	☐	☐	☐
b) Utvärderingen skall fokusera föräldrarna	☐	☐	☐	☐	☐
c) Utvärderingen skall fokusera den unge	☐	☐	☐	☐	☐
d) Utvärderingen skall ta med personalens åsikter om den unge	☐	☐	☐	☐	☐
e) Utvärderingen skall ta med personalens åsikter om föräldrarna	☐	☐	☐	☐	☐
f) Utvärderingen skall ta med personalens åsikter om SiS-KOMET	☐	☐	☐	☐	☐
g) Utvärderingen skall ta med föräldrarnas motivation att delta i SiS-KOMET	☐	☐	☐	☐	☐
i) Jag kan dokumentera genomförandet av KOMET löpande	☐	☐	☐	☐	☐
j) Jag kan dokumentera varje förälder löpande	☐	☐	☐	☐	☐
k) Jag kan dokumentera för varje ungdom löpande	☐	☐	☐	☐	☐
l) Jag kan sammanställa dokumentation efter varje träff	☐	☐	☐	☐	☐
m) Jag kan skriva samman utvärdering efter genomfört program	☐	☐	☐	☐	☐

13. Slutligen, vad tycker du är viktigt att ta med i löpande utvärdering av SiS-KOMET?
Svara med egna ord.

Bilaga 3

Frågor till föräldrar

Introduktion

1. Fakta (Man/Kvinna, Ålder på barn, deltar med eller utan andra föräldern)
2. När påbörjade ni föräldrautbildningen (och när avslutar ni den)? Hur fick ni information om föräldrautbildningen (muntligt/skriftligt/annat)? Hur rekryterades ni till föräldrautbildningen och av vem/vilka (soc/sis/eget initiativ)? Har ni varit med om någon liknande utbildning tidigare?
3. Hur uppfattade ni erbjudandet om att delta i kursen? Vad var det som gjorde att ni ville delta? Vad anser ert barn om att ni deltar i kursen?
4. Vilka förväntningar hade ni på föräldrautbildningen när ni påbörjade den? Vilka farhågor?

Genomförande

1. Hur många föräldrar har genomgått utbildningen samtidigt som er? Vilken betydelse har de andra föräldrarnas deltagande haft för er del?
2. Hur tycker du utbildningen har fungerat rent praktiskt? Har ni kunnat delta i kursen som planerat eller har det blivit några förändringar? Hur har informationen och övningarna fungerat? Hur har det gått att förena utbildningen med ert vardagsliv och andra åtaganden?
3. Vad har kursen inneburit hittills för er som förälder? Har kursen motsvarat era förväntningar? Vad tror ni kursen kommer att innebära för ert barn och er relation?

Sammanhang

1. Hur har ert barns dygnsplacering på institution påverkat föräldrautbildningen för er del? Vilka möjligheter och/eller begränsningar anser ni att det finns med att genomgå en föräldrautbildning samtidigt som man lever åtskild från sitt barn?

Avslutning

1. Är det någonting ni skulle vilja ändra på avseende kursens genomförande eller den information ni fått i samband med utbildningen? Är det något som absolut inte får ändras? Vilken kunskap tror ni att ni har med er efter kursens genomförande?

Bilaga 4

Frågor till ungdomar

Introduktion

1. Fakta (Kön, ålder, vistelsetid på SiS, en eller båda föräldrar deltar i KOMET sedan.., vilka ev. projekt/program deltar den unge själv i?)
2. Vad känner du till om föräldrautbildningen KOMET? Anser du att du har fått tillräckligt med information om föräldrautbildningens innehåll och syfte? Av vem har du fått information och på vilket sätt (skriftligt/muntligt)?
3. Vad anser du om att dina föräldrar/förälder deltar i KOMET? Blev du tillfrågad innan de påbörjade utbildningen och i så fall av vem?

Genomförande/Sammanhang

1. Har du märkt av att din förälder/dina föräldrar genomgår en föräldrautbildning? I så fall när och på vilket sätt (i vilket sammanhang/på institutionen/permission/annat)?
2. Ungefär hur ofta träffar du dina föräldrar? (Var? Hemma/ på institutionen) Hur tror du det påverkar er relation att du inte bor hemma? Tror du det har någon betydelse för föräldrautbildningens resultat och i så fall på vilket sätt?
3. Har du någon tanke om vad KOMET kommer att leda till? (förhoppningar/farhågor) Vad tror du den kommer att betyda för dina föräldrar och för er relation?

Tidigare utgivna rapporter i serien ”SiS följer upp och utvecklar”

- 1/98 Rällsögården. 40 års verksamhet vid ett behandlingshem för vuxna missbrukare. (Kerstin Möller, Arne Gerdner, Anita Oscarsson)
- 2/98 Bli sedd, välja väg och förändras. Utvärdering av utredningsarbetet vid Villa Ljungbacken – en ungdomsinstitution inom SiS. (Göran Sandell, Jeanette Olsson)
- 3/98 Årsrapport DOK 96. Personer inskrivna vid LVM-institutioner under 1996 – bakgrund, livssituation och vårdbehov.
- 1/99 Årsrapport DOK 97. Personer inskrivna vid LVM-institutioner under 1997 – bakgrund, livssituation och vårdbehov.
- 2/99 Med familjen för förändring. Institutionsbaserat familjearbete. (Martha Kesthely)
- 3/99 Klockbacka – en välintegrerad akutinstitution. (Gurli Fyhr)
- 4/99 Behandling av adopterade barn på särskilt ungdomshem. Förslag till en behandlingsmodell. (Jan-Åke Eriksson, Inger Sundqvist)
- 5/99 Ett år efter utskrivning – vad hände sen? En uppföljning av 31 LVM-klienter och deras situation ett år efter utskrivning. (Håkan Larsson, Märta Ollus)
- 6/99 Beroende av droger – utsatt för övergrepp? Intervju- och enkätundersökning av drogberoende män på Rällsögården 1998. (Anders Nyman)
- 1/00 Årsrapport ADAD 97. Ungdomar som skrivits in på särskilda ungdomshem under 1997 – bakgrund, livssituation och behandlingsbehov.
- 2/00 Årsrapport DOK 98. Personer inskrivna vid LVM-institutioner under 1998 – bakgrund, livssituation och vårdbehov.
- 3/00 Utfall och kvalitet inom LVM-vården. Uppföljning av Lunden och Älvgården. (Arne Gerdner)
- 4/00 Årsrapport DOK 99. Personer inskrivna vid LVM-institutioner under 1999 – bakgrund, livssituation och vårdbehov.
- 5/00 Tiden på Älvan och ett år efter ... 25 pojkars syn på vistelsen samt uppföljning ett år efter utskrivning. (Anna Michanek, Marianne Kristiansson, Rose-Marie Westermarck, Bella Machado)
- 1/01 Årsrapport ADAD 98. Ungdomar som skrivits in på särskilda ungdomshem under 1998 – bakgrund, livssituation och behandlingsbehov.
- 2/01 Flickan och hästen. Bilder från ett hem för särskild tillsyn. (Sven Forsling)
- 3/01 Årsrapport DOK 00. Personer inskrivna vid LVM-institutioner under år 2000 – bakgrund, livssituation och vårdbehov.
- 1/02 Årsrapport ADAD 99. Nyinskrivna ungdomar på särskilda ungdomshem under 1999 – bakgrund, livssituation och behandlingsbehov.
- 2/02 Unga förövare av sexuella övergrepp. Tunagårdens behandlingsmodell. (Åsa Jeppsson, Inga Tidefors Andersson, Eva Löwdahl)
- 3/02 Barfotabarn. Flickors vandring från LVU till LVM. (Anette Kindstrand, Tomas Theorin)
- 4/02 SCL-90. Svensk normering, standardisering och validering av symtomskalan. (Mats Fridell, Zvonimir Cesarec, Monica Johansson, Stine Malling Thorsen)
- 1/03 Psykisk och somatisk belastning hos tvångsvårdade kvinnor. LVM- och LVU-vårdade kvinnor vid Lunden. (Irène Jansson, Mats Fridell)
- 2/03 Att bedöma risk för återfall bland antisociala unga. En kunskapsöversikt. (Niklas Långström)
- 3/03 Det finns inga hopplösa fall, eller ...? Unga kvinnors möte med vården inom SiS. (Mai-Louise Björk, Inger J:son Knodt)

- 4/03 Kontaktmannaskap. Emotionella upplevelser hos behandlingsassistenter inom LVM-vården. (Anita Helgesson)
- 5/03 Årsrapport ADAD 00. Ungdomar som skrivits in på särskilda ungdomshem under år 2000 – bakgrund, livssituation och behandlingsbehov.
- 1/04 Från miljöterapi till KBT. Institutionsbehandling av kriminella pojkar. (Bengt Daleflod, Martin Lardén)
- 2/04 Årsrapport DOK 01. Personer inskrivna vid LVM-institutioner under år 2001 – bakgrund, livssituation och vårdbehov.
- 3/04 Kvinnliga LVM-klienters våld på institution. En studie vid Lunden, Rebecka och Runnagården. (Tom Palmstierna)
- 4/04 Institutionsbaserad LVM-forskning. 12 år av forskning, utveckling och utvärdering vid Karlsvik. (Björn Sallmén)
- 5/04 MAPS. En metodik för att göra dokumentation användbar i behandling. (David Öberg)
- 1/05 Från tvång till frihet. Uppföljning av SiS missbrukarvård. (Jonas Larsson, Vera Segraeus)
- 2/05 ADAD. Uppföljning 2000–2002. (Stefan Nordqvist)
- 3/05 Flickor i tvångsvård. Utvärdering av tolvstegsinriktad §12-vård av unga kvinnor. (Arne Kristiansen)
- 1/06 Svensk social barnavård ur ett könsperspektiv 1993–2003. En litteraturgenomgång. (Petra Ulmanen, Gunvor Andersson)
- 2/06 Rum för återanpassning. Den fysiska miljöns betydelse inom ungdomsvården – en miljöpsykologisk översikt. (Jan Janssens, Thorbjörn Laike)
- 3/06 Att övervinna världen. Om verksamhet och ideologi vid Granhult – ett särskilt ungdomshem. (Göran Johansson)
- 1/07 Erfarenhetsinläring och lärstilar. Analys och standardisering av Kolbs Learning Style Inventory i svensk version. With an English Summary. (Sven Marke, Zvonimir Cesarec)
- 1/08 Det slutna tjejrummet. Missbrukande flickor i tvångsvård. (Karin Trulsson)
- 2/08 MTFC. Ett evidensbaserat manualstyrt behandlingsprogram. (Lotta Højman, Nick Dovik)
- 3/08 Ett kontrakt för livet. Utvärdering av en särskild satsning på missbrukarvården. (Ali Hajighasemi)

Inom SiS pågår ett arbete att anpassa en version av föräldraträningsprogrammet Komet till SiS-Komet. Rapporten beskriver processen med att ta emot ett nytt program i ett nytt sammanhang och avgränsar sig till perioden när programmet lanseras, personal utbildas och programmet prövas.

Lina Ponnert och Kerstin Svensson lyfter upp ett antal områden som bör diskuteras inom SiS inför programmets anpassning till verksamheten. SiS-ungdomars familjer har andra förutsättningar än familjerna i tidigare kometprogram har haft; familjerna har ofta andra problem utöver en problematisk tonåring, en stor del av ungdomarna har utländsk bakgrund och föräldrarna behärskar inte alltid svenska språket. Ett viktigt område är föräldrars möjligheter att träna på programmet när deras ungdom bor på institution.

Programmet är avsett att bedrivas i grupp och frågan är hur man kan bilda föräldrargrupper till SiS-ungdomar med tanke på avstånd mellan den unges institution och föräldrars bostad och eventuella språksvårigheter. Den förälder som deltog var oftast mamman, vilket är ytterligare ett område forskarna tar upp. Och sist men inte minst, föräldrars motivation att delta när ungdomen vårdas mot deras vilja, vilket har visat sig ha betydelse för utfallet.

Statens
institutions
styrelse SiS

Statens institutionsstyrelse SiS
Box 1 63 63, 103 26 Stockholm
Telefon vx: 08-453 40 00
Telefax: 08-453 40 50
Besöksadress: Drottninggatan 29
www.stat-inst.se